

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԶԵԿՈՒՅՑԸ
ԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ
ՇՐՋԱՆԱԿԱՅԻՆ ԿՈՆՎԵՆՑԻԱՅԻ 25-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ԿԵՏԻ ՀԱՄԱՁԱՅՆ**

Մայիս 2004թ., Երևան

Ներածություն

- Բաժին 1.** Շրջանակային կոնվենցիայի կատարման 1-ին մոնիտորինգային փուլի արդյունքներն ամփոփող ազգային մակարդակով իրականացված գործնական քայլերը
Ա. Մինչև Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով պետական կառույցի ստեղծումը
Բ. Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով պետական կառույցի ստեղծումից հետո
- Բաժին 2.** Իրավիճակի վերլուծություն և Շրջանակային կոնվենցիայի կատարման բարելավման ուղղությամբ ձեռնարկված միջոցները
Ա. Ընդհանուր դրույթներ
Բ. ՀՀ ժողովրդագրական պատկերը
Գ. Ձեռնարկված քայլերը հողված առ հողված
- Բաժին 3.** Շրջանակային կոնվենցիայի մոնիտորինգի երկրորդ փուլում Հայաստանի կողմից ներկայացված զեկույցի համար խորհրդատվական կոմիտեի սահմանած հարցաշարի պատասխանները

Հավելվածներ

- Աղյուսակ 1.** ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչության աշխատակիցների կողմից այցելած բնակավայրերի ցանկը
- Աղյուսակ 2.** 1989 թ. պաշտոնական մարդահամարի տվյալների համաձայն Հայաստանի բնակչության էթնիկ պատկերի քանակական ցուցանիշները
- Աղյուսակ 3.** Հայաստանի Հանրապետության բնակչության ազգային կազմը 2001թ. մարդահամարի տվյալներով
- Աղյուսակ 4.** 1989 թ. և 2001թ. մարդահամարների համեմատությունը ըստ ՀՀ բնակչության էթնիկ կազմի
- Աղյուսակ 5.** ՀՀ մշտական բնակչության բախշումը քաղաքներում և գյուղերում ըստ ազգության ներկայացվում է:

- Աղյուսակ 6.** Խառը ազգային կազմով կամ գերազանցապես ազգային փոքրամասնություններով բնակեցված գյուղական բնակավայրերի ցանկը
- Աղյուսակ 7.** Եզդիական և քրդական որոշ գյուղական բնակավայրերի սեփականաշնորհված հողի չափը
- Աղյուսակ 8.** ՀՀ-ում գրանցված Ազգային փոքրամասնությունների հասարակական կազմակերպությունների ցանկը
- Աղյուսակ 9.** ՀՀ-ում պետական գրանցում ունեցող կրոնական կազմակերպությունների ցանկը
- Աղյուսակ 10.** Ազգային փոքրամասնությունների լեզվով լույս տեսնող մամուլ

Ներածություն

1. Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին շրջանակային կոնվենցիայի 25-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն Հայաստանի Հանրապետությունը ներկայացնում է նշված կոնվենցիայի կատարման և դրա սկզբունքների, դրույթների իրականացմանն ուղղված օրենսդրական և այլ միջոցառումների ընթացքի վերաբերյալ 2-րդ զեկույցը:

2. Զեկույցում հաշվի են առնվել «Հայաստանի կողմից Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության շրջանակային կոնվենցիայի կատարման մասին» Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի կողմից 2003թ. հունվարի 15-ին Նախարարների պատվիրակների 824 ժողովի ընթացքում ընդունված ResCMN(2003)2 բանաձևը, Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին շրջանակային կոնվենցիայի 25-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն ՀՀ առաջին զեկույցի վերաբերյալ Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության շրջանակային կոնվենցիայի խորհրդատվական կոմիտեի «Հայաստանի վերաբերյալ կարծիքը» /16 մայիսի 2002թ./ և այդ կարծիքում նշված պրոբլեմները, Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության շրջանակային կոնվենցիայի Խորհրդատվական կոմիտեի` Հայաստանի վերաբերյալ կարծիքի կապակցությամբ Հայաստանի Հանրապետության մեկնաբանությունները, հատուկ հարցերը, «Ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ» Եվրոպական հանձնաժողովի 2002թ. դեկտեմբերի 13-ի Հայաստանի մասին զեկույցում բարձրացված հարցադրումները:

3. Սույն զեկույցը կազմվել է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչության կողմից: Զեկույցը չի անդրադառնում Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի վերլուծությանը, սակայն մասնավորեցնում է, որ Հայաստանի Հանրապետության ազգային փոքրամասնությունները կարող էին ինքնության պահպանության ավելի մեծ հնարավորություններ ունենալ և ավելի մեծ ծավալով պետական նյութական աջակցություն ստանալ, եթե երկրում լուծված լինեին առաջնային սոցիալ-տնտեսական պրոբլեմները: Ազգային փոքրամասնությունների էթնիկ ինքնության պահպանության իրավունքների վերաբերյալ երկրում շատ ավելի իրավական և բարյացակամ-մարդկային մթնոլորտ կա, քան` դրանք իրականացնելու և դրանց աջակցելու ֆինանսական հնարավորություն:

4. Զեկույցի համար որպես աղբյուր հիմք են հանդիսացել Հայաստանի Հանրապետության համապատասխան նախարարությունների և գործակալությունների կողմից տրամադրված տեղեկությունները, ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների

կազմակերպությունների լիդերների և Հասարակական կազմակերպությունների հետ քննարկումները, ուսումնասիրությունները, փորձագիտական հարցումները, ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչության աշխատակիցների հանդիպումները ազգային փոքրամասնությունների համայնքերում և դրանց ընթացքում քննարկված հարցերը, ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների կողմից վերոհիշյալ վարչությանը ուղարկված դիմումների, առաջարկությունների վերլուծությունները:

5. Ընդհանուր առմամբ ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչության աշխատակիցները 2004 թվականի ընթացքում ազգային փոքրամասնությունների տասնյակ Հկ-ների հետ հանդիպումներից բացի այցելել են Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ապրող ազգային փոքրամասնությունների տասնյակ համայնքներ, ՀԿ-ներ, կրոնական կազմակերպություններ, այդ թվում 30-ից ավելի կրոնական կազմակերպություններ, ասորական 4 համայնք, ռուս ադանդավորների 2 համայնք, եզդի-քրդական` 2 տասնյակի չափ բնակավայրեր (տես` Աղյուսակ 1):

ԲԱԺԻՆ 1. Շրջանակային կոնվենցիայի կատարման 1-ին մոնիտորինգային փուլի արդյունքներն ամփոփող ազգային մակարդակով իրականացված գործանական քայլերը

Ա. Մինչև Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով պետական կառույցի ստեղծումը

6. 2002 թվականի մայիսի 16-ին ընդունված 14-րդ նիստում Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության շրջանակային կոնվենցիայով ստեղծված խորհրդատվական կոմիտեի՝ Հայաստանի Հանրապետության վերաբերյալ կարծիքը թարգմանվել է և 2002 թվականի սեպտեմբերին ներկայացվել է բոլոր շահագրգիռ պետական մարմիններին՝ քննարկելու և մեկնաբանություններ ներկայացնելու համար: Ամփոփված մեկնաբանությունները ներկայացվել էին Եվրոպայի խորհուրդ:

7. 2002 թվականի դեկտեմբերի 11-ին՝ Հայաստանի Հանրապետության արտաքին գործերի նախարարությունը դիմել է Հայաստանի հանրապետության վարչապետին՝ առաջարկելով կարծիքում նշվող թերությունները վերացնելու ուղղությամբ (մասնավորապես, Ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ իրավական դաշտի թերությունները, Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով պետական մասնագիտացված մարմնի բացակայությունը, Ազգային փոքրամասնությունների մշակութային կենտրոնի ստեղծման ձգձգումը, ազգային փոքրամասնությունների կողմից իրենց վերաբերյալ քաղաքականության մշակմանը կամ որոշումների ընդունմանը ոչ բավարար ներգրավվածությունը և Ազգային փոքրամասնությունների կրթության, ԶԼՄ-ների մատչելիության և փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործման ոլորտի թերությունները):

8. 2003 թվականի հունվարի 15-ին Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի կողմից պատվիրակների 824-րդ ժողովում ընդունված ResCMN(2003)2 Բանաձևը թարգմանվել է հայերեն և 2003 թվականի ապրիլի վերջերին ներկայացվել է Հայաստանի Հանրապետության վարչապետին՝ բանաձևում բարձրացված հարցերին ընթացք տալու առաջարկություններով:

9. 2003թ. հունիսի 3-4-ը Երևանում կայացել է ՀՀ Արտաքին գործերի նախարարության և ԵԽ քարտուղարության համատեղ կազմակերպած՝ Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության շրջանակային կոնվենցիայի մոնիտորինգի արդյունքների վերաբերյալ սեմինարը՝ Հայաստանի Հանրապետության շահագրգիռ պետական մարմինների և Ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների և Խորհրդատվական կոմիտեի փոխնախագահ Գաշպար Բիրոյի մասնակցությամբ: Բոլոր մասնակիցներին տրամադրվեցին Շրջանակային Կոնվենցիայի և Բացատրական

զեկույցի, Խորհրդատվական կոմիտեի կարծիքի և կարծիքի վերաբերյալ ՀՀ իշխանությունների մեկնաբանությունները և Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի ResCMN(2003)2 Բանաձևի հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն տեքստերը:

Մեմինարի նպատակն էր՝

- ծանոթացնել Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման մարմիններին և ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներին շրջանակային կոնվենցիայի մոնիտորինգի արդյունքների մասին.
- շարունակել երկխոսությունը Շրջանակային կոնվենցիայի Խորհրդատվական կոմիտեի հետ, ինչպես առաջարկվում է Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի ResCMN(2003)2 Բանաձևի 3-րդ կետ «ա» ենթակետում.
- քննարկել Շրջանակային կոնվենցիայի Խորհրդատվական կոմիտեի կարծիքից, ինչպես նաև վերոհիշյալ Բանաձևի ընդունումից հետո ՀՀ կողմից ձեռնարկված քայլերը,
- ուրվագծել շրջանակային կոնվենցիայի կատարմանն ուղղված Հայաստանի Հանրապետության հետագա անելիքները՝ ազգային փոքրամասնություններին վերաբերող համապատասխան օրենսդրության ստեղծման և գոյություն ունեցող օրենսդրության բարեփոխման և պրակտիկայի բարելավման ուղղությամբ:

Մեմինարի արդյունքում ընդունվեցին հետևյալ եզրակացությունները.

1. Վերսկսել «Ազգային փոքրամասնությունների մասին» օրենքի նախագծի քննարկումը շահագրգիռ նախարարությունների հետ:
2. Միջոցներ ձեռնարկել ազգային փոքրամասնությունների հարցերով պետական կառավարման մարմիններից որևէ մեկում մասնագիտացված ստորաբաժանում ստեղծելու ուղղությամբ:
3. Կրթության և ազգային փոքրամասնությունների լեզվի ուսուցման հարցերով որոշվեց մշակվող կրթական բարեփոխումների հայեցակարգում համապատասխան դրույթներ նախատեսել ազգային փոքրամասնությունների կրթության և լեզվի ուսուցման առումով: Մինչ այդ անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել գործնական մակարդակով:
4. Մշակութային քաղաքականության մասով որոշվեց ավելի մեծ ուշադրություն դարձնել փոքրամասնությունների մշակույթի պահպանման և զարգացման հարցերին, մասնավորապես ազգային փոքրամասնությունների համար մշակութային կենտրոն ստեղծելու խնդրին:
5. Ազգային փոքրամասնությունների համար զանգվածային լրատվության միջոցների մատչելիության առումով նշվեց, որ թեև օրենսդրությունը

որոշակիորեն բարենպաստ դաշտ է ստեղծում, սակայն գործնականում, հատկապես էլեկտրոնային զանգվածային լրատվության միջոցների առումով, վիճակը բավարար չէ: Հանրային հեռուստետությամբ օրենսդրությամբ նախատեսված շաբաթական մեկ ժամ ազգային փոքրամասնությունների լեզվով հաղորդումներ չեն լինում: Մասնավոր հեռուստաընկերությունները շահագրգռված չեն ազգային փոքրամասնությունների լեզվով կամ նրանց մասին հաղորդումներ պատրաստելու մեջ:

6. Տեղական մակարդակով ազգային փոքրամասնությունների՝ որոշումների ընդունման գործընթացին մասնակցության հարցը լուծված է՝ տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների ընտրված լինելու հանգամանքով: Ազգային մակարդակով ազգային փոքրամասնությունների մասնակցության մակարդակը բավարար չէ, չնայած ՀՀ Սահմանադրությունը և ընտրական օրենսգիրքը (ՀՀ ԱԺ-ում ներկայացված լինելու առումով) և քաղաքացիական ծառայության և պետական այլ ծառայությունների մասին օրենսդրությունը (պետական ծառայության մեջ ներգրավված լինելու առումով) որոշակի դաշտ ստեղծում են:

Սեմինարի արդյունքները և եզրակացությունները Հայաստանի Հանրապետության արտաքին գործերի նախարարության կողմից 2003 թվականի հունիսի 25-ին ներկայացվեցին Հայաստանի Հանրապետության վարչապետին՝ մոնիտորինգի արդյունքներին ընթացք տալու ուղղությամբ համապատասխան քայլեր ձեռնարկելու առաջարկությամբ:

Բ. Ազգային փոքրամասնությունների հարցերով պետական կառույցի ստեղծումից հետո

10. ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչությունը ստեղծվեց 2004թ. հունվարին: Վարչության կողմից 2004թ. մարտին հրատարակվել է «Ազգային փոքրամասնությունները Հայաստանում. պարտավորություններ, հնարավորություններ» անունով գիրքը հայերեն լեզվով, որը պարունակում է «Ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանության մասին շրջանակային կոնվենցիան», «Հայաստանի Հանրապետության առաջին զեկույցը ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանության մասին շրջանակային կոնվենցիայի» կատարման վերաբերյալ, «Ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանության մասին շրջանակային կոնվենցիայի խորհրդատվական կոմիտե. Հայաստանի վերաբերյալ կարծիք» և «Հայաստանի Հանրապետության մեկնաբանությունները Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության շրջանակային կոնվենցիայի Խորհրդատվական կոմիտեի` Հայաստանի վերաբերյալ կարծիքի կապակցությամբ» փաստաթղթերը: 2004թ. մարտի 26-ին ՀՀ կառավարությունում ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների հիմնախնդիրներով շահագրգիռ բոլոր պետական, միջազգային և հասարակական կազմակերպությունների մասնակցությամբ տեղի ունեցած սեմինարի ընթացքում կատարվել է գրքի շնորհանդեսը, այն բաժանվել է բոլոր ներկաներին և հատուկ խնդրվել է, որ ազգային փոքրամասնությունները քննարկեն, կամ մեկնաբանեն, կամ` առաջարկություններ ներկայացնեն նշված փաստաթղթերի վերաբերյալ: Այնուհետև մի քանի ամիս շարունակ ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչության աշխատակիցները հետևողականորեն դիմել են ազգային փոքրամասնությունների շահերը ներկայացնող ՀԿ-ներին` խնդրելով գտնել նկատառումներ արտահայտել իրենց էթնիկ համայնքների մասով: Ցավոք այս դիմումները արձագանք չեն ունեցել: Նույն կերպ վարչության աշխատակիցները ազգային փոքրամասնությունների համայնքների հետ հանդիպումների ժամանակ, որոնց համառոտ ցանկը բերված է աղյուսակով հավելվածում, ծանոթացրել են թվարկված փաստաթղթերին և խնդրել են տեղում կամ հետագայում, գրավոր կամ բանավոր կարծիք արտահայտել: Այս անգամ նույնպես որևէ արձագանք չի եղել:

11. ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչությունը 2004թ. հունիսին հրատարակել է «ԽՂՃԻ, ԴԱՎԱՆԱՆՔԻ և ՀԱՄՈԶՄՈՒՆՔԻ ԱԶՍՏՈՒԹՅՈՒՆ (Իրավունքներ, Հնարավորություններ,

Պարտավորություններ)» գիրքը, որը պարունակում է կրոնի և խղճի ազատության վերաբերյալ ՀՀ-ում գործող օրենքները և այլ իրավական ակտերը, այդ թվում ՀՀ համար ուժի մեջ մտած միջազգային պայմանագրերը, ՀՀ-ում գրանցված կրոնական կազմակերպությունների ցանկը, տեղեկություններ չգրանցված կամ այլ կարգավիճակով գործող կրոնական համայնքների մասին, և ուղեկցվում է ՀՀ կրոնական իրավիճակի համառոտ վերլուծությամբ: Գրքի շնորհանդեսը տեղի է ունեցել 2004 թվականի հուլիսի 6-ին ՀՀ կառավարության շենքում, կրոնական կազմակերպությունների, պետական կառույցների և միջազգային ու տեղական հասարակական կազմակերպությունների մասնակցությամբ: Ներկայացվել են կրոնական կազմակերպությունների իրավունքները, քննարկվել են կրոնական կազմակերպությունների հետ համագործակցության հնարավորություններին ու ձևերը: Երկու քննարկումներն էլ լայնորեն իրազեկվել, այնուհետև մեկնաբանվել են լրատվամիջոցներով:

Բաժին 2. Իրավիճակի վերլուծություն և Շրջանակային կոնվենցիայի կատարման բարելավման ուղղությամբ ձեռնարկված միջոցները

1. Ընդհանուր դրույթներ

12. 2001թ. Հայաստանի առաջին զեկույցից հետո ազգային փոքրամասնությունների հարցերով ՀՀ-ում կատարվել են զգալի փոփոխություններ, այդ թվում՝ օրենսդրական կարգավորման և վարչական մարմինների գործունեության բնագավառներում.

ա. 21.10.2003թ. ընդունվել է «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ օրենքը, որը ուժի մեջ է մտել 2004թ. հունվարի 1-ից, իսկ ՀՀ նախագահի 2004թ. փետրվարի 19-ի հրամանագրով նշանակվել է մարդու իրավունքների պաշտպան, որն իր պարտականությունների կատարմանն է անցել նույն թվականի մարտի 1-ից: Այդ պահից էլ Հայաստանում սկսել է փաստացի ձևավորվել մարդու իրավունքի պաշտպանի ինստիտուտը /կից ներկայացվում է օրենքի տեքստը/:

բ. 2004թ. հունվարին ձևավորվել է ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչությունը: Կառուցվածքային այս ստորաբաժանումը մասնակցում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության գործունեության միջոցառումների ծրագրի կազմմանը, ներկայացնում է առաջարկություն այդ ծրագրի կատարման և դրանում անհրաժեշտ փոփոխություններ կատարելու վերաբերյալ, իրականացնում է «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված պետության և կրոնական կազմակերպությունների միջև հարաբերությունների կարգավորումն իրականացնող և «Ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց ավանդույթների պահպանումը, լեզվի և մշակույթի զարգացման իրավունքի պաշտպանությունն ապահովող» Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից լիազորված մարմնի գործառույթները,

գ. ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ մշակվել և քննարկվում է ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների մասին օրենքի նախագիծը, որում առաջարկվում են նաև ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ չափորոշիչները,

դ. զգալիորեն ընդլայնվել է ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների իրազեկման շրջանակը,

ե. ՀՀ կառավարության 22 ապրիլի 2004թ. թիվ 565-Ս որոշմամբ տարածք է հատկացվել ազգային փոքրամասնությունների մշակութային կենտրոնի ստեղծման

համար: Այժմ միջոցներ են փնտրվում այդ տարածքը իր գործառույթներին համապատասխան տեսքի բերելու համար,

գ. 2002թ. նոյեմբերի 20-ին ընդունվել է «Մշակութային օրենսդրության հիմունքների մասին» ՀՀ օրենքը, որի 8-րդ հոդվածը սահմանում է «Ազգային փոքրամասնությունների մշակույթների նկատմամբ վերաբերմունքը»: Հոդվածում մասնավորապես ասվում է. «ՀՀ-ն աջակցում է իր տարածքում բնակվող փոքրամասնությունների մշակութային ինքնության պահպանմանն ու զարգացմանը, պետական ծրագրերի իրականացման միջոցով նպաստում է նրանց կրոնի, ավանդույթների, լեզվի, մշակութային ժառանգության, մշակույթի պահպանման, տարածման և զարգացման համար պայմանների ստեղծմանը»:

է. 2003թ. օգոստոսի 1-ից ուժի մեջ է մտել ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրքը, որի 143-րդ, 160-րդ, 226-րդ, 392-րդ հոդվածները վերաբերում են նաև ազգային, ռասայական, կրոնական, լեզվական իրավունքների խախտումներին կամ թշնամանքի հրահրման դեպքերին,

ը. ընդունվել է «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ նոր օրենքը (ուժի մեջ է մտել 2004թ. փետրվարի 8-ից), որը փոխարինել է «Մամուլի և զանգվածային լրատվության մյուս միջոցների մասին» ՀՀ 1991թ. հոկտեմբերի 8-ի օրենքին: ԶԼՄ-ների մասին ընդունված օրենքը դրանց պարտադիր պետական գրանցման պահանջ չի դնում, ինչպես նաև օրենքը որևէ պարտադիր պահանջ չի դնում լրատվության միջոցի լեզվի վերաբերյալ, որն ավելի մեծ հնարավորություններ է ընձեռում լրատվության միջոցին՝ լրատվությունն իր ընտրած լեզվով (լեզուներով) տարածելու առումով,

թ. 2003թ. նոյեմբերի 15-ից ուժի մեջ է մտել նաև «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքը: Տեղեկություններ ստանալու համար հարցում ներկայացնելու գրավոր ձևի առնչությամբ՝ լեզվի առումով, օրենքը պարտադիր պայման չի սահմանում: Դրանից հետևում է, որ ազգային փոքրամասնությունները հարցումը կարող են ներկայացնել իրենց մայրենի լեզվով կամ իրենց համար հասկանալի մեկ այլ լեզվով: Այլ լեզվով հարցումը ներկայացնելը հիմք չի կարող հանդիսանալ տեղեկատվություն տրամադրելը մերժելու համար,

ժ. 2004թ. փետրվարին ՀՀ Ազգային ժողովը ընդունել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը, որը հնարավորություն է տալիս ՀՀ վարչական մարմիններին դիմում ներկայացնել նաև ազգային փոքրամասնության լեզվով՝ հայերեն թարգմանությունը դրան կցելով,

ի. 2003թ. դեկտեմբերի 17-ին ընդունվել և 2004թ. հուլիսի 1-ին ուժի մեջ է մտել «Այլընտրանքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը, որի հոդված 3.ը մասնավորեցնում է, որ պարտադիր զինվորական ծառայության գորակոչի ենթակա քաղաքացին իրավունք ունի անցնելու այլընտրանքային ծառայության, եթե նրա կրոնական դավանանքին կամ

համոզմունքներին հակասում է ռազմական ստորաբաժանումներում պարտադիր զինվորական ծառայություն անցնելը, ինչպես նաև զենք կրելը, պահելը, պահպանելը և օգտագործելը,

լ. 2004թ. ապրիլի 28-ին ընդունվել է Հայաստանի Հանրապետության օրենքը ժողովներ, հանրահավաքներ, երթեր և ցույցեր անցկացնելու մասին:

խ. Հայաստանում ազատորեն գործում են ազգային փոքրամասնությունների բազմաթիվ հասարակական կազմակերպություններ, պետոեզիստրում գրանցված, վերագրանցված և չգրանցված: Նրանց մեծ մասը համագործակցում է ՀՀ պետական մարմինների հետ, այդ թվում՝ ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչության (տես նաև հոդված 7-ի պատասխանը):

2. Հայաստանի Հանրապետության ժողովրդագրական պատկերը

13. Վերջին տասնամյակում Հայաստանի Հանրապետության ժողովրդագրական իրավիճակում տեղի ունեցած փոփոխությունները՝ բնակչության բնական աճի կտրուկ նվազումը (պտղաբերության գործակիցը 2.6-ից նվազել է մինչև 1.2, որի պարագայում չի ապահովվում անգամ պարզ վերարտադրությունը), ինչպես նաև արտագաղթի աննախադեպ ծավալները, հանգեցրին Հայաստանի բնակչության թվաքանակի նվազման: Վերջինս իր ազդեցությունը թողեց ոչ միայն ազգային փոքրամասնությունների, այլև հիմնական ազգության՝ հայերի թվաքանակի փոփոխության: Այս փոփոխությունների մասին կարելի է պատկերացում կազմել համապատասխանաբար 1989 և 2001 թվականների պաշտոնական մարդահամարների տվյալները ներկայացնող Աղուսյակ 2-ի և Աղյուսակ 3-ի համեմատության միջոցով:

14. Ինչպես երևում է աղյուսակներից, բացի թվային-քանակական փոփոխություններից, ՀՀ-ում կատարվել են նաև որակական փոփոխություններ. 1989թ. մարդահամարի ընթացքում ու դրան հաջորդած կոնֆլիկտային ու պատերազմական իրավիճակը և մինչև այսօր շարունակվող ընդհանուր արտագաղթը նկատելի ազդել են ՀՀ ազգային կազմի վրա: Հայաստանից գործնականում հեռացել են բոլոր ադրբեջանցիները (առանձին ադրբեջանցիներ որպես ֆիզիկական անձիք մնացել են Հայաստանում, սակայն նրանց թիվը չի անցնում երեք տասնյակից կամ, բոլոր դեպքերում, միայն այդքան մարդ է ինքն իրեն ադրբեջանցի ներկայացրել¹): Ադրբեջանցիների հետ միասին հեռացել է

¹ 2001Ա. 3 63 ՀՀՎ 3 1/2 3 ՈՀՎ Ս 3 ը 1 3 Ո 3 Ս 3 ը Կ 3 Կ 6 չ Ի 3 6 Ի »Է Օ 2 Ի -ի կողմից երաշխավորված մեթոդաբանությամբ՝ ազգության մասին ի »Օ»Ի ձօթյունը հարցաթերթում լրացվել է միայն բանավոր պատասխանի հիման վրա: Պատասխանը հիմնավորող որևէ փաստաթուղթ ձ 3 Ո 3 Կ 3 »ԷՎ 3 ը. »ԷԻ 3 Ի չԻ:

քաղաքացիներ ազգային փոքրամասնությունների իրավունքի կրող են, սակայն նրանց թվաքանակը և ցրվածությունը բարդացնում են ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների իրականացմանն ուղղված պետական աջակցության իրագործումը: Այնուամենայնիվ, ՀՀ կառավարությունը հատուկ ուշադրություն է դարձնում ՀՀ տարածքում ապրող և ազգային պետականություն չունեցող էթնիկ համայնքների կրթամշակութային խնդիրներին: Այդպիսիք են այս պահին եզդիները, ասորիները և քրդերը:

17. Ընդհանուր առմամբ ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների տարբեր խմբերը բաշխված են ՀՀ քաղաքներում, ամենից ավելի շատ ապրում են Երևան, Գյումրի, Վանաձոր, Աբովյան քաղաքներում: Ասորիներից, եզդիներից ու քրդերից բացի, որոնց մեծ մասը գյուղաբնակ է, հանրապետության մյուս ազգային փոքրամասնությունների բացարձակ մեծամասնությունը քաղաքաբնակ է: Այսպես, հանրապետության 40620 եզդիներից քաղաքներում ապրում են ընդամենը 7413-ը, 1519 քրդերից քաղաքներում ապրում են ընդամենը 315-ը, 3409 ասորիներից քաղաքներում ապրում են 524-ը, իսկ, օրինակ, 1176 հույներից՝ 853-ը, 14660 ռուսներից՝ 10489³: Ստորև բերված աղյուսակը ներկայացնում է ՀՀ մշտական բնակչության բաշխումը քաղաքներում և գյուղերում՝ ըստ ազգության :

ՀՀ մշտական բնակչության բաշխումը քաղաքներում և գյուղերում ըստ ազգության ներկայացվում է Աղյուսակ 5-ում :

18. ՀՀ ազգային փոքրամասնություններով բնակեցված կամ հայերի հետ խառը կազմով գյուղական բնակավայրերը բաշխված են հանրապետության թե՛ լեռնային, թե՛ նախալեռնային, թե՛ հարթավայրային գոտիներում: Այս պահի դրությամբ խառը ազգային կազմով կամ գերազանցապես ազգային փոքրամասնություններով բնակեցված գյուղական բնակավայրերը ներկայացվում է Աղյուսակ 6-ում :

19. Աղյուսակ 6-ում ներկայացված Ռյա-Թագա, Ամրե-Թագա, Միրաք, Սանգյառ, Շենկանի, Ալագյազ, Ջամշու, Օրթաճյա, Դերեկ, Ավշեն գերազանցապես եզդիաբնակ գյուղերում կան քրդական էթնիկ ինքնության կրող մարդիկ:

20. Հայաստանի մյուս ազգային փոքրամասնությունները որևէ բնակավայրում զգալի թիվ չեն կազմում և դժվար է ամփոփել նրանց բաշխվածությունն ըստ բնակավայրերի: Այնուամենայնիվ նրանց վերաբերյալ տեղեկություններ կան Հայաստանի 1-ին զեկույցի 39-րդ կետում:

³ Գյուղաբնակ ռուսների մեծ մասն այսպես կոչված մալականներն են՝ ռուս աղանդավորները, որոնք ավանդաբար ապրում են Լոռու Ս³ ռ/Հ Է»ռնԱԿ՛ի ճիճ Կ՛՛ Կ՛՛ճճ՛՛ի ճիճ Կ՛՛ Ո՛ճճ»ռճճ՛՛:

21. ՀՀ տարածքում ասորերենն իր մայրենի լեզուն է համարում մոտավորապես 3,15 հազար մարդ (ՀՀ-ում բնակվող ասորիների մոտ 90%-ը), եզդիերենը՝ 32,4 հազար մարդ (ՀՀ-ում բնակվող եզդիների մոտ 80%-ը), հունարենը՝ 0,75 հազար մարդ (ՀՀ-ում բնակվող հույների մոտ 58%-ը), քրդերենը՝ 1,25 հազար մարդ (ՀՀ-ում բնակվող քրդերի մոտ 78%-ը): Նշված մարդկանցից ոչ բոլորն են տիրապետում իրենց մայրենի լեզվին (հավաստի տվյալներ չկան, թե որքանը և ինչ չափով): Համենայն դեպս այդ լեզուներին տիրապետողների քանակը չի գերազանցում նշված թվերը (օրինակ՝ ասորերեն բանավոր խոսքին տիրապետում է ասորիների 80%-ը, գրավոր խոսքին՝ 2%-ը): Ռուսերենն իր մայրենի լեզուն է համարում ՀՀ-ում բնակվող ռուսների մոտ 98%-ը (14,5 հազ. մարդ):

22. Ռուսերենին տիրապետում են նաև մեծ թվով ոչ ռուսներ (ռուսերենը ՀՀ բնակչության մոտ 85%-ի երկրորդ լեզուն է, 13%-ի՝ առաջին լեզուն): Ռուսերենը իրենց առաջին լեզուն են համարում հայերի, քրդերի, ասորիների, հույների, հրեաների, ուկրաինացիների, լեհերի, գերմանացիների, վրացիների և այլոց մի մասը:

23. Շատ քիչ թվով այլազգիներ կան Հայաստանում, որ հայերենը համարում են իրենց առաջին լեզուն: Այդպիսիք հանդիպում են եզդիների, հույների, ասորիների միջավայրում:

24. Հայերի հետ այլեթնիկ քաղաքացիներով բնակեցված խառը բնակավայրերում հայերի նկատելի մասը այս կամ այն չափով տիրապետում է ազգային փոքրամասնության լեզվին: Այդպես է ասորական Դիմիտրով, Վերին Դվին գյուղերում, որտեղ հայերի մի մասը կարող է խոսել ասորերեն, եզդի բնակչություն ունեցող Ամրե Թազա, Ալազյազ, Դերեկ, Ջամշու, Ավշեն, Երասխահուն, Ջովունի և այլ գյուղերում, որտեղ հայերը այս կամ այն չափով տիրապետում են եզդիերենին:

3. Ձեռնարկված քայլերը հողված առ հողված

Բաժին I

Հոդված 1

Ազգային փոքրամասնությունների և այդ փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը մարդու իրավունքների միջազգային պաշտպանության անբաժան մասն է և, որպես այդպիսին, հանդիսանում է միջազգային համագործակցության բնագավառ:

25. Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին շրջանակային կոնվենցիայի 25-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն Հայաստանի Հանրապետության

ներկայացրած առաջին ազգային զեկույցի 33-րդ կետում նշված միջազգային պայմանագրերից բացի, Հայաստանի Հանրապետությունը ձեռնարկել է նաև լրացուցիչ քայլեր հետևյալ միջազգային պայմանագրերի մասով:

- Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Կոնվենցիա և դրա 1-ին, 4-րդ, 6-րդ և 7-րդ արձանագրություններ, Հայաստանի Հանրապետությունը նաև ստորագրել է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Կոնվենցիայի 12-րդ և 14-րդ արձանագրությունները

- Տարածքային համայնքների կամ իշխանությունների անդրսահմանային համագործակցության մասին 1980թ. մայիսի 21-ին Մադրիդ քաղաքում ստորագրված եվրոպական շրջանակային կոնվենցիա և նրա լրացուցիչ արձանագրությունները

- 1992թ. նոյեմբերի 5-ին Ստրասբուրգում ստորագրված Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիա

- Եվրոպական սոցիալական (վերանայված) խարտիա

Հոդված 2

Սույն շրջանակային Կոնվենցիայի դրույթները պետք է կիրառվեն բարեխիղճ կերպով, ըմբռնման և հանդուրժողականության ոգով և բարիդրացիության, պետությունների միջև բարեկամական հարաբերությունների և համագործակցության սկզբունքներին համապատասխան:

26. Տես 1-ին զեկույցի պատասխանը:

Հոդված 3

1. Ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձ, պետք է ունենա այդպիսին համարվելու կամ չհամարվելու ազատ ընտրության իրավունք և այդ ընտրությունը կամ այն իրավունքների իրականացումը, որ կապված են այդ ընտրության հետ, չպետք է տվյալ անձին դնեն անբարենպաստ պայմաններում

27. Տես 1-ին զեկույցի պատասխանը:

28. 1-ին զեկույցում տրված պատասխանին պետք է ավելացնել, որ Ազգային փոքրամասնությունների օրենքի նախագիծը փորձում է սահմանել «ազգային փոքրամասնություն» հասկացությունը:

29. Էթնիկ ինքնության և էթնիկ պատկանելության հարցերի շուրջ ՀՀ եզդիական և քրդական համայնքներում միմյանց հանդեպ կան որոշ հավակնություններ, անհամաձայնություններ և անախորժություններ, ինչին ուշադրություն է դարձրել նաև

31. ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների մասին քննարկվող օրենքի նախագիծն ամրագրում է ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների՝ սույն շրջանակային Կոնվենցիայում ամրագրված սկզբունքներից բխող իրավունքները և դրանց իրացման մեխանիզմները: Մակայն դրանց զգալի մասը, ինչպես արտացոլված է սույն զեկույցում, իրականացվում է հենց այսօր՝ գործող օրենքներով և գործնական կյանքում:

Հոդված 4

1. Կողմերը պարտավորվում են ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար երաշխավորել օրենքի առջև հավասարությունը և օրենքով հավասար պաշտպանությունը: Այդ առումով, արգելվում է ազգային փոքրամասնության պատկանելիության վրա հիմնված ցանկացած խտրականություն:

2. Կողմերը պարտավորվում են, անհրաժեշտ դեպքերում, ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ, որպեսզի տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական և մշակութային կյանքի բոլոր բնագավառներում աջակցեն ազգային փոքրամասնությանը և բնակչության մեծամասնությանը պատկանող անձանց միջև լիակատար և իրական հավասարությունը: Այս նպատակով, Կողմերը ըստ պատշաճի պետք է հաշվի առնեն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց առանձնահատուկ պայմանները:

3. Երկրորդ կետի դրույթներին համապատասխան ընդունված միջոցները չպետք է համարվեն խտրականություն:

32. Տես 1-ին զեկույցի պատասխանը: ՀՀ 2003 թվականի օգոստոսին ուժի մեջ մտած նոր քրեական օրենսգրքի 143-րդ հոդվածը (Քաղաքացիների իրավահավասարությունը խախտելը) նախատեսում է.

«1. Մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատություններն ուղղակի կամ անուղղակի խախտելը՝ կախված անձի ազգությունից, ռասայինց, սեռից, լեզվից, դավանանքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ դրությունից, որը վնաս է պատճառել անձի օրինական շահերին, պատշվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի 200-ապատիկից 400-ապատիկի չափով կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը 2 տարի ժամկետով.

2. Նույն արարքը, որը կատարվել է պաշտոնական դիրքն օգտագործելով՝ պատժվում է տուգանքով 300-ապատիկից 500-ապատիկի չափով կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը 3 տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ 2-5 տարի ժամկետով»

33. Միաժամանակ, Ինչպես ասվեց վերը, ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների մասին օրենքի քննարկվող նախագիծը իր հերթին լուծումներ է առաջարկում ՀՀ այլեթնիկ քաղաքացիների և էթնիկ փոքրամասնությունների առանձնահատուկ-էթնիկական իրավունքների վերաբերյալ:

34. Ինչ վերաբերվում է տնտեսական իրավունքներին, ապա ՀՀ սահմանադրությամբ և օրենքներով ՀՀ բոլոր քաղաքացիների տնտեսական և աշխատանքային իրավունքները բացարձակապես հավասար են: Կարծում ենք, սակայն, որ ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների տնտեսական իրավունքների վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի մոնիտորինգային մարմինների եզրակացություններում տեղ են գտել որոշ անճշտություններ: Անկասկած, Հայաստանի ընդհանուր սոցիալ-տնտեսական վիճակը շարունակում է մնալ լարված և ՀՀ քաղաքացիների մեծ մասը գտնվում է ծանր պայմաններում: Բավական է ասել, որ երկրի ընդհանուր բնակչության մոտ 50 տոկոսը գտնվում է աղքատության գծի շուրջ կամ դրանից ցածր վիճակում: Այնուամենայնիվ այդ պայմանները մասնավոր չեն տարածվում ազգային փոքրամասնությունների վրա: Ավելին, չնայած հատուկ հետազոտություններ չեն արվել, սակայն ակնհայտ է, որ երբեմն ազգային փոքրամասնությունների որոշ համայնքներ իրենց տնտեսական ցուցանիշներով հայերից ավելի լավ վիճակում են: Խորհրդատվական կոմիտեի կարծիքում խոսք է գնացել այն մասին, որ մասնավորապես եզրիները կարծեք թե ունեն հողային խնդիրներ: Այս հարցում վերջնական և սպառիչ ճշգրտում մտցնելու համար ՀՀ կառավարության ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչությունը փորձել է հնարավորինս համեմատել երկրի մասնավորապես գյուղական բնակչության հնարավորությունները: Արդյունքում պարզվել է, որ ընդհանուր առմամբ ՀՀ-ում եզրիները մեկ շնչին ընկնող հողի հաշվարկով գերազանցում են հանրապետական միջինը, երբեմն՝ երկու-երեք անգամ:

35. 1991թ. ընդունված Գյուղացիական և գյուղացիական կուլեկտիվ տնտեսությունների մասին օրենքով և ՀՀ հողային օրենսգրքին համապատասխան իրականացվեց հողի« այգիների» անասունների եւ գյուղտեխնիկայի սեփականաշնորհում: Ըստ հանրապետության հողային հաշվեկշռի՝ գյուղատնտեսական օգտագործելի հողատեսքերը կազմում են 1391«4 հազար հեկտար: ՀՀ վիճակագրության ազգային ծառայության տվյալներով 2001թ. հունվարի 1-ի դրությամբ սեփականաշնորհված են 460«1 հազար հեկտար հողեր» որից 354«5 հազար հեկտարը՝ վարելահողեր» 38«3 հազարը՝ բազմամյա տնկարկներ» 67«3 հազարը՝ խոտհարքներ: Գյուղացիական տնտեսություններից յուրաքանչյուրին բաժին է ընկել միջին հաշվով 1«4 հեկտար հողատարածություն: Գյուղերի բնակչությունն ստացավ այն հողը»

անասունների գլխաքանակը և տեխնիկան» որոնք այդ պահին գտնվում էին սովխոզների եւ դեռևս պահպանված կոլխոզների տնօրինության տակ: Դրանք անհավասար էին և տարբեր գյուղերի գյուղացիներ ստացան տարբեր չափաբաժիններ: Սակայն եզդի-քրդական բնակավայրերն այն ժամանակ ունեին ավելի մեծ հողաբաժիններ, և համապատասխանաբար նրանք ստացան ավելի մեծ հողակտորներ: Օրինակ, եթե հանրապետական միջին հողաչափը ըստ գյուղացիական տնտեսությունների կազմել է 1,4 հեկտար հողատարածք, ապա եզդիների դեպքում այն երբեմն հասնում է 7-10 հեկտարի: Հայաստանում հողը բաժանվել է ըստ 3 հոգիանոց փայաբաժինների, և քանի որ եզդիական ու քրդական ընտանիքները բազմամարդ են, ապա նրանց ընտանիքները համապատասխանաբար ավելի մեծ հողաչափեր են ստացել: Համապատասխան տեղեկատվությունն արտացոլված է Աղյուսակ 7-ում: Աղյուսակը ներկայացնում է միայն մեկ փայաբաժին հողի չափը: Այն ըստ ընտանիքների անդամների թվի ավելանում է: Այսինքն 9-10 հոգիանոց ընտանիքը համապատասխանաբար ունի 3 անգամ ավելի հող, քան 7-րդ աղյուսակի 3-րդ շարքի թվերն են: Այլ կերպ ասած, եթե, օրինակ, եզդիական Ջամշու գյուղում մեկ փայաբաժին հողը կազմել է 3,5 հեկտար (հանրապետական միջին 1,4 հեկտար դիմաց), ապա համապատասխանաբար երկու կամ երեք փայաբաժին ստացած ընտանիքներն ունեն 7-10,5 հեկտար հող (նույնը վերաբերում է աղյուսակ 7-ում թվարկված մյուս գյուղերին):

36. Այլ խնդիր է, որ Հայաստանն առհասարակ խիստ սակավահող երկիր է, և մասնավորապես անասնապահությամբ զբաղվող քրդերի ու եզդիների համար եղած հողաչափերը իսկապես երբեմն չեն բավարարում, ինչպես, ի դեպ, դրանք չեն բավարարում նաև հայերին կամ Հայաստանում ապրող այլ, ոչ հայազգի քաղաքացիներին:

37. Ազգային փոքրամասնությունների սոցիալ-տնտեսական պրոբլեմները լուծվում են երկրի մնացած քաղաքացիների պրոբլեմների հետ միասին: Մասնավորապես այդ է վկայում Հայաստանի սոցիալական ներդրումների հիմնադրամի կողմից առաջին և երկրորդ վարկային ծրագրով ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների համայնքների համար իրականացված և նախատեսվող ծրագրերի ցանկը, ինչպես նաև պետական բյուջեյից իրականացված և իրականացվող ծրագրերը.

1. Լոռու մարզի Ֆիդլետովո գյուղի գյուղամիջյան ճանապարհների կառուցում – շինարարությունը ավարտված է 1996թ. ծրագրի արժեքը՝ 23,732 ԱՄՆ դոլար,

2. Լոռու մարզի Լերմոնտովո գյուղի ջրագծի կառուցում – շինարարությունը ավարտված է 2003թ., ծրագրի արժեքը՝ 43,150 ԱՄՆ դոլար,
3. Արագածոտնի մարզի Ամրե-Թագա գյուղի արտաքին ջրագծի կառուցում – ծրագիրը հաստատված է 41,251 ԱՄՆ դոլար նախահաշվային արժեքով,
4. Արագածոտնի մարզի Ռյա-Թագա գյուղի դպրոցի կառուցում: Նորակառույց դպրոցին տրամադրվել է աշակերտական կահույք – 40 կոմպլեկտ,
5. Արագածոտնի մարզի Ալագյազ գյուղի դպրոցի կառուցում, ընթացքի մեջ է,
6. Արագածոտնի մարզի Ավշեն գյուղի դպրոցի կառուցում, ընթացքի մեջ է,
7. Սանգյար գյուղում գյուղական ճանապարհի կառուցում 2004թ
8. Արագածոտնի մարզի Ղաբաղթափա գյուղի արտաքին ջրագծի կառուցում – ծրագիրը ուսումնասիրման փուլում է, նախատեսվում է իրականացնել 3-րդ վարկային ծրագրով,
9. Արմավիրի մարզի Նալբանդյան գյուղի դպրոցի վերանորոգում – ծրագիրը նախնական ուսումնասիրման փուլում է,
10. Ալագյազ-Արթիկ ճանապարհի կառուցում, որն անցնում է Արագածոտնի մարզի երեք եզրիա-քրդաբնակ գյուղերով՝ Ալագյազ - Սանգյար - Ամրե Թագա, 2004թ.:

Հոդված 5

1. Կողմերը պարտավորվում են նպաստել ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար այնպիսի պայմանների ստեղծմանը, որոնք նրանց անհրաժեշտ են իրենց մշակույթը պահպանելու և զարգացնելու, ինչպես նաև ինքնության հիմնական տարրերը՝ կրոնը, լեզուն, ավանդույթները և մշակութային ժառանգությունը պահպանելու համար:

38. 2002թ. նոյեմբերի 20-ին ընդունվել է ՀՀ օրենքը մշակութային օրենսդրության հիմունքների մասին, որի 8-րդ հոդվածը սահմանում է «Ազգային փոքրամասնությունների մշակույթների նկատմամբ վերաբերմունքը»: Հոդվածում մասնավորապես ասվում է.

«ՀՀ-ն աջակցում է իր տարածքում բնակվող փոքրամասնությունների մշակութային ինքնության պահպանմանն ու զարգացմանը, պետական ծրագրերի իրականացման միջոցով նպաստում է նրանց կրոնի, ավանդույթների, լեզվի, մշակութային

ժառանգության, մշակույթի պահպանման, տարածման և զարգացման համար պայմանների ստեղծմանը»:

Նույն օրենքի 9-րդ հոդվածը յուրաքանչյուրի համար երաշխավորում է ՀՀ-ում մշակութային կյանքին մասնակցելը և մշակութային գործունեություն իրականացնելը անկախ ազգությունից, ռասայից, սեռից, լեզվից, դավանանքից, համոզմունքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ դրությունից: Օրենքի 6-րդ հոդվածը մշակութային արժեք է համարում նաև լեզուները, ազգային ավանդույթները և սովորույթները, աշխարհագրական տեղանունները:

ՀՀ մշակույթի և երիտասարդության հարցերի նախարարությունն իր իրավասությունների սահմաններում մշտապես նպաստել է ազգային փոքրամասնությունների մշակութային ժառանգության, մշակույթի պահպանման, տարածման, զարգացման հարցում: Նախարարությունը սերտ համագործակցության մեջ է ազգային փոքրամասնությունների միությունների և հասարակական կազմակերպությունների հետ և աջակցում է համերգների, ցուցահանդեսների և այլ միջոցառումների կազմակերպմանը:

2003թ. կազմակերպվել է ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների երաժշտական 8-րդ փառատոնը և կերպարվեստի ու դեկորատիվ կիրառական արվեստի 6-րդ ցուցահանդեսը: 2004թ. հունիսին անցկացվել է ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների 7-րդ կերպարվեստի և դեկորատիվ կիրառական արվեստի ցուցահանդեսը և ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների 1-ին մանկական երաժշտական փառատոնը:

2003-2004թթ.. ՀՀ մշակույթի և երիտասարդության հարցերի նախարարության կողմից մշակվել են զարգացման մի շարք մարզային ծրագրեր, որոնց նպատակն է աշխուժացնել մշակութային կյանքը ՀՀ մարզերում: Այդ ծրագրերում նկատի են առնվել նաև այն շրջանները, որտեղ բնակվում են ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներ: Այդ մարզերում նախկինում գործող մշակույթի տների վերականգնման և վերանորոգման ուղղությամբ նույնպես տարվում են համապատասխան աշխատանքներ՝ ազգային ավանդույթների պահպանման, ժողովրդական ստեղծագործությունների խթանման նպատակով:

«Մշակույթի պահպանման, տարածման և զարգացման 2004թ. պետական տարեկան ծրագրի մասին» ՀՀ օրենքում 2005-2008թթ.. պետական եռամյա ծրագրի նախագծում ներառվել են դրույթներ և համապատասխան միջոցառումներ ազգային փոքրամասնությունների հարցերի վերաբերյալ:

39. 2000թ. սկսած ՀՀ պետական բյուջեյից տարեկան 10 մլն դրամաշնորհային գումար է հատկացվում ազգային փոքրամասնությունների կրթամշակութային խնդիրների

զարգացման համար: Այն իրացվում է Ազգային փոքրամասնությունների հասարակական կազմա-կերպությունների կողմից:

40. Ազգային փոքրամասնությունների մշակութային զարգացմանը նպաստելուց զատ ՀՀ-ում պետական պաշտպանության տակ են առնված ՀՀ տարածքի բոլոր պատմա-ճարտարապետական, մշակութային և կրոնական կառույցները, անկախ դրանց էթնիկ կամ կրոնական պատկանելությունից: Հայ Առաքելական Եկեղեցու և պատմական հուշարձաններից բացի (օրինակ՝ հեթանոսական տաճար, քաղկեդոնիկ եկեղեցիներ և այլն) այս պահին Հայաստանի տարածքում առկա և արդեն բացակայող կրոնական և էթնիկ համայնքների պատմական պաշտամունքային օջախներից պետության կողմից պաշտպանվում են, Մշակույթի նախարարության պատմության և մշակույթի հուշարձանների պահպանության գործակալության տվյալներով, հետևյալ հուշարձանները.

- Կաթոլիկ եկեղեցի Գյումրիում, կառուցվել է 1848-1855թթ. Կանոնիկոս վարդապետ Արարատյանի կողմից
- Ռուսական եկեղեցի, 1895թ.
ք. Վանաձոր, կայարանամերձ հրապարակից հվ-ամ
Կառուցվել է 1895թ.: 1977թ. իրականացվել են վերականգնման աշխատանքներ:
- Ռուսական եկեղեցի Գյումրիում (Պլպլան ժամ), կառուցվել է 1904թ.
- Ռուսական եկեղեցի Երևանում, 1913թ.
ք. Երևան, Քանաքեռ-Զեյթուն թաղ, Զաքարիա Սարկավազի փող. 117-123, զորանոցային համալիրի տարածքում
Եկեղեցին կառուցվել է 1913թ.՝ ճարտարապետ Վ. Միրզոյանի նախագծով: Գտնվում է Քանաքեռի զորանոցային համալիրի տարածքում:
- Կապույտ մզկիթ /Գեոյ մզկիթ/, 1766 թ.
ք. Երևան, Մեսրոպ Մաշտոց պող. 12
ըստ հվ դարպասին պահպանված արձանագրության կառուցվել է 1766 թ.՝ Երևանի Հուսեյին Ալի-խանի կողմից:
Երևանի Կապույտ մզկիթը արժեքավորվում է որպես Անդրկովկասում պահպանված ուշ պարսկական շինարարական արվեստի աչքի ընկնող օրինակ:

- Աբաս Միրզայի /Սարդարի/ մզկիթ, 19 դ. վրջ
ք. Երևան, Խորհրդարանի փող. 40
- Եկեղեցի ս. Կիրիլ /ասորական եկեղեցի/, 1840թ.
ՀՀ Արարատի մարզ, Արտաշատի ենթատարածք, գ. Դիմիտրով, գյուղի մեջ
Կառուցվել է 1840թ.՝ որպես գյուղի ասորի բնակիչների աղոթատեղի:
- Եկեղեցի Ուրմա /ասորական եկեղեցի/, 19 դ. վրջ
ՀՀ Արարատի մարզ, Արտաշատի ենթատարածք, գ. Վերին Դվին, գյուղի մեջ
Եկեղեցին Ուրմա է անվանվում ասորաբնակ գյուղացիների կողմից:
- Եկեղեցի ս. Սավա /հունադավան եկեղեցի/, 1909թ.
ՀՀ Լոռու մարզ, Թումանյանի ենթատարածք, գ. Շամլուղ, Կառուցվել է որպես գյուղի
հունադավան բնակչության աղոթատեղի, 1909թ.՝ համաձայն մուտքի ուղղանկյուն
բարավորին արված փորագրության: Արժեքավորվում է որպես Հայաստանում
պահպանված հունադավան եկեղեցու օրինակ:
- Հրեական գերեզմանոց, 14-17 դդ.
ՀՀ Վայոց ձորի մարզ, Եղեգնաձորի տարածաշրջան, գ. Եղեգիս, հվ-աե եզրին,
Եղեգիս գետի ձախ ափին, «Յապոնի բաղեր» վայրում
- Քրդական գերեզմաններ, 16-18 դդ.
ՀՀ Արագածոտնի մարզ, Արագածի ենթատարածք, գ. Ռյա թագա, գյուղի հս մասում:

41. Պետք է ավելացնել, որ ՀՀ-ում մշակութային, պատմական և կրոնական հուշարձանները սկսում են որպես մշակութային արժեք գրանցվել, եթե նրանց կառուցումից անցել է 40 տարի, բացի այն դեպքերից, եթե դրանք բացառիկ ճարտարապետական և մշակութային արժեք են համարվում: Այնպես որ հիշյալ ցանկում ներառված չեն անկախացումից հետո Հայաստանում կառուցված պաշտամունքային և մշակութային այլ օջախները:

42. Ինչպես ասվեց վերը, ՀՀ կառավարությունը Երևանի կենտրոնում 800 քառակուսի մետր տարածք է հատկացրել ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների մշակութային կենտրոն ստեղծելու նպատակով: Նախատեսվում է այնտեղ ունենալ համարգային դահլիճ. ազգային փոքրամասնությունների արվեստի գործերի ցուցահանդեսներ,

լինգոֆոնային կաբինետներ լեզուների ուսուցման նպատակով, ազգային փոքրամասնությունների լեզուներով գրականության գրադարաններ, նրանց խոհանոցների առանձնահատկությունները ցուցադրող խոհանոց, քննարկումների դահլիճներ և այլն: Կենտրոնի գործարկման դեպքում այն մեծապես կնպաստի ազգային փոքրամասնությունների մշակութային բազմազանության ցուցադրությանն ու զարգացմանը, դրանց մասին տեղեկատվության մեծացմանը:

43. Ազգային փոքրամասնությունների կրոնական իրավունքների և կրոնական պրակտիկայի մասին տես հոդված 8-ի պատասխանը:

Հոդված 5

2. Իրենց ընդհանուր ինտեգրացիոն քաղաքականության իրականացման համար ձեռնարկվող միջոցներին ոչ ի վնաս, Կողմերը պետք է ձեռնպահ մնան ցանկացած քաղաքական կամ գործնական գործողություններից, որոնք հետապնդում են ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց, հակառակ նրանց կամքի, միաձուլելու նպատակ և պետք է այդ անձանց պաշտպանեն ցանկացած գործողություններից, որոնք ուղղված են այդպիսի միաձուլման:

44. Ինչպես ասվել է, ՀՀ-ում մշակվել է ազգային փոքրամասնությունների մասին օրենքի նախագիծը, որում ստվար հատված է պարունակվում էթնիկության ինքնության պաշտպանության համար և ձուլման քաղաքականության դեմ: Սակայն նույնիսկ մինչև այդ օրենքի գործարկումը արդեն իսկ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 1998 թվականի դեկտեմբերի 25-ի թիվ 821 «ՀՀ-ում անձնագրային համակարգի կանոնադրությունը և Հայաստանի Հանրապետության անձնագրի նկարագիրը հաստատելու մասին» որոշմամբ հաստատված կանոնադրության 6-րդ կետում սահմանվում է, որ ՀՀ քաղաքացիների անձնագրում ՀՀ քաղաքացու ցանկությամբ կարող է կատարվել, ի թիվս այլ նշումների, նաև ազգության մասին նշում՝ ՀՀ-ում ներքին գործերի մարմինների, իսկ օտարերկրյա պետություններում՝ ՀՀ դիվանագիտական ներկայացուցչությունների կամ հյուպատոսական հիմնարկների կողմից:

45. Օրենքներից զատ, սակայն, պրակտիկ կյանքում Հայաստանում ոչ միայն այլազգի քաղաքացիներին ձուլելու որևէ միտում չկա, այլև կա մտահոգություն, որ նրանց մի մասը մասնակիորեն հեռանում է իրենց էթնիկ մշակույթից: Բանն այն է, որ ԽՍՀՄ շրջանից եկող իրողությունների թելադրանքով ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների զգալի մասը, ըստ էության եզդիներից ու քրդերից բացի, գերադասում են ռուսերեն լեզվով կրթությունը: ՀՀ լեզվի և կրթության մասին օրենքները այդ իրավունքը տալիս են: Սակայն սա դժվարացնում է նրանց հայերենի իմացության հաղթահարումը, ինչն իր հերթին

դժվարացնում է նրանց լիարժեք ինտեգրումը երկրի սոցիալ-մշակութային կյանքին, նրանց հետագա մասնագիտական կրթությունը Հայաստանի պետական մասնագիտական կրթական հաստատություններում, նրանց մասնակցությունը կառավարման համակարգին:

Հոդված 6

1. Կողմերը պետք է խրախուսեն հանդուրժողականության և մշակույթների միջև երկխոսության մթնոլորտը, և պետք է արդյունավետ քայլեր ձեռնարկեն իրենց տարածքներում բնակվող բոլոր անձանց միջև, անկախ նրանց էթնիկական, մշակութային, լեզվական կամ կրոնական պատկանելիությունից, փոխադարձ հարգանքը, փոխըմբռնումը և համագործակցությունը իթանելու համար, մասնավորապես, կրթության, մշակույթի և լրատվական միջոցների բնագավառներում:

46. Հայաստանի Հանրապետության լեզվական քաղաքականության հիմնական դրույթները սահմանվում են ՀՀ Սահմանադրությամբ, Լեզվի մասին ՀՀ օրենքով, ինչպես նաև «ՀՀ լեզվաքաղաքականության պետական ծրագրով»: Սահմանադրության մեջ և օրենքում նշվում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունը իր տարածքում երաշխավորում է ազգային փոքրամասնությունների լեզուների ազատ գործածությունը, այդ թվում՝ կրթության ոլորտում (այդ մասին ավելի մանրամասն տե՛ս ստորև): ՀՀ գործող օրենսդրությունը որևէ արգելք չի նախատեսում փոքրամասնությունների լեզուների գործածման ոլորտում, ինչպես նաև օրենսդրական կամ գործնական միջոցներ չի նախատեսում կամ իրականացնում, որոնք ուղղված լինեին որևէ լեզվի պահպանմանը կամ զարգացմանը վնասելուն կամ վտանգելուն:

47. Լեզվաքաղաքականության պետական ծրագրում նշվում է, որ լեզվական և մշակութային բազմազանության նկատմամբ հարգանքը, ազգային փոքրամասնությունների լեզվի և մշակույթի զարգացման խրախուսումը միջազգային ասպարեզում ՀՀ վարկն ապահովող պայմաններից է: ՀՀ պետական լեզվի գերակայությունը ներդաշնակորեն զուգակցվում է ազգային փոքրամասնությունների լեզուների պահպանման» բոլոր մշակույթների փոխադարձ հարգանքի սկզբունքներին՝ միջազգային իրավունքին և Եվրախորհրդի լեզվաքաղաքական նորմերին համապատասխան: Ծրագրի նպատակներից մեկն է համարվում ՀՀ բոլոր քաղաքացիների՝ մայրենի լեզվով կրթություն և դաստիարակություն ստանալու իրավունքի ապահովումը: Լեզվաքաղաքականության պետական ծրագրի 7-րդ բաժինը վերնագրված է. «Հայաստանի Հանրապետության ազգային փոքրամասնությունների

իրավունքների ապահովումը լեզվի բնագավառում»: Որպես այդ բնագավառի հիմնախնդիրներ են նշված.

1. Ազգային փոքրամասնությունների լեզուները Հայաստանի Հանրապետության լեզվամշակույթի անբաժան մասն են՝ նրա հարստությունը: Այդ լեզուների նկատմամբ պետական հոգածությունը մեր երկրի ժողովրդավարացման հետագա ընթացքի և քաղաքացիական հասարակության զարգացման համար ունի հանգուցային նշանակություն:

2. ՀՀ քաղաքացիների իրավունքները լեզվի բնագավառում երկրնույթ են՝ ազգային և հասարակական: Ազգային մակարդակում ապահովվում է մայրենի լեզվի իմացության՝ դրանով կրթվելու և այն գործածելու իրավունքը՝ հասարակականում՝ պետական լեզվի՝ հայերենի իմացության և գործածության՝ ՀՀ բոլոր քաղաքացիների իրավունքն ու պարտականությունը:

3. Որոշ ազգային փոքրամասնությունների՝ ազգային ինքնության պահպանմանը պետականորեն սատարելը շահեկանորեն կարող է ավելի կամրջել մեր երկիրը այդ ժողովուրդների հայրենի պետությունների հետ:

Որպես ծրագրային գործողություններ նշված են.

1. Համակողմանի աջակցություն ազգային փոքրամասնությունների լեզուների պահպանմանն ու զարգացմանը:

2. Աջակցությունն ազգային փոքրամասնությունների միջև արդյունավետ լեզվական հաղորդակցմանն ու փոխըմբռնմանը՝ Եվրախորհրդի լեզվաքաղաքական նորմերին համապատասխան:

3. Մայրենի լեզվով կրթություն և դաստիարակություն ստանալու՝ ազգային փոքրամասնությունների իրավունքի ապահովման նպատակով տվյալ ազգության մտավորականության գիտամանկավարժական ներուժի ներգրավումը:

4. Աջակցությունն ազգային փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցիչների պատրաստման և վերապատրաստման աշխատանքներին:

48. ՀՀ տարածքում, ինչպես ասվել է, անարգել գործում են ազգային փոքրամասնությունների ՀԿ-ները, որոնք իրականացնում են բազմաթիվ և բազմապիսի մշակութային միջոցառումներ (տոնակատարություններ, համերգներ, ցուցահանդեսներ, փառատոներ): Դրանց զգալի մասը հեռարձակվում է հեռուստատեսությամբ: Մի շարք հեռուստատեսությամբ հեռարձակում են տեղեկություններ և հատվածներ ՀԿ-ների կողմից ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների շուրջ կազմակերպվող քննարկումների մասին:

49. Առհասարակ երկրում հետևողական քայլեր են արվում բազմամշակութայնությունը խրախուսելու և ճանաչելի դարձնելու ուղղությամբ: Օրինակ, ՀՀ տարածքում ազգային փոքրամասնություններին նվիրված և նրանց ներգրավմամբ հաղորդումներ են հեռարձակում ՀՀ տարածքում սփռում իրականացնող «Հայկական երկրորդ հեռուստաալիք», Երևան քաղաքի տարածքում սփռում իրականացնող «ԱրմենԱկոր-Թիվի», «Երևան» հեռուստաընկերությունները, երևանյան ռադիոընկերություններից՝ «Ռադիո Վան»-ը և «Ռադիո Հայ»-ը: ՀՀ հեռուստաալիքը քննարկումներ է կազմակերպել «Ազգային փոքրամասնությունների օրենքի» շուրջ, Հ1 և «Շանթ» հեռուստաընկերությունը՝ ազգային փոքրամասնությունների պրոբլեմների շուրջ: Այդ հաղորդումներին մասնակցում են թե՛ հայազգիներ, թե՛ ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներ:

50. 2001-2002թթ. ՀՀ կառավարության, ՀՀ մշակույթի և երիտասարդության հարցերի նախարարության ֆինանսավորմամբ (համապատասխանաբար՝ 500 և 300 հազար դրամ) «Առնո Բաբաջանյան» համերգասրահում կայացել են երգի-պարի փառատոն նվիրված ՀՀ անկախության օրվան: Փառատոններին իրենց խմբերով և անհատ կատարողներով մասնակցել են բոլոր ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները՝ ներկայացնելով ազգային – ժողովրդական արվեստը: 2004թ. հունիս ամսին տեղի ունեցավ Հայաստանում բնակվող ազգային փոքրամասնությունների մանկական փառատոն:

51. 2002թ. ապրիլի 5-ին Խնկո-Ապոբ անվան գրադարանում ՀՀ կառավարության անդամների, դեսպանատների ներկայացուցիչների և քաղաքական գործիչների մասնակցությամբ անց է կացվել «Հայաստանը մեր տունն է» միջոցառումը, որին ձեռագործ աշխատանքներով մասնակցել են ազգային փոքրամասնությունների անհատ ստեղծագործողները:

52. 2002թ.-ին Երևանի քաղաքապետարանի որոշմամբ Երևան քաղաքի Հաղթանակի զբոսայգու «Ոչ պատերազմին» հուշարձանից մինչև «Մայր Հայաստան» հուշահամալիր ձգվող ծառուղին անվանակոչվել է «Ժողովուրդների բարեկամության ծառուղի»:

53. 2004թ. Երևանի Նոր Նորք թաղամասի զբոսայգիներից մեկում տեղադրվել են այլազգի մշակութային և պատմական-քաղաքական գործիչների քանդակներ, այդ թվում եզդի Ջհանգիր աղայի մոնումենտալ կիսանդրին:

54. 2004թ. դպրոցականների ամառային հանգստյան և ճամբարների կազմակերպման ընթացքում Հայ առաքելական եկեղեցու Սյունյաց թեմը հրավիրել էր ազգային փոքրամասնությունների ՀԿ-ներին՝ նրանց երեխաների հանգիստը այդ ճամբարներում հայ երեխաների հետ միասին անց կացնելու:

55. Հայաստանի Հանրապետությունում պետականորեն պահպանվում և վերականգնվում են ոչ միայն հայկական, այլև այլ ազգությունների հուշարձանները: Ինչպես ասվել է, ՀՀ մշակույթի և երիտասարդության հարցերի նախարարության հուշարձանների պահպանության գործակալության կողմից հաշվառված են այլ ազգությունների կողմից կառուցված և պատմական արժեք ներկայացնող հուշարձանները:

56. 2004թ.-ին նախատեսվում է ազգային փոքրամասնությունների լեզուներով գրված պիեսների բեմադրություններ: Կան արդեն առաջարկներ, որոնք քննարկման փուլում են:

(տես նաև հոդված 9-ի պատասխանը).

Հոդված 6

2. Կողմերը պարտավորվում են ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ այն անձանց պաշտպանելու համար, ովքեր կարող են իրենց էթնիկական, մշակութային, լեզվական կամ կրոնական պատկանելության պատճառով դառնալ սպառնալիքների, խտրականության, թշնամական կամ բռի գործողությունների զոհ:

57. ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների մասին օրենքի նախագիծը անդրադառնում է այս խնդրին:

2003թ. օգոստոսի 1-ից ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական օրենսգրքի 226 հոդվածը նույնպես նախատեսում է, որ «1. Ազգային, ռասսայական կամ կրոնական թշնամանք հարուցելուն, ռասսայական գերազանցությունը կամ ազգային արժանապատվությունը նվաստացնելուն ուղղված գործողությունները պատժվում են տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով, կամ ուղղիչ աշխատանքներով՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ երկուսից չորս տարի ժամկետով»:

Համաձայն նույն հոդվածի 2-րդ կետի՝ «Սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքները, որոնք կատարվել են 1. հրապարակայնորեն կամ լրատվության միջոցներ օգտագործելով, 2. բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով, 3. պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով, 4. կազմակերպված խմբի կողմից՝ պատժվում են ազատազրկմամբ երեքից վեց տարի ժամկետով»:

Հարկ է նշել, որ քրեական օրենսգիրքը, որպես պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանք է դիտում հանցանքն ազգային, ռասսայական կամ կրոնական ատելության, կրոնական մոլեռանդության շարժառիթներով կատարելը:

Բացի այդ սպանության (հոդված 104), դիտավորությամբ առողջությանը ծանր (հոդված 112) և միջին ծանրության (հոդված 113) վնաս պատճառելու, խոշտանգման (հոդված 119), դիտավորությամբ գույքը ոչնչացնելու կամ վնասելու (հոդված 185), դիակը

կամ թաղման վայրերն անարգանքի ենթարկելու (հոդված 265) համար պատասխանատվությունն ավելի է խիստ, եթե դրանք կատարվել են ազգային, ռասական, կրոնական ատելության կամ կրոնական մոլեռանդության շարժառիթներով:

Տես նաև սույն զեկույցի 32-րդ կետը /ՀՀ քրեական օրենսգրքի 143-րդ հոդված/

Հոդված 7

Կողմերը պետք է ապահովեն ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձի՝ խաղաղ հանրահավաքների, միությունների մեջ ընդգրկվելու, խոսքի, մտքի, խղճի և դավանանքի ազատության իրավունքների հարգումը:

58. 2004թ. ապրիլի 28-ին ընդունվել է Հայաստանի Հանրապետության օրենքը ժողովներ, հանրահավաքներ, երթեր և ցույցեր անցկացնելու մասին, ըստ որի կարգավորվում է «խաղաղ ժողովներ, հանրահավաքներ, երթեր (շքերթներ) կամ ցույցեր (այդ թվում՝ նաև նստացույցեր), ինչպես նաև այլ միջոցառումներ անցկացնելու հետ կապված հարաբերությունները»: Օրենքը տարածվում է ՀՀ բոլոր քաղաքացիների վրա առանց որևէ խտրականության:

59. Որևէ միջադեպ չի արձանագրվել, որը կվկայեր այն մասին, որ ՀՀ տարածքում ոտնահարվում է հանրահավաքներ կամ միտինգներ կազմակերպելու ազգային փոքրամասնությունների իրավունքը:

60. Ստորև ներկայացված է 2001թ.-ից մինչև 2004թ. մարտ ամիսն ընկած ժամանակահատվածում ՀՀ տարածքում ապրող ազգային փոքրամասնությունների կողմից Երևանում կազմակերպված միտինգները, խաղաղ երթերը, որոնք նրանք կազմակերպել են Երևանի քաղաքապետարանի թույլտվությամբ:

2001թ.

- «Քուրդիստան կոմիտե - Հանրահավաք Երևանի քաղաքի Ազատության հրապարակում, մայիսի 31-ին ժ.12.00 – 14.00:

2002թ.

- «Քուրդիստան կոմիտե - Հանրահավաք Ազատության հրապարակում մայիսի 18 –ին ժ. 13.00 – 15.00:

- « Քուրդիստան կոմիտե - Համերգ, հրավառություն. դեկտեմբերի 22-ին ժ. 12.00 – 17.00 Հանրապետության հրապարակում :

2003թ.

- «Քուրդիստան» կոմիտե - Հանրահավաք Վ. Մամիկոնյանի արձանի հարակից տարածքում հունիսի 15-ին ժ. 11.00 – 16.00:
- «Քուրդիստան» կոմիտե - Երթ. սեպտեմբերի 14-ին ժ. 12.00 – 14.00 Վ. Մամիկոնյանի արձանի մոտակայք - Ա. Մանուկյան – Իսահակյան – Մաշտոց – Մատենադարան երթուղով :
- «Քուրդիստան» կոմիտե - Երթ հոկտեմբերի 16-ին ժ. 12.00 – 17.00 Մայր Հայաստան - Դավիթ Անհաղթ երթուղով :
- «Քուրդիստան» կոմիտե - Երթ. հոկտեմբերի 22-ին ժ. 20.00-ին Մաշտոց - Ամիրյան - Աբովյան – Մոսկովյան երթուղով:

2004թ.

- «Քուրդիստան» կոմիտե - Երթ ,փետրվարի 13-ին ժ. 12.00 – 15.00, Մաշտոցի պողոտայի սկզբնամասից, Մաշտոցի պողոտայի - Ամիրյան – Աբովյան փողոցի մայթերով մինչև Տերյան – Մոսկովյան փողոցների հատման մաս:

Միայն 2002-2003թթ. Արմավիրի մարզում քրդերի ուժերով կազմակերպվել է Օջալանի պաշտպանության մի քանի խաղաղ երթեր, ցույցեր:

Վերոհիշյալ ցույցերից բացի տեղի են ունեցել եզդիների կողմից առանց արտոնության կազմակերպված մի շարք միտինգներ ՀՀ նախագահի նստավայրի մոտ և ՀՀ կառավարության շենքի առաջ:

61. Ազգային փոքրամասնությունները հասարակական կազմակերպություններ ստեղծելու և հասարակական գործունեություն իրականացանելու գործում որևէ խոչընդոտի չեն հանդիպում: Ազգային փոքրամասնությունների հասարակական կազմակերպությունների վերաբերյալ տեղեկատվությունը ներկայացվում է Աղյուսակ 8-ում:
62. Ազգային փոքրամասնությունների կամ նրանց շահերը ներկայացնող հասարակական կազմակերպությունները համագործակցում են ինչպես կառավարման մարմինների, այնպես էլ տեղական ՀԿ-ների, միջազգային կազմակերպությունների ու հիմնադրամների հետ: Այնուամենայնիվ նրանց

գործունեությունը ամենից ավելի հաճախ ուղղված չէ ազգային փոքրամասնությունների՝ վերլուծություններով բացահայտված իրական կարիքների լուծումներին և, թերևս, նրանք ունեն թրեյնինգների և իրենց կողմից իրականացվող ծրագրերի արդյունավետության գնահատման ինքնամոնիտորինգի կարիք:

Հոդված 8

1. Կողմերը պարտավորվում են ճանաչել ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձի՝ սեփական կրոնը կամ հավատը բացահայտ դավանելու, ինչպես նաև կրոնական հաստատություններ, կազմակերպություններ և ընկերություններ ստեղծելու իրավունքը:

63. Խղճի, դավանանքի և համոզմունքի ազատության մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությունը բաղկացած է.

ա/ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունից,

բ/ Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ մտած միջազգային պայմանագրերից,

գ/ «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքից,

դ/ խղճի, դավանանքի, համոզմունքի ազատությունը և կրոնական կազմակերպությունների գործունեությունը կարգավորող այլ օրենքներից ու իրավական ակտերից:

64. Այսօր Հայաստանի Հանրապետության տարածքում դեռևս գործում է 1991թ. ընդունած օրենքը «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների» մասին, որը ազգային փոքրամասնություններին լիարժեք հնարավորություն է տալիս դավանել իրենց ազգային կամ որևէ այլ կրոն, ստեղծել կրոնական կազմակերպություններ: Մասնավորապես, վերոհիշյալ օրենքի առաջին երեք հոդվածները սահմանում են կրոնական ազատությունները, ըստ որոնց սահմանվում է բոլոր քաղաքացիների հավասար իրավունքը «դավանելու ցանկացած կրոն, կամ չդավանելու ոչ մի կրոն, անձնապես կամ այլ քաղաքացիների հետ համատեղ կատարելու կրոնական ծեսեր», «Դավանանքի նկատմամբ քաղաքացիների իրավունքների ուղղակի կամ անուղղակի սահմանափակումները,

կրոնական հողի վրա հետապնդումները կամ այլ իրավունքների խոչընդոտումը, կրոնական թշնամանքի հարուցումը առաջ են բերում օրենքով սահմանված պատասխանատվություն », «Քաղաքացու նկատմամբ չի թույլատրվում որևէ հարկադրանք կամ բռնություն՝ ժամերգություններին, կրոնական ծիսակատարություններին և արարողություններին, կրոնի ուսուցմանը մասնակցելու կամ չմասնակցելու հարցերի նկատմամբ իր վերաբերմունքը որոշելիս»: Օրենքի հոդված 5-ը, որը սահմանում է կրոնական կազմակերպություն ճանաչվելու պայմանները, մասնավորեցում ունի, ըստ որի կրոնական կազմակերպությունների գրանցման համար սահմանված կարգը «պարտադիր չեն միայն ազգային փոքրամասնությունների կրոնական կազմակերպությունների համար՝ իրենց ազգային դավանանքով»: Ակնհայտ է, որ ազգային փոքրամասնությունների դավանանքները գտնվում են միանգամայն արտոնյալ պայմաններում:

65. Խղճի, դավանանքի, համոզմունքի ազատությունը և կրոնական կազմակերպությունների գործունեությունը կարգավորող ՀՀ այլ օրենքներից ու իրավական ակտերից կարևոր է «Այլընտրանքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը: Հաշվի առնելով, որ մտքի, խղճի, դավանանքի ու համոզմունքի առումով կարևոր դեր ունի նաև կրոնական կամ համոզմունքից բխող դրդապատճառներով զինվորական պարտադիր ծառայությունը այլընտրանքային ծառայությամբ փոխարինելու խնդիրը, ելնելով ՀՀ Սահմանադրական համապատասխան նորմից և «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածի դրույթից, 17.12.03թ. ընդունվել է «Այլընտրանքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը, ըստ որի «Այլընտրանքային ծառայությունը ՀՀ քաղաքացու կողմից իրականացվող հատուկ պետական ծառայություն է, որը կապված չէ զենք կրելու, պահելու, պահպանելու և օգտագործելու հետ և բաղկացած է երկու տեսակից՝

1) այլընտրանքային զինվորական ծառայություն՝ ՀՀ զինված ուժերում իրականացվող հատուկ պետական ծառայության տեսակ, և

2) այլընտրանքային աշխատանքային ծառայություն՝ ՀՀ զինված ուժերից դուրս իրականացվող հատուկ պետական ծառայության տեսակ»:

Պարտադիր զինվորական ծառայության գորակոչի ենթակա քաղաքացին իրավունք ունի անցնելու այլընտրանքային ծառայության, եթե նրա կրոնական դավանանքին կամ համոզմունքներին հակասում է ռազմական ստորաբաժանումներում

պարտադիր զինվորական ծառայություն անցնելը, ինչպես նաև զենք կրելը, պահելը, պահպանելը և օգտագործելը:

66. «Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը

Կրոնական համայնքի կյանքում երեխայի իրավունքների ապահովման ու պշատպանության հարցերը, որին մասամբ անդրադառնում է «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածը, կարգավորվում է «Երեխայի իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը (ընդունված՝ 29.05.96թ.):

67. 2003թ. օգոստոսի 1-ից ուժի մեջ է մտել ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրքը: Օրենսգրքի՝ մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների դեմ ուղղված հանցագործություններին առնչվող 19-րդ գլխի 143-րդ հոդվածի առաջին մասը սահմանում է, որ մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատություններն ուղղակի կամ անուղղակի խախտելը՝ կախված անձի ազգությունից, ռասայից, սեռից, լեզվից, դավանանքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ դրությունից, որը վնաս է պատճառել անձի օրինական շահերին՝ պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից չորսհարյուրապատիկի չափով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով:

Նույն գլխի 160-րդ հոդվածը քրեորեն պատժելի է համարում կրոնական կազմակերպությունների օրինական գործունեությանը կամ կրոնական ծեսերի կատարմանը խոչընդոտելը, որը պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի առավելագույնը երկուհարյուրապատիկի չափով, կամ ուղղիչ աշխատանքներով՝ առավելագույնը մեկ տարի ժամկետով, կամ կալանքով՝ առավելագույնը երկու ամիս ժամկետով:

Օրենսգրքի 392-րդ հոդվածով, որը վերաբերում է մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններին, սահմանված է, որ արտաքսումը, ապօրինաբար կալանքի տակ պահելը, ստրկացնելը, առանց դատի զանգվածային և պարբերական մահապատիժներ կիրառելը, մարդկանց առևանգելը, ինչին հետևում է նրանց անհետանալը, խոշտանգելը կամ դաժան գործողությունները, որոնք կատարվում են ըստ քաղաքացիական բնակչության ռասայական, ազգային, էթնիկական պատկանելության, քաղաքական հայացքների և դավանանքի՝ պատժվում են ազատազրկմամբ՝ յոթից տասնհինգ տարի ժամկետով, կամ ցմահ ազատազրկմամբ:

68. Ներկա դրությամբ Հայաստանում գրանցվածի կարգավիճակով գործում են 56 կրոնական կազմակերպություններ, որոնց մեջ են նաև Հայաստանում ապրող ազգային փոքրամասնությունները:

69. Ինչ վերաբերում է կրոնական ազատություններին, ապա խիստ կարևոր է հաշվի առնել Հայաստանում 20-րդ հարյուրամյակի պաշտոնական հակակրոնական քաղաքականությունը, որի հետևանքներից մեկը ուղղակիորեն ազդել է Հայաստանի էթնիկ մեծամասնության՝ հայերի կրոնական վարքի պասիվացման և ազգային եկեղեցու ինստիտուտների քանակական նվազման ու հնարավորությունների սահմանափակման վրա: Խորհրդային ժամանակաշրջանի պաշտոնական պետական աթեիզմի տարիներն իրենց ուժեղ ազդեցությունն են թողել Հայաստանում Հայ Առաքելական եկեղեցու հատկապես դավանական գործառույթի վրա՝ հասցնելով այն նվազագույնի: Փոխարենը էթե ոչ մարդկանց վարքում, ապա գոնե իմացաբանության մեջ ընդգծվել է նրա էթնամշակութային դերը: Կրոնի էթնամշակութային դերի ընդգծումը խիստ նպաստավոր է անդրադարձել Հայաստանի այլազգիների կրոնական համակարգերի պահպանվածության համար, քանի որ դրանց մի մասը, ինչպես, օրինակ, եզդիները, մալականներ անվամբ հայտնի ռուս հնաժիտականների խումբը նույնիսկ պաշտոնական աթեիզմի տարիներին կարողացան պահպանել իրենց կրոնական համակարգերը մասամբ այն պատճառով, որ դրանք ընկալվում էին ավելի շատ էթնիկ ինքնության բաղադրիչներ, քան թե զուտ կրոնական համակարգեր: Պաշտոնական գաղափարախոսության և քաղաքականության կողմից այդ ազգային կրոնները համարվել են որպես էթնիկ մշակույթի առանձնահատկություն և առանձնակի հետապնդումների չեն ենթարկվել: Սրան նպաստել է նաև այն հանգամանքը, որ կրոնի առանձնահատկության թելադրանքով հիշյալ կրոնների պաշտամունքի իրականացման համար առանձին ծիսական կառույցների անհրաժեշտություն չի եղել և կրոնական ծեսն իրականացվել է համեմատաբար ոչ ցուցադրաբար: Այդ խմբերի «խաղաղ կրոնականությունը» գոյատևել է առանց լուրջ ցնցումների, սակայն՝ «փակ համակարգում», այսինքն՝ բացառապես էթնիկ միջավայրում, և Հայաստանի բնակչության բացարձակ մեծամասնության կողմից նույնիսկ որպես կրոնական համակարգ չի ընկալվել: Սույն հանգամանքը բարեբախտաբար հնարավորություն է տվել այդ ժամանակաշրջանի իշխանություններին հատուկ ընդգծված հակակրոնական վերաբերմունք չցուցաբերել: Իրականում հիշյալ էթնամշակութային խմբերի կրոնական համակարգերն, իսկապես, ընդգծված էթնամշակութային դիմագիծ ունեն և առհասարակ նրանք չէին կարող էթնիկապես գոյատևել առանց իրենց կրոնական համակարգերի:

70. Թվաքանակով Հայաստանի ամենամեծ էթնիկ փոքրամասնությունը՝ եզդիները յուրահատուկ էթնա-կրոնական համայնք են, նրանց էթնիկ և կրոնական

74. ՀՀ-ում գործող կրոնական միավորումները (կրոնական կազմակերպություններ և խմբեր կամ համայնքներ)՝ իրենց իրավական և փաստական կարգավիճակով կարելի է բաժանել երեք մասի.

1. որպես կրոնական կազմակերպություններ գրանցված միավորումներ,
2. որպես հասարակական կազմակերպություն գրանցված, սակայն կրոնական պրակտիկա իրականացնող կամ աշխարհում որպես կրոնական հայտնի խմբեր,
3. պետական գրանցում չունեցող, սակայն գործող կրոնական, աշխարհայացքային կամ փիլիսոփայական, վարքականոնային խմբեր, որոնց իրավական կարգավիճակը դեռևս սահմանված չէ ՀՀ օրենսդրությամբ:

Հատուկ պետք է ընդգծել, որ «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը կրոնական կազմակերպությունների համար գրանցումը պարտադիր պայման չի համարում: Գրանցվելը կրոնական կազմակերպությունների իրավունքն է, ոչ թե պարտավորությունը:

ՀՀ-ում պետական գրանցում ունեցող կրոնական կազմակերպությունների ցանկը ներկայացված է Աղյուսակ 9-ում:

75. ՀՀ-ում առկա են կրոնական պրակտիկա իրականացնող կամ աշխարհում որպես կրոնական հանդես եկող այնպիսի խմբեր, ինչպիսիք են «Ամբողջ աշխարհում խաղաղության և միասնության համար ընտանիքների դաշնություն» միություն հասարակական կազմակերպությունը (կամ Մունի աղանդ), «Գոյատևում» հասարակական կազմակերպությունը (կամ «Դիանետիկա» կամ սայենթոլոգիա), «Հայկական ռերիխյան ընկերություն» հասարակական կազմակերպությունը (կամ «Ազնի յոզա» արևելյան թեքման սինկրետիկ օկուլտային ուսմունքը), վալդորֆյան մանկավարժությունը կամ անթրոպոսոֆականները, «Տրանսցենդենտալ մեդիտացիան» (կամ՝ «Մահարիշի վեդայական կենտրոն» կրթական հիմնադրամը), զանազան բնույթի բողոքական կազմակերպություններ, ինչպիսիք են երիտասարդ մարդկանց քրիստոնեական ընկերակցությունները, հայ եկեղեցասիրաց եղբայրակցության միությունները, բարեգործական, գիտամշակութային, իրավապաշտպան կազմակերպությունները, հիմնադրամները և այլն: Հասարակականի կարգավիճակ ստացած կազմակերպությունների կրոնական պրակտիկայով զբաղվել-չզբաղվելու խնդիրը մնում է ուսումնասիրության ենթակա խնդիրներից մեկը:

76. ՀՀ-ում առկա են գործող, սակայն պետական գրանցում չունեցող և գործնականում իրավական կարգավորման չենթարկվող կրոնական խմբեր, ինչպիսիք են,

օրինակ՝ «Կրիշնա գիտակցության ընկերությունը», բողոքական բնույթի խմբեր՝ «Երևանի Ամբողջավետարանական «Արարատ» եկեղեցին», «Անկախ եկեղեցիների միաբանությունը», զանազան օկուլտային խմբեր, ինչպիսիք են գուշակները, էքստրասենսերը, ուֆոլոգիական խմբերը և այլն: Հիշյալ խմբերի կրոնական գործունեության բնույթը, կրոնա-մշակութային ակտիվությունը, հասարակական ընդգրկվածությունը և ընկալումը նույնպես մնում է հետազոտման ենթական խնդիրների մեջ: Ազգային փոքրամասնություններից այսպիսի խմբում կարելի է հիշատակել ռուս հնաձիսականներին՝ մալականներին:

77. ՀՀ-ում ապրող ռուս հնաձիսականների (մալականների) խումբը որպես կրոնական կազմակերպություն գրանցվելու առաջարկ չի ներկայացրել:

78. Պետք է նշել, որ պետական կառույցների և կրոնական կազմակերպությունների միջև հարաբերությունները կարգավորում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչությունը:

Հոդված 9

1. Կողմերը պարտավորվում են ճանաչել, որ ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձի իր կարծիքն արտահայտելու իրավունքը ներառում է կարծիքներ ունենալու և փոքրամասնության լեզվով տեղեկատվություն և գաղափարներ ստանալու և հաղորդելու ազատությունը՝ անկախ պետական իշխանությունների միջամտությունից և սահմաններից: Իրենց իրավական համակարգի շրջանակներում, Կողմերը պետք է ապահովեն, որպեսզի լրատվական միջոցների մատչելիության հարցում ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձիք չենթարկվեն խտրականության:

79. Սահմանադրության մասով տես 1-ին զեկույցի պատասխանը:

80. 2003թ. նոյեմբերի 15-ից ուժի մեջ է մտել «Տեղեկատվության ազատության մասին» ՀՀ օրենքը, որը սահմանում է տեղեկատվության ապահովման բնագավառում տեղեկատվություն տնօրինողների իրավասությունը, ինչպես նաև տեղեկություններ ստանալու կարգը, ձևերը և պայմանները: ՀՀ յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի ծանոթանալու իր փնտրած տեղեկությանը և (կամ) դրա ստանալու նպատակով օրենքով սահմանված կարգով հարցմամբ դիմել տեղեկատվություն տնօրինողներին և ստանալ այդ տեղեկությունը:

81. Տեղեկատվությունը տնօրինողը տեղեկատվության տրամադրումը մերժում է միայն այն դեպքում, երբ այն պարունակում է պետական, ծառայողական, բանկային, առևտրային գաղտնիք, խախտում է մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը, պարունակում է հրապարակման ոչ ենթակա նախնական քննության տվյալներ, բացահայտում է մասնագիտական գործունեությամբ պայմանավորված

մատչելիության սահմանափակում պահանջող տվյալներ (բժշկական, նոտարական, փաստաբանական գաղտնիք), խախտում է հեղինակային իրավունքը և (կամ) հարակից իրավունքները:

82. Բոլոր դեպքերում տեղեկատվության տրամադրումը չի կարող մերժվել, եթե դա վերաբերում է քաղաքացիների անվտանգությանը և առողջությանը սպառնացող արտակարգ դեպքերին, ինչպես նաև տարերային աղետներին և դրանց հետևանքներին, ներկայացնում է ՀՀ տնտեսության ընդհանուր վիճակը, կամ եթե տրամադրումը բացասական հետևանքներ կունենա ՀՀ սոցիալ-տնտեսական, գիտատեխնիկական և հոգևոր-մշակութային զարգացման պետական ծրագրերի իրականացման վրա (8-րդ հոդված):

83. Տեղեկություններ ստանալու համար հարցում ներկայացնելու գրավոր ձևի առնչությամբ՝ լեզվի առումով, օրենքը պարտադիր պայման չի սահմանում: Դրանից հետևում է, որ ազգային փոքրամասնությունները հարցումը կարող են ներկայացնել իրենց մայրենի լեզվով կամ իրենց համար հասկանալի մեկ այլ լեզվով: Այլ լեզվով հարցումը ներկայացնելը հիմք չի կարող հանդիսանալ տեղեկատվություն տրամադրելը մերժելու համար:

84. Ինչ վերաբերվում է ազգային փոքրամասնությունների լեզուներով տրվող հեռուստառադիոհաղորդումներին, ապա «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի համաձայն Հայաստանի Հանրապետության տարածքում հեռուստառադիոհաղորդումների լեզուն հայերենն է, օտար լեզուներով հեռուստառադիոհաղորդումները, գեղարվեստական, վավերագրական և մուլտիպլիկացիոն կինոնկարները, ինչպես նաև հայերեն հաղորդումների օտարալեզու դրվագները պետք է հեռարձակվեն հայերեն համաժամանակյա թարգմանությամբ: Մակայն նշված սահմանափակումները չեն տարածվում ազգային փոքրամասնությունների լեզուներով տրվող հաղորդումների վրա: Նշենք, որ համաձայն ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2001թ. դեկտեմբերի 28-ին վավերացրած «Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների Եվրոպական Խարտիայի» և կցվող ՀՀ հայտարարության, հանրապետությունում փոքրամասնությունների լեզուներ են ճանաչվում ասորերենը, եզդիերենը, հունարենը, ռուսերենը և քրդերենը:

85. Օրենքի 28-րդ հոդվածի 4-րդ մասով հանրային հեռուստառադիոընկերության պարտականությունների թվում նշվում է, որ հեռուստառադիոլսարանին հաղորդաշարեր և հաղորդումներ մատուցելիս պետք է հաշվի առնվեն Հայաստանի ազգային փոքրամասնությունների շահերը: Նույն հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսվում է, որ հանրային հեռուստառադիոընկերությունը «կարող է եթերային ժամանակ տրամադրել ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների լեզուներով հատուկ ծրագրերի և հաղորդումների

համար»: Հայաստանի հանրային հեռուստատեսությամբ ազգային փոքրամասնություններին երաշխավորվում է շաբաթական մեկ ժամ եթեր, իսկ հանրային ռադիոյով՝ օրական մեկ ժամ:

86. «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքի 59-րդ հոդվածով նախատեսված պահանջները հայրենական արտադրության հաղորդումների հեռարձակման ծավալի վերաբերյալ (մինչև 2004թ. 55%) ընձեռում են ազգային փոքրամասնությունների եթերում ներկայացված լինելու լայն հնարավորություն, քանզի ազգային փոքրամասնությունների լեզուներով տրվող կամ նրանց նվիրված, նրանց մասնակցությամբ հաղորդումները օրենքի համաձայն համարվում են հայրենական արտադրության հաղորդումներ:

87. Լեզվի մատչելիության ապահովման առումով հարկ է նշել, որ Հայաստանում գործող 53 մասնավոր հեռուստառադիոընկերություններից շատերը վերահեռարձակում են արտասահմանյան հեռուստառադիոծրագրեր: Միջպետական պայմանագրերով ամբողջական վերահեռարձակվում են ռուսաստանյան «ՕՌՏ», «ՌՏՌ» և «Կուլտուրա» հեռուստածրագրերը: Երևան քաղաքում գործող մասնավոր ռադիոընկերություններից մասնակի վերահեռարձակում իրականացնում են «Ռադիո-Ալֆա»-ն՝ «ՀցրրՍՏպ ԲՈՊՌՏ», «Տոսպա»-ն՝ «HIT FM», «Իմպուլսը»՝ «ԾՈՆՍ», «Ռադիո 107FM»-ը՝ «ԺՌՎՈՎՌՑFM»:

88. Բացի «CNN»-ից, որը հեռարձակվում է անգլերեն լեզվով, մնացած բոլոր ծրագրերը վերահեռարձակվում են ռուսերեն լեզվով: Սակայն, ինչպես հայտնել են Խորհրդատվական կոմիտեին հենց իրենք՝ ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները, ռուսերենը նրանց համար հանդիսանում է ազգամիջյան շփման լեզու:

Հոդված 9

2. Առաջին կետը չի արգելում, որպեսզի Կողմերը, հնչուն ռադիոյի և հեռուստահեռարձակման կամ կինամատոգրաֆիայի ձեռնարկությունների համար արտոնագրում պահանջեն՝ առանց որևէ խտրականության և օբյեկտիվ չափանիշների հիման վրա:

89. Հատուկ պետք է ընդգծել այն հանգամանքը, որ ՀՀ օրենսդրությունը չի խոչընդոտում ՀՀ այլազգի քաղաքացիներին հիմնելու հեռուստառադիոընկերություն, լինել հիմնադիր (ի դեպ, այդպիսիք կան գործող հեռուստառադիոընկերություններում), Հանրային հեռուստառադիոընկերության խորհրդի անդամ կամ Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովի անդամ (տես՝ «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքի 17, 29, 41 հոդվածները):

90. «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված է հեռուստահաղորդումների հեռարձակման լիցենզիայի մեկ տեսակ, որը տրվում է իրավաբանական անձին մրցութային կարգով: Ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները կարող են դառնալ լիցենզավորված անձ, եթե ապահովեն օրենքի պահանջները: Պետք է նշել, որ հայտարարված մրցութներում նման հավակնորդներ դեռևս ի հայտ չեն եկել: Այնուհանդերձ ազգային փոքրամասնությունների առանձին ներկայացուցիչներ ներգրավված են հեռուստառադիոընկերությունների աշխատանքային կոլիկտիվներում, զբաղեցնելով տարբեր ստեղծագործական և այլ պաշտոններ:

91. Ազգային փոքրամասնություններով ներկայացված իրավաբանական անձանց ի հայտ չգալը կարելի է մեկնաբանել ազգաբնակչության տվյալ շերտում մեղիա դաշտ մտնելու առաջարկի և պահանջարկի բացակայությամբ, ինչն իր հերթին պետք է վերագրել ազգային փոքրամասնությունների մեծաթիվ համայնքների բացակայությանը, ազգային փոքրամասնությունների զանգվածի ցրված բնակեցվածությանը հանրապետության տարբեր վայրերում, ինչպես նաև ժողովրդի լայն զանգվածների, այդ թվում նաև ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների ոչ բարվոք կենսամակարդակին, առավել ևս, երբ էլեկտրոնային մեղիա դաշտ մուտք գործելը պահանջում է զգալի նյութական միջոցների ներդրում: Ազգային փոքրամասնությունների մուտքը էլեկտրոնային մեղիա դաշտ խորախուսելու նպատակով, Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովը ազգային փոքրամասնությունների բնակության վայրերում մրցութային կարգով հաճախականություն տրամադրելիս, այլ հավասար պայմանների առկայության դեպքում, նախապատվություն կտա այն հեռուստառադիոընկերություններին, որոնք նախատեսում են պատրաստել և հեռարձակել ազգային փոքրամասնությունների լեզուներով տրվող հաղորդումներ: Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովն այդ մասին տեղեկացրել է նաև ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության լեզվի պետական տեսչությանը:

92. Անդրադառնալով պետության կողմից վարվող քաղաքականությանը ազգային փոքրամասնությունների նկատմամբ՝ հարկ ենք համարում հիշեցնել, որ «Հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածը միանշանակ մերժում է հեռուստառադիոհաղորդումների օգտագործումը ազգային, ռասսայական և կրոնական թշնամանք կամ երկպառակություններ սերմանելու նպատակով: Ասենք նաև, որ ՀՀ-ում չկան ՁԼՄ-ներ, որոնք կտարածեին բացասական ստերեոտիպեր էթնիկական կամ կրոնական փոքրամասնությունների մասին:

3. Կողմերը չպետք է արգելեն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց կողմից տպագիր մամուլի միջոցների ստեղծումն ու օգտագործումը: Հնչուն ռադիոյի և հեռուստահեռարձակման իրավական դաշտի շրջանակներում, որքանով, որ դա հնարավոր է, և հաշվի առնելով 1-ին կետի դրույթները, Կողմերը, ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար, պետք է երաշխավորեն լրատվական սեփական միջոցների ստեղծման և օգտագործման հնարավորությունը:

93. Լրատվական միջոցների մատչելիությանն է վերաբերում «Զանգվածային լրատվության մասին» նոր օրենքը (ուժի մեջ է մտել 2004թ. փետրվարի 8-ից), որը փոխարինել է «Մամուլի և զանգվածային լրատվության մյուս միջոցների մասին» 1991թվ. հոկտեմբերի 8-ի օրենքին: Նոր օրենքը խստորեն սահմանափակել է զանգվածային լրատվության միջոցներ ստեղծելու առնչությամբ պետության կողմից ներկայացվող պահանջները: Մասնավորապես, լրատվության միջոցները թողարկվում և տարածվում են առանց նախնական կամ ընթացիկ պետական գրանցման, լիցենզավորման, պետական կամ որևէ այլ մարմնում հայտարարագրման կամ որևէ մարմնի ծանուցման(4-րդ հոդված): Բացառություն են կազմում հեռուստառադիոհեռարձակման ձևով լրատվության միջոցները, որոնք դրա համար պարտավոր են լիցենզիա ստանալ՝ հեռուստատեսության և ռադիոյի մասին ՀՀ օրենսդրությանը համապատասխան:

94. Նոր օրենքով արգելվում են գրաքննությունը, ինչպես նաև ցանկացած, այդ թվում՝ այլ երկրներում թողարկված և տարածված լրատվամիջոցներից օգտվելու՝ անձի իրավունքի սահմանափակումները: Օրենքը որևէ պարտադիր պահանջ չի դնում լրատվության միջոցի լեզվի վերաբերյալ, որն ավելի մեծ հնարավորություններ է ընձեռում լրատվության միջոցին՝ լրատվությունն իր ընտրած լեզվով (լեզուներով) տարածելու առումով:

95. «Հայաստանի Հանրապետության 2003թ. պետական բյուջեի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի N1 հավելվածի և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2003թ. փետրվարի 6-ի 184-Ն որոշման N1 հավելվածի բյուջետային ծախսերի գործառական դասակարգման 07 խմբի 11 ենթախմբի «10. Ոչ պետական մամուլի սուբսիդավորում» ծրագրով նախատեսված հատկացումների բաշխումը:

96. ՀՀ մշակույթի և երիտասարդության հարցերի նախարարության գրահրատարակչության գործակալությունը վերջին տարիներին տարեկան մեկ միլիոն դրամից ավելի գումար է հատկացնում ազգային փոքրամասնությունների մամուլի տպագրության համար: Այդ սուբսիդիաներով տպագրվում են եզդիական «Լալըշ», «Էզդիխանա» («Եզդիների ձայն») հայերեն, քրդական «Ռեյա թագա» («Նոր ուղի») քրդերեն թերթերը, ուկրաինական «Դնիպրո», ռուսական «Ռեսպուբլիկա Արմենիա»,

«Ուրարտու», «Նովոյե վրեմյա» թերթերը, «Լիտերատուրնայա Արմենիա» հանդեսը և հունական «Բյուզանդական Ժառանգություն» ամսագիրը :

97. ՀՀ-ում ազգային փոքրամասնությունների լեզուներով տպագրվում են նաև հրեական համայնքի «Մագեն Դավիթ» («Դավիթի վահան») ռուսերեն, «Կոհելետ» պաշտոնաթերթ (Հայաստանի հրական կրոնական համայնք), քրդական համայնքի «Միջագետք» հայերեն – քրդերեն երկլեզու թերթերը, «Պուկի մի Ժիվյեմի» լեհական եռամսյա թերթը:

Ազգային փոքրամասնությունների լեզվով լույս տեսնող մամուլի վերաբերյալ տեղեկատվությունը ներկայացված է Աղյուսակ 10-ում:

98. 2001թ. հրատարակվել է «Այսրկովկասի մալականների և դուխաբորների պատմությունը» (ռուսերեն), 2002թ. «Ռոսիա» ՀԿ-ի նախաձեռնությամբ լույս են տեսել հետևյալ 3 ռուսերեն գրքերը. «Ա.Ս. Գրիբոյեդովը և Հայաստանը», «Ռուսաստանը և Հայաստանը. 19-րդ դար», «Ընդմիջտ միասին: Ռուս – հայկական պատմամշակութային և գրական կապերի շուրջ»; 2003թ. լույս է տեսել «Սնծովյան ավազանի և Կովկասի շվաբները» (ռուսերեն և գերմաներեն), հայերեն լեզվով լույս է տեսել «Մենք եզդի ենք», քրդերն` քուրդ բանաստեղծների ժողովածուն և այլ գրքեր:

99. ՀՀ ազգային գրադարանում Տարածաշրանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների խարտիայով ՀՀ կողմից նշված 5 ազգությունների լեզուներով պահվում և օգտագործվում են մոտ 450 հունարեն, 686 քրդերեն, բազմաթիվ ռուսերեն գրքեր: Այդ լեզուներով մեծաթիվ գրականություն կա նաև հանրապետության այլ գրադարաններում, իսկ ռուսերենով` նաև դպրոցական գրադարաններում: Ինչպես հիշյալ, այնպես էլ այլ փոքրամասնությունների լեզուներով զգալի ծավալի գրականություն կա ՀՀ Գիտությունների Ազգային Ակադեմիայի և համապատասխան գիտա-հետազոտական ինստիտուտների գրադարաններում (այդ թվում ՀՀ ազգային փոքրամասնություններից վրացիների, ուկրաինացիների, բելոռուսների, գերմանացիների, լեհերի լեզուներով):

Հոդված 9

4. Իրենց իրավական համակարգերի շրջանակներում, Կողմերը պետք է համապատասխան /ադեկվատ/ միջոցներ ձեռնարկեն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար լրատվական միջոցների մատչելիությունը դյուրացնելու, ինչպես նաև հանդուրժողականությունը խրախուսելու և մշակութային բազմակարծությունը ապահովելու համար:

100. Ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց համար լրատվական միջոցների մատչելիությունը դյուրացնելու, ինչպես նաև հանդուրժողականությունը խրախուսելու և մշակութային բազմակարծությունը ապահովելու նպատակով ՀՀ տարածքում ազգային փոքրամասնություններին նվիրված և նրանց ներգրավմամբ հաղորդումներ են հեռարձակում ՀՀ տարածքում սփռում իրականացնող «Հայկական երկրորդ հեռուստաալիք», Երևան քաղաքի տարածքում սփռում իրականացնող «ԱրմենԱկոր-Թիվի», «Երևան» հեռուստաընկերությունները, երևանյան ռադիոընկերություններից՝ «Ռադիո Վան»-ը և «Ռադիո Հայ»-ը:

101. «Հ2» հեռուստաընկերությունը 2003թ. նոյեմբերից, ամիսը մեկ անգամ հաճախականությամբ, անդրադառնում է Հայաստանում ապրող ազգային փոքրամասնությունների առօրյային և խնդիրներին: «Հ2»-ի նախաձեռնությամբ դեկտեմբերին եթեր հեռարձակվեց «Ասորիները Արևելյան Հայաստանում» ֆիլմը 36 րոպե տևողությամբ:

102. «ԱրմենԱկոր-Թիվի» հեռուստաընկերությունն ունի հաղորդումների մի շարք՝ ռուս, հույն, ասորի, եզդի և քուրդ ժողովուրդների մշակույթի, ազգային ավանդական արժեքների և ավանդույթների մասին: «16» երիտասարդական ամենօրյա ծրագիրը ուղիղ եթերում քանիցս անդրադարձել և անդրադառնալու է ազգային փոքրամասնությունների հիմնահարցերին: Հեռուստաընկերությունը նաև ծրագրում է եթեր հեռարձակել ազգային փոքրամասնություններին նվիրված հատուկ հաղորդումներ ամիսը 1 անգամ պարբերականությամբ՝ 30 րոպե տևողությամբ:

103. «Երևան» հեռուստաընկերությունն իր ամենօրյա «Առավոտ» ծրագրում ունի 10-15 րոպե տևողությամբ մշտական գործող հեռուստաէջ՝ նվիրված Հայաստանում ապրող ազգային փոքրամասնությունների կյանքին, ավանդույթներին, ազգային ծեսերին ու սովորույթներին: Հեռուստաընկերությունը նախատեսում է նաև պատրաստել հայերի և ազգային փոքրամասնությունների փոխհարաբերություններին, նրանց իրավունքներին և ազատություններին վերաբերող հաղորդումներ:

104. 2002թ. լիցենզավորված «Ռադիո Վան» ՄՊ ընկերության հեռուստաէթերի 90%-ը զբաղեցնում են ռուսալեզու ռադիոհաղորդումները, հասցեագրված Հայաստանում բնակվող այլազգի ներկայացուցիչներին: «Ռադիո Վան» ընկերությանը լիցենզիա տրամադրելու միջնորդությամբ հանդես էին եկել և համապատասխան գրությամբ ՀՌԱՀ-ին դիմել էին ազգային փոքրամասնությունների 16 հասարակական կազմակերպություններ: Սկսած 2003թ. դեկտեմբերից «Վան» ռադիոկայանի եթերով հեռարձակվում է ՀՀ ազգային փոքրամասնություններին նվիրված «ԹՎպրձպ+» հաղորդումը: Նախագիծը ֆինանսավորվում է ՄԵԾ Բրիտանիայի դեսպանատան կողմից: Այն ընդգրկում է երեք հաղորդում՝ «ԽՅՏ Վո», «ԹՏԳՆփՈՆ սՌՎՌԵ», «ԾՏՏՏրՑՌ ՏոքՌՎ»:

105. «Ռադիո Հայ» ՍՊ ընկերությունը 2004թ. մարտից 2 ժամ տևողությամբ կիրականորյա հաղորդում է հեռարձակում ազգային փոքրամասնության համայնքի և տվյալ ազգի պատմության, մշակութային առանձնահատկությունների, սովորույթների, սովանդույթների, ազգային խոհանոցի և այլն թեմաներով:

106. 2004թ. ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչություն է դիմել «Հայաստանի «Աթուր» ասորիների ասոցիացիան»՝ խնդրելով պետ.բյուջեյից միջոցներ հատկացնել շաբաթական մեկ օր 30-40 րոպե տևողությամբ ասորերեն լեզվով հաղորդումներ կազմակերպելու: Նախնական պայմանավորվածություն կա ՀՀ Հանրային հեռուստատեսության և ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության հետ 2005թ. պետական բյուջեյում նախատեսել այս ծախսը:

107. Եզդիերենով և քրդերենով ամեն օր կես ժամանոց հաղորդումներ են հեռարձակվում ռադիոյով:

Հոդված 10

1. Կողմերը պարտավորվում են ճանաչել, որ ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձ, անձնական կյանքում և հասարակական վայրերում, իր փոքրամասնության լեզվից, բանավոր և գրավոր, անարգել օգտվելու իրավունք ունի:

108. ՀՀ Սահմանադրության 37-րդ հոդվածից բացի, որը ներկայցված է 1-ին զեկույցում, ազգային փոքրամասնությունների մասին օրենքի նախագիծը նախատեսում է այս իրավունքը:

109. «Լեզվի մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՀՀ տարածքում բնակվող ազգային փոքրամասնությունների կազմակերպություններն իրենց փաստաթղթերը, ձևաթղթերը, կնիքները ձևավորում են հայերեն՝ իրենց լեզվով գուգահեռ թարգմանությամբ:

110. ՀՀ-ում գրանցված ընկերությունների կանոնադրությունները կամ այլ ներքին փաստաթղթերը որևէ դրույթ չեն պարունակում փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործումը չընդունելու կամ սահմանափակելու մասին: Օրենսդրական որևէ արգելք չկա տնտեսական կամ հասարակական գործունեության կապակցությամբ փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործմանը խոչընդոտելու համար: Գործնականում նույնպես նման խոչընդոտներ չեն առաջանում:

Հոդված 10

2. Ավանդապես կամ զգալի քանակությամբ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանցով բնակեցված վայրերում, եթե այդ անձինք խնդրել են, և այնտեղ, որտեղ այդպիսի

խնդրանքը համապատասխանում է իրական կարիքներին, Կողմերը, որքանով որ հնարավոր է, պետք է ձգտեն ապահովել այնպիսի պայմաններ, որոնք հնարավորություն կտան այդ անձանց և վարչական իշխանությունների միջև հարաբերություններում օգտագործել փոքրամասնության լեզուն:

111. Զգալի քանակությամբ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանցով բնակեցված վայրերում վարչական իշխանությունների հետ իրենց հարաբերություններում փոքրամասնության լեզուն օգտագործելու իրավունքի խնդիրը ներկայացված է Ազգային փոքրամասնությունների մասին օրենքի նախագծում:

112. Միաժամանակ տեղյակ ենք պահում, որ ՀՀ Ազգային ժողովը 2004թ. փետրվարին ընդունել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը, որը հնարավորություն է տալիս ՀՀ վարչական մարմիններին դիմում ներկայացնել նաև ազգային փոքրամասնության լեզվով՝ հայերեն թարգմանությունը դրան կցելով:

113. Այնուամենայնիվ, եթե որևէ անձ ՀՀ գործադիր մարմիններին գրավոր դիմել է ոչ թե հայերենով, այլ որևէ ուրիշ լեզվով, ապա տվյալ պետական մարմինը պարտավոր է այդ դիմումին պատասխանել ըստ էության, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ օրենքով հատկապես սահմանված են դիմում ներկայացնելու վերաբերյալ հատուկ պահանջներ: Այդ դեպքում, սակայն, դիմումը չի կարող մերժվել, այլ պետք է ապահովվի դրա ներկայացման հատուկ կարգի պահպանումը:

114. Ինչ վերաբերում է վարչական մարմինների պաշտոնատար անձանց հետ ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների բանավոր շփումների ընթացքում ազգային փոքրամասնության լեզուների օգտագործմանը, ապա յուրաքանչյուր պաշտոնատար անձ, ով տիրապետում է ազգային փոքրամասնությունների որևէ լեզվի, կարող է այդ լեզվով ազատորեն շփվել նրանց հետ:

115. Այս հարցի առնչությամբ ուշադրություն ենք հրավիրում այն հանգամանքների վրա, որ Շրջանակային կոնվենցիան (10-րդ հոդված)՝ փոքրամասնությունների լեզուն օգտագործելու հնարավորություն տալով, չի բացառում պետական լեզվի օգտագործումը: Բացի դա, Կոնվենցիան նաև չի պարտադրում, որ պետական մարմինները պետական լեզուն կիրառելու փոխարեն պարտադիր կերպով կիրառեն փոքրամասնության լեզուն: Այսինքն, եթե ազգային փոքրամասնության ներկայացուցիչը վարչական մարմնից հայցում է որևէ պաշտոնական փաստաթուղթ, ապա դա պետք է տրվի պետական լեզվով, իսկ եթե ներկայացուցիչը խնդրում է տրամադրել իր լեզվով տեքստը՝ բավարարել այդ խնդրանքը: Սակայն, բոլոր դեպքերում, վեճ առաջանալիս, հիմք պետք է ընդունվի պետական լեզվով տրված փաստաթուղթը, որի մասին նորմ է պարունակվում վերոհիշյալ օրենքում:

116. Ընդհանուր առմամբ լեզվի առնչությամբ Հայաստանում որևէ խնդիր չի առաջացել, մանավանդ որ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գտնվող ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները հայերենին հիմնականում տիրապետում են, իսկ առանձին պաշտոնատար անձինք՝ փոքրամասնությունների լեզուներին:

Հոդված 10

3. Կողմերը պարտավորվում են երաշխավորել ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձի իրավունքը, ամենակարճ ժամկետներում, իրեն հասկանալի լեզվով, տեղեկություն ստանալ իր ձերբակալության պատճառների, իր դեմ հարուցված մեղադրանքների բնույթի և պատճառների մասին, ինչպես նաև իր պաշտպանությունը իրականացնել այդ լեզվով, դրա համար անհրաժեշտության դեպքում ստանալով թարգմանչի անվճար ծառայություն:

117. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածով սահմանված է, որ քրեական դատավարության ընթացքում յուրաքանչյուր ոք (բացառությամբ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի) իրավունք ունի հանդես գալ այն լեզվով, որին տիրապետում է: Քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ՝ քրեական դատավարության լեզվին չտիրապետող՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց անհատույց հնարավորություն է տրվում թարգմանչի օգնությամբ իրականացնել նշված օրենսգրքով սահմանված իրենց բոլոր իրավունքները:

118. Նույն օրենսգրքով ապահովված է, որ հարցումները և ապացույցները (գրավոր թե՛ բանավոր) չպետք է բացառապես անընդունելի համարվեն, որովհետև դրանք ձևակերպվել են փոքրամասնությունների լեզվով:

119. Նույն օրենսգրքի համաձայն՝ քրեական դատավարության լեզվին չտիրապետող անձանց՝ հարցման հիման վրա իրավական գործերի հետ կապված՝ տրվում են օրենսգրքով նախատեսված՝ հանձնման ենթակա փաստաթղթերի վավերացված պատճեններն այն լեզվով, որին նրանք տիրապետում են:

120. Համաձայն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 2-րդ կետի՝ դատավարության լեզվին (հայերենին) չտիրապետող՝ քաղաքացիական գործին մասնակցող անձի համար ապահովվում է թարգմանչի միջոցով գործի նյութերին ծանոթանալու, դատավարական գործողություններին մասնակցելու և դատարանում այլ լեզվով հանդես գալու իրավունքը՝ առանց դրա համար լրացուցիչ ծախսեր կրելու:

121. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքով, որն ընդունվել է 2004թ. թույլատրվում է, որ դատարանի առաջ կանգնելու դեպքում կողմը

խոսի փոքրամասնությունների լեզվով՝ առանց դրա համար լրացուցիչ ծախսեր կրելու: Դրանից բացի յուրաքանչյուր պաշտոնատար անձ, ով տիրապետում է ազգային փոքրամասնության որևէ լեզվի, կարող է նույն լեզվով ազատորեն շփվել այդ լեզվով խոսող անձանց հետ:

122. Նույն օրենքով թույլատրվում է, որ փաստաթղթերը և վկայությունները տրամադրվեն փոքրամասնությունների լեզվով, անհրաժեշտության դեպքում՝ թարգմանիչների և թարգմանությունների օգնությամբ՝ առանց դրա համար լրացուցիչ ծախսեր կրելու:

123. ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչության մոնիտորինգը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ այս դրույթները պրակտիկայում ակտիվորեն կիրառվում են:

Հոդված 11

1. Կողմերը պարտավորվում են ճանաչել, որ ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձ ունի իր անունը, ազգանունը և հայրանունը փոքրամասնության լեզվով օգտագործելու, ինչպես նաև դրանց պաշտոնական ճանաչման իրավունք՝ տվյալ երկրի իրավական պահանջներին համապատասխան:

124. Տես 1-ին զեկույցի պատասխանը:

125. Ազգային փոքրամասնությունների մասին օրենքի նախագիծը ներառում է ՀՀ այլազգի քաղաքացիների էթնիկ անվանահամակարգի օգտագործման իրավունքը հետևյալ ձևայկերպումով. «ՀՀ այլէթնիկ քաղաքացիները իրավունք ունեն անվանակոչել իրենք իրենց և իրենց երեխաներին իրենց էթնիկ անձնանուններով, ազգանուններով կամ անվակոչության այն համակարգով, որ գործում է տվյալ էթնիկ մշակույթում, այդ անուններով հանդես գալ պաշտոնական փաստաթղթերում, հասարակական և ընտանեկան կյանքում»:

Հոդված 11

2. Կողմերը պարտավորվում են ճանաչել, որ ազգային փոքրամասնության պատկանող յուրաքանչյուր անձ, իր փոքրամասնության լեզվով, հասարակության համար տեսանելի, մասնավոր բնույթի նշումներ, գրություններ և այլ տեղեկատվություն տեղադրելու իրավունք ունի:

126. Տես 1-ին զեկույցի պատասխանը:

Հոդված 11

3. Ազգային փոքրամասնության պատկանող անձանց զգալի թվաքանակով ավանդապես բնակեցված տարածքներում, Կողմերը, իրենց իրավական համակարգերի շրջանակներում, անհրաժեշտության դեպքում նաև ներառյալ այլ պետությունների հետ կնքված համաձայնագրերը, ինչպես նաև հաշվի առնելով կոնկրետ պայմանները, պետք է ապահովեն ավանդական տեղական անվանումների, փողոցների անվանումների, ինչպես նաև բնակչության համար նախատեսված տեղագրական այլ նշումների, փոքրամասնության լեզվով, ցուցանակների տեղադրումը, երբ այդպիսի նշումների բավարար կարիք կա:

127. Տես 1-ին զեկույցի պատասխանը:

128. Ինչ վերաբերում է ավանդական տեղական անվանումներին, փողոցների անվանումներին, ապա նման իրավասություն, համաձայն ՀՀ տեղական ինքնակառավարման մասին օրենքի 16 հոդվածի 21-րդ կետի ունի համայնքի ավագանին, որտեղ նշվում է, որ ավագանին համաձայնություն է տալիս համայնքի փողոցների, պողոտաների, հրապարակների, զբոսայգիների, համայնքային ենթակայության կրթական, մշակութային, այլ ձեռնարկությունների ու կազմակերպությունների անվանմանը և վերանվանմանը, տների, շենքերի և այլ շինությունների համարակալմանը: Նույն օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն համայնքի ղեկավարը անվանում և վերանվանում է համայնքի փողոցները, պողոտաները, հրապարակները, զբոսայգիները, համայնքային ենթակայության կրթական, մշակութային, այլ ձեռնարկություններն ու կազմակերպությունները: Հայաստանի Հանրապետության մեկ այլ՝ Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային բաժանման մասին օրենքի 5 հոդվածը սահմանում է, որ մեկ բնակավայր ընդգրկող համայնքին տրվում է այդ բնակավայրի անվանումը, 2 և ավելի բնակավայր ընդգրկող համայնքին՝ առավել բնակչություն ունեցող բնակավայրի անվանումը:

Հոդված 12

1. Կողմերը, անհրաժեշտության դեպքում, կրթության և գիտական ուսումնասիրությունների բնագավառում, պետք է միջոցներ ձեռնարկեն իրենց ազգային

փոքրամասնությունների և բնակչության մեծամասնության մշակույթի, պատմության, լեզվի և կրոնի վերաբերյալ գիտելիքներն ամրապնդելու համար:

2. Այս կոնտեքստում, Կողմերը, մասնավորապես պետք է ադեկվատ հնարավորություններ տրամադրեն ուսուցիչների պատրաստման, դպրոցական դասագրքերով ապահովման համար և դյուրացնեն շփումները տարբեր համայնքների ուսանողների և ուսուցիչների միջև:

129. Ազգային փոքրամասնությունների ցանկությամբ ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության Կրթական բարեփոխումների կենտրոնը կազմակերպում է ուսուցիչների վերապատրաստման դասընթացներ: Մասնավորապես, 2003թ. ասորական «Աշուրա» հասարակական կազմակերպության խնդրանքով անցկացվել են ասորերենի ուսուցիչների առարկայական վերապատրաստումներ:

130. ՀՀ Կրթության և գիտության նախարարության կողմից յուրաքանչյուր տարի հաստատվում է ազգային փոքրամասնությունների հանրակրթական դպրոցի (դասարանի) ուսումնական պլան, որտեղ ժամաքանակներ են հատկացվում ազգային փոքրամասնությունների մայրենի լեզվի, գրականության, մշակույթի, պատմության ուսումնասիրման համար:

131. Հայաստանի Հանրապետությունը աջակցում է ազգային փոքրամասնությունների համայնքներին՝ կազմակերպելու նախադպրոցական կրթության հիմնական մասը համապատասխան լեզուներով, առնվազն այն աշակերտների համար, որոնց ընտանիքները այդպիսի խնդրանք են ներկայացրել, և որոնց թիվը համարվում է բավարար:

Ասորերենի, եզդիերենի և քրդերենի համար այդպիսի խնդրանք առայժմ չկա: Երեխաներին հունարեն են սովորեցնում Երևանի թիվ 52 մանկապարտեզում:

132. ՀՀ-ում ռուսերենով նախադպրոցական կրթադաստիարակչական հաստատություններ կամ խմբեր (բաժիններ) կան բոլոր այն բնակավայրերում, որտեղ բնակվում են բավարար քանակությամբ ռուսներ: Մյուս նախակրթարանների մեծ մասում կազմակերպված է ռուսերենի ուսուցում ըստ ծնողների ցանկության: Երևանի բոլոր, Գյումրի քաղաքի թիվ 4, 6, 8, 11, 15, 16, 18, 23, 26, 27, 30 նախակրթարաններում և այլն:

133. *ՀՀ-ում ռուսերենով* ուսուցմամբ տարրական դպրոցներ կամ դասարաններ կան բոլոր այն բնակավայրերում, որտեղ բնակվում են բավարար քանակությամբ ռուսներ: Այսպես, ռուսերենով ուսուցմամբ դպրոցներ են գործում Երևանում և համարյա բոլոր մարզերում: Ռուսերենով ուսուցմամբ բաժիններ (դասաններ) կան 47 դպրոցներում (այդ թվում՝ 15-ը՝ Երևանում): Դրանցում սովորում է ավելի քան 10 հազար երեխա: ՀՀ-

ում գործում են նաև ՌԴ բանակի կայազորի չորս դպրոց (Երևանում, Գյումրիում, Արմավիրում, Արտաշատում): Դրանցում գործածվում են ոչ միայն ՀՀ-ում, այլև ՌԴ-ում պատրաստված դասագրքեր և ուսումնական ձեռնարկներ: 7-10-րդ դասարաններում ընդգրկված են նաև «Ռուսաստանի պատմություն» և «Ռուս գրականություն» առարկաները:

134. Բացի այդ, ՀՀ բոլոր դպրոցներում միջին և բարձր դասարաններում, որպես օտար լեզու, պարտադիր ուսուցանվում է ռուսերենը (շաբաթական 3 ժամ, ռուսերենի խորացված ուսուցմամբ դպրոցներում՝ 4-6 ժամ): Բացի այդ, ՀՀ բոլոր դպրոցների տարրական դասարաններում, որպես օտար լեզու, պարտադիր ուսուցանվում է ռուսերենը (շաբաթական 4 ժամ):

135. ՀՀ և ՌԴ բարեկամության, համագործակցության և փոխօգնության մասին պայմանագրի (29.08.1997թ.) 16-րդ հոդվածում նշվում է, որ Հայկական կողմը Հայաստանի Հանրապետության կրթության համակարգում պայմաններ կստեղծի ռուսաց լեզվի խորացված ուսուցման համար: Այս պարտավորությունը կյանքի կոչվեց «Ռուսաց լեզուն Հայաստանի Հանրապետության կրթության համակարգում և մշակութային-հասարակական կյանքում» հայեցակարգի մասին ՀՀ կառավարության 1999թ. սեպտեմբերի 16-ին, թիվ 48 արձանագրային որոշմամբ, ըստ որի՝ համապատասխան մասնագիտական կադրերով ապահովված դպրոցներին հնարավորություն տրվեց կազմակերպելու ռուսաց լեզվի խորացված ուսուցում՝ հատուկ ծրագրով (շաբաթական 4-6 ժամ): Այդպիսի դպրոցների թիվն այժմ 14-ն է:

136. Հայաստանի Հանրապետության ազգային փոքրամասնությունների համայնքներին մատչելի է տարրական կրթությունը համապատասխան լեզուներով, կամ տարրական կրթության շրջանակներում ապահովվում է համապատասխան փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցումը՝ որպես ուսումնական ծրագրի անբաժանելի մաս, առնվազն այն աշակերտների նկատմամբ, որոնց ընտանիքները այդպիսի խնդրանք են ներկայացրել, և որոնց թիվը համարվում է բավարար:

137. Հայաստանի Հանրապետության ազգային փոքրամասնություններին մատչելի է միջնակարգ կրթությունը համապատասխան լեզուներով, կամ միջնակարգ կրթության շրջանակներում ապահովվում է համապատասխան փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցումը՝ որպես ուսումնական ծրագրերի անբաժան մաս, առնվազն այն աշակերտների նկատմամբ, որոնք /կամ որոնց ընտանիքները/ այդպես են ցանկանում, և որոնց թիվը համարվում է բավարար:

138. Վերին Դվին, Արզնի, Դիմիտրով գյուղերում և Երևանի Պուշկինի անվան թիվ 8 դպրոցում ուսուցանվում է *սառերենը*՝ որպես հատուկ առարկա: Դրանց մասնակցում է մոտ 800 աշակերտ: Այդ դպրոցների 7-8-րդ դասարաններում կարող է ընդգրկվել նաև

ազգային պատմության և գրականության ուսումնասիրում՝ մասնագետների և ծնողների ցանկության դեպքում: Արգելում կա *ասորերենի* կիրակնօրյա դասընթաց՝ մեծահասակների համար: «Աթուր» միությունը պարբերաբար կազմակերպում է ասորերենի ուսուցիչների վերապատրաստում:

139. Եզդիերենի դասընթացներ կան Կոտայքի մարզի Զովունի, Արագածոտնի մարզի Եզդիաբնակ 16 գյուղերում: Եվս 4 գյուղերում դրանք եղել են, սակայն այժմ կանոնավոր չեն գործում ուսուցիչների բացակայության պատճառով: Այդ դպրոցների 7-8-րդ դասարաններում կարող է ընդգրկվել նաև ազգային պատմության և գրականության ուսումնասիրում՝ մասնագետների և ծնողների ցանկության դեպքում:

140. *Հունարենի* ուսուցում է կազմակերպված Երևանի թիվ 12 և թիվ 74 դպրոցներում: Այս դպրոցների 7-8-րդ դասարաններում ընդգրկված է նաև ազգային պատմության և գրականության ուսումնասիրում:

141. Հայաստանի Հանրապետությունում մատչելի է նաև տեխնիկական և մասնագիտական կրթությունը փոքրամասնությունների լեզուներով, կամ տեխնիկական և մասնագիտական կրթության շրջանակներում ապահովվում է փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցումը՝ որպես ուսումնական ծրագրի անբաժանելի մաս, առնվազն այն աշակերտների նկատմամբ, որոնք (կամ որոնց ընտանիքները) այդպես են ցանկանում, և որոնց թիվը համարվում է բավարար:

142. Երևանի Բակունցի անվան մանկավարժական քոլեջում մի քանի տարի առաջ բացվել էին *եզդիական և քրդական* բաժիններ, որոնք երկու տարի անց դադարեցին գործելուց՝ դիմողների բացակայության պատճառով: Դրանք կարող են վերսկսել իրենց գործունեությունը՝ դիմողների առկայության պարագայում: Ռուսական բաժին կա Երևանի պետական հումանիտար քոլեջում: Տեխնիկական և մասնագիտական կրթական մյուս բոլոր հաստատություններում, իբրև օտար լեզու, ապահովված է *ռուսերենի* ուսուցումը՝ որպես ուսումնական ծրագրի անբաժանելի մաս:

143. Հայաստանի Հանրապետությունը թույլ է տալիս բարձրագույն կրթության համալսարանական կամ այլ ձևերի տրամադրումը փոքրամասնությունների լեզուներով կամ հնարավորությունների տրամադրումը այս լեզուների ուսուցման համար՝ որպես համալսարանական կամ բարձրագույն կրթական հաստատությունների առարկաներ: ՀՀ որոշ բուհեր կարող են առաջարկել *ասորերենի* հատուկ դասընթացներ համապատասխան պահանջարկի առկայության դեպքում: Մասնավորապես, «*ասորագիտություն*» մասնագիտությունն է առաջարկում «Դավիթ Անհաղթ» հումանիտար համալսարանը, «*եզդիերեն*» մասնագիտությունն է առաջարկում Երևանի մենեջմենթի համալսարանը: ՀՀ որոշ բուհեր (ԵՊՀ, ՕԼԻ, «Աճառյան» համալսարան) ունեն կամ առաջարկում են *հունարենի* հատուկ դասընթացներ: Երևանի մշակույթի

համալսարանում կա հունարենի բաժին: Դրանցում սովորում է 22 մարդ: «Հունարեն» մասնագիտությունն են առաջարկում նաև Երևանի «Մոնթե Մելքոնյան» և մենեջմենթի համալսարանները: Միջպետական պայմանագրով հնարավոր է նաև հունարենով բարձրագույն կրթության կազմակերպում հունական համայնքի և այլ ցանկացողների համար: Հունաստանը ֆինանսավորում է, որ Հայաստանի հույն դպրոցական շրջանավարտները գնան Հունաստան՝ ուսումը շարունակելու բուհերում:

144. ՀՀ-ում *ռուսերենով* ուսուցմամբ պետական բարձրագույն հաստատություններ կամ բաժանմունքներ կան բոլոր խոշոր բնակավայրերում (Երևան, Գյումրի, Վանաձոր, Գավառ): Դրանցում առանց խտրության կարող են սովորել նաև ռուսները: Այսպես, Երևանի պետական համալսարանի ռուսական բանասիրության բաժանմունքում սովորում է 250 ուսանող, Երևանի Խ. Աբովյանի անվան պետական մանկավարժական համալսարանի տարրական կրթության մանկավարժության և մեթոդիկայի ռուսական բաժնում և ռուսաց լեզվի և գրականության բաժնում՝ 240 ուսանող, Երևանի Վ. Բրյուսովի անվան պետական լեզվաբանական համալսարանի ռուսական լեզվաբանության և միջմշակութային կապերի բաժանմունքում՝ 350 ուսանող, ռուսաց լեզվի և անգլերենի բաժնում՝ 75 ուսանող, Գյումրիի պետական մանկավարժական համալսարանի ռուսաց լեզվի և գրականության բաժիններում՝ 200 ուսանող, Վանաձորի պետական մանկավարժական համալսարանի տարրական կրթության մանկավարժության և մեթոդիկայի ռուսական բաժնում՝ 100 ուսանող, Գավառի պետական համալսարանի ռուսաց լեզվի և գրականության բաժանմունքում՝ 100 ուսանող: Ռուսական բաժին կա նաև Երևանի թատերական և կինոարվեստի պետական ինստիտուտում: Ռուսաց լեզվի և գրականության բաժիններ ունեն նաև ՀՀ որոշ մասնավոր համալսարաններ (Երևանի «Հայբուսակ», «Հյուսիսային», «Հրաչյա Աճառյան», Գյումրիի «Պրոգրես», Սպիտակի «Սպիտակ» և այլն): 1997թ. կնքված միջպետական պայմանագրի համաձայն՝ Երևանում գործում է նաև Ռուս-հայկական (Սլավոնական) պետական համալսարանը, որտեղ սովորում է 700 ուսանող: Այս համալսարանը տարեկան 3 ոչ մրցութային անվճար տեղ է հատկացնում ՀՀ ռուսական համայնքին, որի ևս 5-6 ներկայացուցիչներ ամեն տարի անվճար ընդունվում են համալսարանի նախապատրաստական բաժին: ՀՀ-ում գործում են նաև ՌԴ տարբեր բուհերի 15 մասնաճյուղեր, բաժիններ կամ ուսումնախորհրդատվական կետեր, որոնցում սովորում է ավելի քան 2 հազար ուսանող: ՌԴ-ն ՀՀ քաղաքացիներին հատկացնում է 70 պետական կրթաթոշակ (որից 10-ը՝ ՀՀ ռուսական համայնքի ներկայացուցիչներին): Մոսկվայի իշխանությունները և ՌԴ կրթության նախարարությունը Ռուս-հայկական (Սլավոնական) պետական համալսարանին հատկացրել են համակարգչային,

լինգաֆոնային և լաբորատոր սարքավորումներ: ՀՀ մյուս բոլոր բուհերի ծրագրերում ռուսերենի՝ որպես օտար լեզվի, երկամյա դասընթաց է ընդգրկված:

145. *Քրդերենի* հատուկ դասընթաց կա ԵՊՀ արևելագիտության բաժանմունքում: «Քրդագիտություն» մասնագիտությունն է առաջարկում «Դավիթ Անհաղթ» հումանիտար համալսարանը:

146. ՀՀ-ում գործում են լեզուների ուսուցման մի շարք ծրագրեր, որոնք պահանջարկի առկայության դեպքում կարող են նաև *եզդիերենի և քրդերենի* ուսուցում առաջարկել ցանկացողներին՝ առանց տարիքային սահմանափակման:

147. Ցանկացողներին, առանց տարիքային սահմանափակման, *հունարենի* ուսուցում է առաջարկում «Հայկնետ» կրթօջախը: ՀՀ-ում Հունաստանի դեսպանատան աջակցությամբ հունական կիրականության դպրոցներ են գործում հույներով բնակեցված 10 բնակավայրերում: Հունաստան վերապատրաստման են մեկնում հունարենի ուսուցիչներ:

148. Լեզուների ուսուցման ծրագրերում ընդգրկված է նաև *ռուսերենը*: Պարբերաբար ռուսաց լեզվի 200 ուսուցիչներ մեկնում են ՌԴ (Մոսկվա և Դոնի Ռոստով)՝ որակավորման բարձրացման դասընթացների: 2002-2004թթ. ռուսաց լեզվի հայաստանցի 11 ուսուցիչներ Մոսկվայում դարձել են միջազգային մրցույթի դափնեկիրներ՝ նվաճելով Պուշկինյան մրցանակներ: 4 ուսուցիչներ 2004թ. Մոսկվայում կայացած մրցույթում արժանացել են «Ռուսաց լեզվի լավագույն բանասեր» կոչմանը: Ռուս-հայկական (Սլավոնական) պետական համալսարանին կից ստեղծվել է ռուսաց լեզվի ուսուցիչների որակավորման բարձրացման կենտրոն: 2003թ. այստեղ վերապատրաստվել են 80 ուսուցիչներ: 2002թ. Վ.Բոլոսովի անվան պետական լեզվաբանական համալսարանին կից գործում է Հայաստանի ռուսագետների միությունը: 2000թ. վերսկսել է լույս տեսնել «Ռուսաց լեզուն Հայաստանում» («Մանկավարժական նախաձեռնություն» հայկական ընկերության և ՀՀ ԿԳՆ կրթության բարեփոխումների կենտրոնի համագործակցությամբ): 2001թ. ՌԴ հայերի միության հովանավորությամբ գործում է Ռուսաց լեզվի զարգացման հայկական կենտրոնը, որը ամեն տարի անց է կացնում «Ռուսաստանը և ռուսաց լեզուն իմ կյանքում» միջազգային մրցույթը (ԱՊՀ և բալթյան երկրների ավարտական դասարանների աշակերտների համար): ՀՀ-ի և ՌԴ-ի միջև կնքված համաձայնագրով (2001թ.) փոխադարձաբար ճանաչվում են կրթության, գիտական կոչումների և աստիճանների վերաբերյալ փաստաթղթերը:

149. ՀՀ Ազգային ակադեմիայի Արևելագիտության ինստիտուտում կա քրդագիտության բաժին:

150. ՀՀ կրթության և գիտության նախարարությունը հաստատել է եզրիերեն դասագրքերի պլանը և Կրթական բարեփոխումների կենտրոնը 2004-2005թթ. պատրաստվում է հրատարակել եզրիերենի և ասորերենի դպրոցական դասագրքերը:

151. ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչության օգնությամբ այս պահին ընթացքի մեջ է ասորերենի տարրական դասարանների մայրենի լեզվի դասագրքերի հրատարակությունը: Դրանք պատրաստ կլինեն 2005թ. փետրվարին:

Հոդված 12

3. Կողմերը պարտավորվում են ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար, բոլոր մակարդակներով, ապահովել կրթության մատչելիության հավասար հնարավորություններ:

152. Համաձայն ՀՀ Կրթության մասին օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի ՀՀ ապահովում է կրթության իրավունք՝ անկախ ազգությունից, ռասայից, սեռից, դավանանքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային դրությունից կամ այլ հանգամանքներից:

Հոդված 13

1. Իրենց կրթական համակարգերի շրջանակներում, Կողմերը պետք է ճանաչեն, որ ազգային փոքրամասնության պատկանող անձիք իրավունք ունեն ստեղծել և ղեկավարել իրենց սեփական մասնավոր կրթական և վերապատրաստման հաստատությունները:

2. Այս իրավունքի իրագործումը Կողմերի վրա ոչ մի ֆինանսական պարտավորություններ չի դնում:

153. Տես 1-ին զեկույցի պատասխանը:

Հոդված 14

1. Կողմերը պարտավորվում են ճանաչել ազգային փոքրամասնությանը պատկանող յուրաքանչյուր անձի իրավունքը՝ սովորելու իր փոքրամասնության լեզուն:

2. Ավանդաբար կամ զգալի քանակությամբ ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանցով բնակեցված տարածքներում, բավարար կարիքի դեպքում, Կողմերը, հնարավորությունների սահմաններում և իրենց կրթական համակարգերի շրջանակներում, պետք է երաշխավորեն, ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց համար, իրենց լեզուն ուսումնասիրելու կամ այդ լեզվով կրթություն ստանալու ադեկվատ հնարավորություններ:

3. Սույն հոդվածի 2-րդ պարբերության դրույթները չպետք է իրագործվեն ի վնաս պաշտոնական լեզվի ուսուցմանը և դասավանդմանը:

154. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 35-րդ հոդվածը ամրագրում է յուրաքանչյուր քաղաքացու կրթության իրավունքը, միջնակարգ կրթությունը պետական ուսումնական հաստատություններում անվճար է: Յուրաքանչյուր քաղաքացի ունի պետական ուսումնական հաստատություններում մրցութային հիմունքներով անվճար բարձրագույն և այլ մասնագիտական կրթություն ստանալու իրավունք: Հայաստանի Հանրապետության պետբյուջեում ամեն տարի ավելանում է կրթության ոլորտին հատկացվող գումարը, իսկ 2004թ. այն զգալի մեծացել է:

155. Լեզվի մասին օրենքի 2-րդ հոդվածով նախատեսված է, որ ազգային փոքրամասնությունների համայնքներում ընդհանուր կրթությունը և դաստիարակությունը կարող են կազմակերպվել իրենց մայրենի լեզվով պետական ծրագրերով և պետության հովանավորությամբ հայերենի պարտադիր ուսուցմամբ: Իսկ այդ օրենքի հոդված առաջինը հռչակում է, որ «Հայաստանի Հանրապետությունը երաշխավորում է իր տարածքում ազգային փոքրամասնությունների կողմից իրենց լեզվով ազատ օգտագործումը»:

156. Կրթության մասին օրենքով մանրամասն սահմանվում է Հայաստանի Հանրապետության կրթության համակարգը, պետական կրթական չափորոշիչները, կրթական ծրագրերը և ձևերը, ուսումնական հաստատությունների տիպերը, կրթության բովանդակությանը ներկայացվող ընդհանուր պահանջները:

157. Եթե հաշվի առնենք նախադպրոցական կրթության հիմնական խնդիրները, ապա կնկատենք, որ նրանց շարքում ամրագրված է հետևյալը՝ մայրենի լեզվով հաղորդակցվելու և այդ հիմքի վրա օտար լեզուների ուսումնասիրման նախադրյալների ապահովում:

158. Պետական ուսումնական հաստատության հիմնադիրը Հայաստանի Հանրապետությունն է՝ ի դեմս Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կամ պետական համապատասխան լիազորված մարմնի: Համայնքային ուսումնական հաստատության հիմնադիրը համայնքն է՝ ի դեմս համայնքի ինքնակառավարման մարմնի: Ոչ պետական ուսումնական հաստատության հիմնադիր կարող են լինել ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք: Պետական ուսումնական հաստատություններն

ստեղծվում են դրանց կանոնադրությունները հիմնադրի կողմից հաստատվելու պահից, իսկ ոչ պետական ուսումնական հաստատություններն ստեղծվում են հիմնադրի որոշմամբ: Ուսումնական հաստատությունը ստեղծված է համարվում հիմնադրի (հիմնադիրների) կողմից կանոնադրությունը հաստատելու և օրենքով սահմանված կարգով պետական գրանցում ստանալու պահից:

159. Բոլոր ազգային փոքրամասնություններն անարգել իրավունք ունեն իրենց երեխաներին սովորեցնել մայրենի լեզուն, սակայն պետական աջակցություն գործնականում ունեն միայն ասորական, եզդիական, քրդական և ռուսական համայնքները: Նրանց գյուղական բնակավայրերի մեծ մասում պետական բյուջեյի միջոցներով հանրակրթական դպրոցի շրջանակներում կազմակերպվում է մայրենի լեզվի ուսուցում, իսկ ռուսական (մալականական) և ասորական էթնիկ համայնքների դպրոցները նրանց ցանկությամբ հաճախում են ռուսական դպրոցներ՝ պետական ֆինանսավորմամբ: Երկրում գործում են նաև տարբեր լեզուների թեքումով դպրոցներ:

160. Ազգային փոքրամասնությունների այն ներկայացուցիչները, ովքեր իրենց մայրենի լեզվին չեն տիրապետում, տիրապետում են գլխավորապես ռուսերենին: Այսպիսով հայերեն լեզվի միջոցով ձուլվելու վտանգ նրանց համար առհասարակ չկա:

161. Ասորիներին, եզդիներին, քրդերին, հույներին բնորոշ է կրթության իրավունքների իմաստով՝ ՀՀ օրանսդրությամբ ընձեռված հնարավորությունների թերօգտագործումը հատկապես կրթության և լրատվության բնագավառներում: Ասորիներն ու հույները հաճախ իրենց լեզվի փոխարեն նախընտրում են ռուսերենը՝ հրատարակելով ռուսերեն մամուլ, ստանալով ռուսական կրթություն և ի վերջո դառնալով ռուսախոս: Դա նպաստում է նրանց՝ հայախոս միջավայրից մեկուսանալուն և ՌԴ արտագաղթելուն: Իսկ ռուս մալականները, եզդիներն ու քրդերը հաճախ բավարարվում են թերի հանրային կրթությամբ:

162. Հայաստանում կրթության օպտիմիզացիայի ընթացքը հարցականի տակ է դնում այն դպրոցների ճակատագիրը, որտեղ աշակերտների թիվը շատ քիչ է⁶: Այդպիսիների շարքում են հայտնվել նաև որոշ ազգային փոքրամասնությունների բնակավայրերի դպրոցները, որոնցում սովորող աշակերտների թիվը տատանվում է 30-100 աշակերտի միջև: Մտահոգված լինելով այդ համայնքների կրթության հեռանկարով, ՀՀ կառավարության 25 օգոստոսի 2001թ. թիվ 773 որոշումով կազմվել է այն հանրակրթական դպրոցների ցանկը, որոնց հանդեպ կիրառվում է աշակերտների թվից անկախ ֆինանսավորման սկզբունքը: Այդ ցանկում մասնավորապես ընդգրկված են նաև եզդիներով, քրդերով բնակեցված կամ նրանց համեմատաբար զգալի թիվ ներկայացնող որոշ բնակավայրերի հանրակրթական դպրոցներ:

⁶ Aei uai çuc½³ oçay í n³· nç ¹ añaóy»ñÝ ³ YóYáoU »Ý yçY³ Ye³ í añU³ Y, áñç á³ ÷ A ¹³ Eí ³ í ç ³ B³ ¹ »ñi Ý»ñÇ Áí Çó:

Աշակերտների թվից անկախ ֆինանսավորվող՝ ազգային փոքրամասնություններով բնակեցված բնակավայրերի դպրոցների ցանկը

	Բնակավայրի անունը	Մարզը	ազգությունը
1	Թըլըլկի դպրոց	Արագածոտնի մարզ	եզդիներ
2	Շամիրամի դպրոց	Արագածոտնի մարզ	եզդիներ
3	Ալազյազի դպրոց	Արագածոտնի մարզ	քրդեր և եզդիներ
4	Ռյա Թազայի դպրոց	Արագածոտնի մարզ	քրդեր և եզդիներ
5	Դերեկի դպրոց	Արագածոտնի մարզ	եզդիներ
6	Սիփանի դպրոց	Արագածոտնի մարզ	եզդիներ
7	Սանգյառի դպրոց	Արագածոտնի մարզ	եզդիներ
8	Ամրե Թազայի դպրոց	Արագածոտնի մարզ	եզդիներ
9	Շենկանիի դպրոց	Արագածոտնի մարզ	եզդիներ
10	Ջամշուրի դպրոց	Արագածոտնի մարզ	եզդիներ
11	Գետափի դպրոց	Արագածոտնի մարզ	հայեր և եզդիներ
12	Օրթաճյաի դպրոց	Արագածոտնի մարզ	եզդիներ
13	Գյալթոյի դպրոց	Արագածոտնի մարզ	եզդիներ
14	Բայսզի դպրոց	Արագածոտնի մարզ	եզդիներ
15	Բառոժի դպրոց	Արագածոտնի մարզ	եզդիներ

		մարզ	
16	Ֆերիկի դպրոց	Արմավիրի մարզ	եզդիներ

163. Հանրապետության այլ դպրոցների նման, հաճախ վատ է նաև ազգային փոքրամասնությունների բնակավայրերի դպրոցների ֆիզիկական վիճակը: Կառավարությունը ծրագրավորել է դպրոցների նորոգումը կամ նոր դպրոցների կառուցումը: 2004թ. շահագործման հանձնվեց եզդիաբնակ Շամիրամ գյուղի նորոգված դպրոցը, իսկ քրդաբնակ Ալագյազ գյուղի նոր դպրոցի կառուցումն սկսված է:

164. Այնուամենայնիվ շարունակում է մտահոգիչ մնալ մասնավորապես եզդիների, քրդերի և մալականների դպրոցական կրթության հարցը: Այս համայնքներում ավանդաբար ցածր են եղել դպրոցականների հաճախելիության և առաջադիմության ցուցանիշները, համեմատաբար քիչ՝ բարձագույն կրթության կամ այլ ձևով մասնագիտական կրթության ցուցանիշները: Թվարկված էթնիկ համայնքներում տարբեր պատճառներով (էթնիկ մշակույթի բերումով եզդիների ու քրդերի միջավայրում ընդունված են վաղահաս ամուսնությունները, իսկ ամուսնանալուց հետո որպես կանոն դպրոցը թողնում են, հատկապես աղջիկները, վաղ պատանեկությունից սկսած երեխաները ընդգրկվում են տնտեսական աշխատանքների մեջ և այլն) երեխաների որոշ մասը թողնում է դպրոցը 7-րդ, 8-րդ դասարանից հետո, իսկ երբեմն նույնիսկ ավելի վաղ: 2004թ. UNICEF-ի ֆինանսական օժանդակությամբ «Ազգաբնակչության հետազոտությունների հայկական կենտրոն «Հազարաշեն» ՀԿ-ն 2004թ. հետազոտություններ է իրականացնում թվարկված էթնիկ համայնքներում, որոնց արդյունքները հետագայում կարող են օգտագործվել նրանց կրթական քաղաքականությունը իրականացնելու համար:

165. (տես նաև հոդված 12-ի պատասխանը);

Հոդված 15

Կողմերը պետք է անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծեն ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց արդյունավետ մասնակցությունը մշակութային, հասարակական և տնտեսական կյանքում, ինչպես նաև պետական գործունեության մեջ, մասնավորապես, իրենց առնչվող հարցերում, ապահովելու համար:

166. Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության ՀՀ քաղաքացիները ունեն ընտրական իրավունք, անկախ ազգային, ռասայական, սեռական, լեզվական պատկանելությունից, հավատքից, քաղաքական կամ այլ համոզմունքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ դրությունից ունեն ընտրելու և ընտրվելու իրավունք: Ընտրական իրավունքի

ցանկացած սահմանափակումները շարադրված սկզբունքների առումով հետապնդվում է օրենքով:

167. Ինչպես ներկայացված է սույն զեկույցի համապատասխան բաժիններում, ՀՀ ազգային փոքրամասնությունները լիարժեք իրավունքներ ունեն մասնակցելու ինչպես ՀՀ մշակութային, հասարակական և տնտեսական կյանքին, այլև հնարավորինս ակտիվ ձևավորում և կազմակերպում են իրենց էթնիկ մշակութային և հասարակական կյանքը: Այլ խնդիր է, որ երկրի ընդհանուր սոցիալ-տնտեսական պրոբլեմները նյութական դժվարություններ են առաջացնում այդ իրավունքների լիարժեք օգտագործման համար:

168. ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի ձևավորման պահից այն ակտիվորեն աշխատում է ինչպես ազգային փոքրամասնությունների ՀԿ-ների, լիդերների, այնպես էլ՝ էթնիկ համայնքերի հետ, կատարում է այցելություններ ազգային փոքրամասնություններով բնակեցված բնակավայրերը և տեղում պարզում պրոբլեմները: Այդ վարչությունը ունի ազգությամբ եզդի աշխատակից, իսկ մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակիցներից մեկը եզդի է, մեկը՝ հույն: ՀՀ կառավարության ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչությունում ՀՀ ազգային փոքրամասնություններին վերաբերվող բոլոր խնդիրները, քննարկվում են ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների հետ համատեղ: ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների օրենքի նախագիծը նույնպես շարադրվել է էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչների հետ համատեղ:

169. Նախատեսվում է կազմել ազգային փոքրամասնությունների կադրերի շտեմարան: ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչության առայժմ մակերեսային տեղեկություններով ՀՀ այլազգի քաղաքացիների ներկայացուցիչները տարբեր մակարդակների պաշտոններ են զբաղեցնում ՀՀ պաշտպանության նախարարության, ՀՀ Առողջապահության նախարարության, ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության, ՀՀ ներքին գործերի, Երևանի քաղաքապետարանի, թաղապետարանների և այլ կառույցների տարբեր ստորաբաժանումներում, պետական բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում և այլն: 2003թ. ազգային փոքրամասնությունների երկու ներկայացուցիչ ընդգրկվել են ՀՀ Ազգային ժողովի սոցիալական հարցերի մշտական հանձնաժողովում որպես փորձագետ:

170. ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների օրենքի նախագիծը լայնորեն ներառում է այս իրավունքի կիրառման հնարավորությունները:

Կողմերը պետք է ձեռնպահ մնան այնպիսի միջոցներից, որոնք փոխում են բնակչության կառուցվածքային կազմը այն տարածքներում, որոնք բնակեցված են ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանցով և նպատակ ունեն սահմանափակել սույն շրջանակային Կոնվենցիայի սկզբունքներից բխող իրավունքները և ազատությունները:

171. Տես 1-ին զեկույցի պատասխանը:

Հոդված 17

1. Կողմերը պարտավորվում են չխոչընդոտել ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց իրավունքը՝ հաստատել և պահպանել ազատ և խաղաղ միջսահմանային շփումներ այլ պետություններում օրինական կերպով գտնվող անձանց հետ, մասնավորապես նրանց հետ, ովքեր ունեն ընդհանուր էթնիկական ինքնություն, լեզվական, կրոնական կամ մշակութային ընդհանուր ժառանգություն:

172. Տես 1-ին զեկույցի պատասխանը:

173. Ասորական «Աթուր» միությունը և «Աշուր» երիտասարդական կենտրոնը սերտ կապեր ունեն Ասորական համաշխարհային միության, հյուսիսային Իրաքում, Իրանում, Շվեդիայում և ԱՊՀ երկրներում գործող ասորական միությունների և կենտրոնների հետ, նրանցից ստանում են մամուլ, գրականություն, դասագրքեր: Ավանդույթ է դառնում Հայաստանի ասորիների սպորտային խմբերի մասնակցությունը Իրանի իսլամական հանրապետությունում՝ Ուրմիայում կազմակերպվող մարզական խաղերին, որին հնարավորինս կազմակերպական և ֆինանսական աջակցություն է ցուցաբերում ՀՀ կառավարությունը:

174. Հայաստանի եզդիները որոշ կապեր են պահպանում Վրաստանի, Իրաքի, Իրանի, Գերմանիայի իրենց ազգակիցների համայնքների հետ: Իրաքում է նրանց կրոնական սրբավայրը, ուր երբեմն այցելում են նրանք: Միաժամանակ եզդիական արարողություններին հաճախ մասնակցում են արտերկրների նրանց հայրենակիցները:

175. Քրդական կազմակերպությունները կապեր ունեն Իրաքի, Իրանի և Եվրոպական երկրների քրդերի ու քրդական կազմակերպությունների հետ, նրանցից ստանում են թերթեր, գրքեր: Երևանում քրդերը բազմիցս կազմակերպել են ցույցեր ու երթեր ի պաշտպանություն Աբդուլա Օջալանի:

176. Հունաստանը ֆինանսավորում է, որ Հայաստանի հույն դպրոցական շրջանավարտները գնան Հունաստան՝ ուսումը շարունակելու բուհերում: ՀՀ-ում Հունաստանի դեսպանատան աջակցությամբ հունական կիրակնօրյա դպրոցներ են գործում հույներով բնակեցված 10 բնակավայրերում: Հունաստան վերապատրաստման են մեկնում հունարենի ուսուցիչներ:

177. ՀՀ-ի և ՌԴ-ի միջև կնքված համաձայնագրով (2001թ.) փոխադարձաբար ճանաչվում են կրթության, գիտական կոչումների և աստիճանների վերաբերյալ փաստաթղթերը, վկայականները: Մեկ այլ համաձայնագրով (ԱՊՀ կրթական գերատեսչությունների միջև, 2001թ.) ՀՀ-ում մասնաճյուղեր կարող են բացել ՌԴ (և ԱՊՀ մյուս երկրների) բարձրագույն կրթական հաստատությունները և ընդունելություն կատարել առանց որևէ խտրության: Հայաստանում գործում են ՌԴ բուհերի 10-ից ավելի մասնաճյուղեր: Միջպետական պայմանագրերի համաձայն՝ ՀՀ-ում հեռարձակվում են ՌԴ մի շարք հեռուստառադիոընկերությունների հաղորդումներ: Ռուսաստանի Դաշնության հետ ՀՀ Բարեկամության և համագործակցության մասին պայմանագրի 8-րդ հոդվածը ամրագրում է դրույթներ, որոնք վերաբերում են 2 պետություններում բնակվող համապատասխան ազգային փոքրամասնությունների էթնիկական, մշակութային, կրոնական ինքնության պահպանման և զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանը և համապատասխան միջոցառումների իրականացմանը:

178. Շատ էթնիկ համայնքների համար իրենց էթնիկ հայրենիքների հետ կապերը զգալիորեն հեշտացել են տարբեր երկրների հետ Հայաստանի դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումով և Հայաստանում համապատասխան երկրների դեսպանատների բացումով: Գերմանիայի, Լեհաստանի, Ուկրաինայի, Բելոռուսիայի դեսպանատների միջոցով և սեփական նախաձեռնությամբ գերմանական, լեհական, ուկրաինական, բելոռուսական էթնիկ համայնքները ակտիվ կապեր ունեն իրենց էթնիկ հայրենիքի և աշխարհում գտնվող նույնէթնիկ համայնքների հետ:

179. Հայաստանում ապրող վրացիների կապերը Վրաստանի հետ մշտապես եղել են շատ ակտիվ և այդպես էլ շարունակվում են:

180. ՀՀ-ում հայտնի չէ որևէ միջադեպ, երբ որևէ մեկի համար դժվարեցված լինի իր էթնիկ համայնակիցների հետ կապեր հաստատելը և պահելը:

181. Այս հարցը, սակայն, ներառված է նաև Ազգային փոքրամասնությունների օրենքի մեջ:

Հոդված 17

2. Կողմերը պարտավորվում են չխոչընդոտել ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց՝ ոչ-կառավարական կազմակերպությունների գործունեությանը, ազգային և միջազգային մակարդակներով, մասնակցելու իրավունքը:

182. Տես 1-ին զեկույցի պատասխանը:

183. ՀՀ Կառավարությունը ոչ միայն չի խոչընդոտում ոչ-կառավարական մարմինների գործունեությանը, այլև օժանդակում է նրանց թե նյութապես և թե բարոյապես: Ներկա դրությամբ Հայաստանում գրանցված են և գործում են շուրջ 50 ազգային համայնքներ և ազգային փոքրամասնությունների զանազան հարցերով զբաղվող բարեգործական հասարակական կազմակերպություններ, որոնք լիարժեք իրավունք և հնարավորություն ունեն համագործակցել միջազգային և ազգային կառույցների հետ:

184. ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների ազգա-մշակութային կազմակերպությունների աշխատանքը նպատակաուղղելու միտումով 2000թ. մարտին ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների ազգա-մշակութային կազմակերպությունների համագումարի արդյունքում ստեղծվել է Համակարգող խորհուրդ: Նշված խորհուրդը գործում է Հայաստանի Հանրապետության նախագահի աշխատակազմին առընթեր: Այդ մարմինը պաշտոնապես ստեղծվել է 2000թ. հունիսի 15-ին Հայաստանի Հանրապետության նախագահի կարգադրությամբ՝ Հայաստանի Հանրապետությունում ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանվածությունն ապահովելու, նրանց միջհամայնքային հարաբերություններն ակտիվացնելու, ինչպես նաև հատուկ կրթամշակութային, իրավական և այլ խնդիրների նկատմամբ պետական հոգածությունն առավել արդյունավետ դարձնելու անհրաժեշտությունից ելնելով:

Խորհրդի անդամները ընտրվել են համագումարում հետևյալ կերպ՝ ՀՀ առկա 11 ազգային փոքրամասնություններից երկուական ներկայացուցիչ, որոնք ներկայացնում են յուրաքանչյուր համայնքի տարբեր կազմակերպություններ:

Եթե համայնքը ունի մեկ ՀԿ, ապա երկու հոգի ընտրված են նույն կազմակերպությունից, իսկ եթե համայնքում երկու և ավելի ՀԿ-ներ են, ապա Խորհրդի անդամներ են ընտրված այդ համայնքը ներկայացնող տարբեր ՀԿ-ների ներկայացուցիչներ: Այսպիսով՝ Խորհուրդը բաղկացած է 22 հոգուց: Համակարգող Խորհուրդը խորհրդատվական մարմին է: Ազգային փոքրամասնություններին վերաբերվող ընդհանուր և առանձին հարցերը քննարկվում և համապատասխան լուծում են գտնում պարբերաբար գումարվող Համակարգող Խորհրդի նիստերի ընթացքում:

ՀՀ նախագահի աշխատակազմին առընթեր ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների ազգային-մշակութային հասարակական կազմակերպությունների Համակարգող խորհրդի 2000թ. հոկտեմբերի 5-ի որոշմամբ ՀՀ կառավարության կողմից ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների կրթական-մշակութային գործունեությանը նպաստելու նպատակով 2000-2001թթ. 20 միլիոն դրամ է հատկացվել, այսինքն՝ տարեկան 10 միլիոն, հավասարապես բաժանվել են ՀԽ անդամ 11 համայնքների ներկայացուցիչ-կազմակերպություններին՝ համայնքների

կրթամշակութային զարգացմանը ծառայեցնելու համար: Այնուհետև ամեն տարի պետական բյուջեն ծրագրավորվում է այդ գումարի ներառումով:

Յուրաքանչյուր տարվա վերջում այդ կազմակերպությունների ներկայացուցիչները միջոցառումների պլանային և ծախսային հաշվետվություն են ներկայացնում Համակարգող Խորհրդին:

Հատկացված գումարը բաշխվում է 11 համայնքներին հավասարապես և այդ գումարից օգտվում է ամբողջ համայնքը:

Հոդված 18

1. Համապատասխան ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց պաշտպանությունն ապահովելու համար, Կողմերը, անհրաժեշտության դեպքում, պետք է ջանք գործադրեն, այլ պետությունների, մասնավորապես, հարևան երկրների հետ, երկկողմ և բազմակողմ համաձայնագրեր կնքելու համար:

2. Կողմերը, անհրաժեշտության դեպքում, պետք է միջոցներ ձեռնարկեն միջսահմանային համագործակցությունը խրախուսելու համար:

185. Այլ պետությունների, մասնավորապես հարևան երկրների հետ Հայաստանի կնքած երկկողմ (Բարեկամության և համագործակցության մասին) և բազմակողմ համաձայնագրերում մշտապես ներառվել են Հայաստանի Հանրապետությունում ազգային փոքրամասնությունների պատկանող անձանց պաշտպանությունն ապահովող հարցերը:

186. Այդպիսիք են Ռուսաստանի Դաշնության հետ Բարեկամության և համագործակցության մասին պայմանագրի 8 հոդվածը, Հունաստանի հետ՝ 20 հոդվածը, Ռումինիայի հետ՝ 14 հոդվածը, Բուլղարիայի հետ՝ 9 հոդվածը, Ղազախստանի հետ՝ 5 հոդվածը, Լիբանանի հետ՝ 8 հոդվածը, Ուկրաինայի հետ՝ 5, 6 հոդվածները ամրագրում են կոնկրետ դրույթներ, որոնք վերաբերում են համապատասխանաբար 2 պետություններում բնակվող ազգային փոքրամասնությունների էթնիկական, մշակութային, կրոնական ինքնության պահպանման և զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանը և համապատասխան միջոցառումների իրականացմանը:

187. Վերոհիշյալ պայմանագրերով հաշվի են առնվում 2 ժողովուրդների միջև պատմության ընթացքում հաստատված առանձնահատուկ ավանդական բարեկամական հարաբերությունները և բազմաբնույթ կապերը, գիտակցելով մի շարք պարտավորությունների կարևորությունը, որոնք ստանձնել են միջազգային մի շարք փաստաթղթերով, պետությունները պարտավորվում են բարեկամության և փոխադարձ վստահության ոգով համագործակցել բոլոր բնագավառներում, ըստ անհրաժեշտության կնքել այլ համաձայնագրեր:

188. Հայաստանի Հանրապետությունը իր անմիջական հարևան Վրաստանի հետ 2001 թվականի հոկտեմբերի 23-ին կնքել է բարեկամության, համագործակցության և փոխադարձ անվտանգության մասին պայմանագիր, ըստ որի Բարձր Պայմանավորվող Կողմերը հավաստում են, որ ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքների փոխադարձ հարգումը:

189. Հայաստանի Հանրապետության և Հունաստանի Հանրապետության միջև կնքված Բարեկամության և համագործակցության մասին պայմանագիրը՝ զարգացնելով համագործակցության մի շարք ոլորտներում հարաբերությունները՝ (20-րդ հոդված) ուղղակիորեն ամրագրում է. «Հայաստանի Հանրապետությունը և Հունաստանի Հանրապետությունը երաշխավորում են անհրաժեշտ պայմանների ստեղծում և համապատասխան միջոցառումների իրագործում՝ Հունաստանի Հանրապետությունում բնակվող ազգությամբ հայ և Հայաստանի Հանրապետությունում բնակվող ազգությամբ հույն քաղաքացիների էթնիկական, մշակութային և կրոնական ինքնության պահպանման և զարգացման համար, միջազգային նորմերին համապատասխան: Կողմերը պետական մակարդակով աջակցում են հունահայ համայնքի և հայաստանաբնակ հունական համայնքի հասարակական, հոգևոր, մշակութային, կրթական, մարզական և բարեգործական գործունեությանը»:

Հոդված 19

Կողմերը պարտավորվում են հարգել և կիրառել սույն շրջանակային Կոնվենցիայի սկզբունքները, անհրաժեշտության դեպքում, կատարելով միայն այնպիսի սահմանափակումներ և բացառություններ, որոնք նախատեսված են միջազգային իրավական փաստաթղթերում, մասնավորապես, «Մարդու իրավունքների և հիմնական ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայում, այնքանով, որքանով որ դրանք վերաբերում են նշված սկզբունքներից բխող իրավունքներին և ազատություններին:

190. Տես 1-ին զեկույցի պատասխանը:

Բաժին 3. Շրջանակային կոնվենցիայի մոնիտորինգի երկրորդ փուլում Հայաստանի կողմից ներկայացված զեկույցի համար խորհրդատվական կոմիտեի սահմանած հարցաշարի պատասխանները⁷

	<p>Շրջանակային կոնվենցիայի մոնիտորինգի երկրորդ փուլում Հայաստանի կողմից ներկայացվելիք զեկույցի համար խորհրդատվական կոմիտեի սահմանած հարցաշար, որոնք բխում են 2002թ. մայիսի 16-ի կարծիքում բարձրացված խնդիրներից</p>	<p>Շրջանակային կոնվենցիայի մոնիտորինգի երկրորդ փուլում Հայաստանի կողմից ներկայացվելիք զեկույցի համար խորհրդատվական կոմիտեի սահմանած հարցաշարի պատասխանները</p>
<p>1</p>	<p>Տեղեկատվություն ներկայացնել ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության օրենքի հնարավոր նախագծի վերաբերյալ վերջին զարգացումների մասին</p>	<p>Ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության մասին օրենքը շարադրված է երկու տարբերակով, մեկը՝ Միգրացիայի և փախստականների վարչության կողմից, երկրորդը՝ ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչության ջանքերով՝ ազգային փոքրամասնությունների ՀԿ-ների հետ միասին: Օրենքի առաջին տարբերակը քննարկվել է ՀՀ զանազան գերատեսչություններում, երկրորդ տարբերակը գտնվում է քննարկման փուլում: Կարելի է ասել, որ մեկ ամսից այն կտրվի</p>

⁷ Պատասխաններն արտացոլված են զեկույցի համապատասխան բաժիններում նույնպես

		<p>Եվրոպայի խորհրդի մասնագիտական փորձաքննության:</p>
2	<p>Տեղեկատվություն ներկայացնել պետական ապարատում ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության համար պատասխանատու մասնագիտացված լիազոր մարմնի ստեղծմանն առնչվող զարգացումների մասին</p>	<p>2004թ. հունվարին ձևավորվել է ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչություն: Աշխատակազմի կառուցվածքային այս ստորաբաժանումը մասնակցում է Հայաստանի հանրապետության կառավարության գործունեության միջոցառումների ծրագրի կազմմանը, ներկայացնում է առաջարկություն այդ ծրագրի կատարման և դրանում անհրաժեշտ փոփոխություններ կատարելու վերաբերյալ, իրականացնում է «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի հանրապետության օրենքով սահմանված պետության և կրոնական կազմակերպությունների միջև հարաբերությունների կարգավորումն իրականացնող «և ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց ավանդույթների պահպանումը, լեզվի և մշակույթի զարգացման</p>

		<p>իրավունքի պաշտպանությունն ապահովող» Հայաստանի հանրապետության կառավարության կողմից լիազորված մարմնի գործառույթները: Այդ վարչության աշխատանքների վերաբերյալ մասնակի տեղեկություններ կան սույն զեկույցի տարբեր բաժիններում:</p>
3	<p>Տեղեկատվություն ներկայացնել օմբուդսմենի ինստիտուտի մասին վերջերս ընդունված օրենքի կիրարկման և դրա հնարավոր ազդեցությունն ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանության գործում</p>	<p>21.10.2003թ. ընդունվել է «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ օրենքը, ըստ որի հաստատվել և գործում է այդ ինստիտուտը: Մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտում աշխատում են մեկ եզդի և մեկ հույն: Ինստիտուտը Ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների հարցերում աշխատում է ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչության հետ սերտ համագործակցությամբ:</p>
4	<p>Մատնանշել զանգվածային լրատվության, արտահայտվելու և կրոնի ազատության վերաբերյալ օրենքի նախագծերի համատեքստում փոքրամասնությանը վերաբերող</p>	<p>1. Ընդունվել է «Զանգվածային լրատվության մասին» նոր օրենք (ուժի մեջ է մտել 2004թ. փետրվարի 8-ից), որը փոխարինել է «Մամուլի և զազվածային լրատվության մյուս</p>

	<p>որևէ զարգացում</p>	<p>միջոցների մասին» 1991թվ. հոկտեմբերի 8-ի օրենքին: Օրենքը որևէ պարտադիր պահանջ չի դնում լրատվության միջոցի լեզվի վերաբերյալ, որն ավելի մեծ հնարավորություններ է ընձեռում լրատվության միջոցին՝ լրատվությունն իր ընտրած լեզվով (լեզուներով) տարածելու առումով:</p> <p>2. 2004թ. դեկտեմբերի 12-ին ընդունվել է «Այլընտրանքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը, որի Հոդված 3. մասնավորեցնում է, որ պարտադիր զինվորական ծառայության գորակոչի ենթակա քաղաքացին իրավունք ունի անցնելու այլընտրանքային ծառայության, եթե նրա կրոնական դավանանքին կամ համոզմունքներին հակասում է ռազմական ստորաբաժանումներում պարտադիր զինվորական ծառայություն անցնելը, ինչպես նաև զենք կրելը, պահելը, պահպանելը և օգտագործելը: (տես նաև սույն զեկույցի հոդված 8-ի պատասխանները՝ 51-68 կետերով և հոդված 9-ի պատասխանները՝ 69-92 կետերով):</p> <p>3. Շարադրվել է ազգային փոքրամասնությունների վերաբերյալ օրենքի նախագիծը.</p>
--	-----------------------	--

		այն գտնվում է քննարկումների փուլում:
5	Մանրամասն տեղեկատվություն ներկայացնել 2001թ. մարդահամարի արդյունքների և ազգային փոքրամասնությունների և նրանց լեզուների, ինչպես նաև կրոնական պատկանելության մասին	Մարդահամարի արդյունքներն ամփոփված և հրատարակված են, ինչպես նաև տեղադրված են www.armstat.am սայթում: Ազգային և լեզվական պատկանելության ցուցանիշները ներկայացված են սույն զեկույցում (14-20 կետերով): ՀՀ մարդահամարը կրոնական պատկանելության վերաբերյալ հարցում չի պարունակել:
6	Տեղեկատվություն ներկայացնել ազգային փոքրամասնությունների մշակութային կենտրոն ստեղծելու մասին վերջին զարգացումների շուրջ	ՀՀ կառավարության 22 ապրիլի 2004թ. թիվ 565-Ա որոշմամբ Երևան քաղաքի կենտրոնում 800 քառակուսի մետր մակերեսով տարածք է հատկացվել ազգային փոքրամասնությունների մշակութային կենտրոնի ստեղծման համար: Այժմ միջոցներ են փնտրվում այդ տարածքը իր գործառույթներին համապատասխան տեսքի բերելու համար:
7	Տեղեկատվություն ներկայացնել տարածքներում տեղի ունեցած հակամարտությունների և ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց վրա դրանց ազդեցության մասին	ՀՀ տարածքում որևէ հակամարտություն չի եղել: Ղարաբաղյան կոնֆլիկտի հետևանքով Ադրբեջանի հետ ՀՀ բարդ հարաբերությունների պատճառով ընթացիկ շրջանում ազգային փոքրամասնություններին

		պատկանող անձիք չեն տուժել:
--	--	----------------------------

Աղյուսակ 1

ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների և կրոնի հարցերի վարչության աշխատակիցների կողմից այցելած բնակավայրերի ցանկը

	Բնակավայրը	ասորի	եզդի/քուրդ	մալա-կան	Այցելության նպատակը	այցելուները	մարզը	այց. ժամ.
1	Արզնի	•			Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Շ.Սարատիկյան Հ.Աբրահամյան	Կոտայք	սեպտեմբեր
2	Վերին Դվին	•			1. Այցելություն քահանայի հրավերով, 2. Եկեղեցական արարողության մասնակցություն, 3. Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Հ.Խառատյան Շ.Սարատիկյան Վ. Ասցատրյան Հ.Սարդարյան Հ.Աբրահամյան	Արարատ	մայիս սեպտեմբեր
3	Դմիտրովո	•			Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Հ. Խառատյան Շ.Սարատիկյան	Արարատ	օգոստոս
4	Նալբանդյան/ Նոր Արտազերս	•	•		Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Բ.Սադունյան Շ.Սարատիկյան Հ.Աբրահամյան	Արմավիր	սեպտեմբեր
5	Ալազյազ		•		Իրավունքների իրազեկում, կրթական	Հ.Խառատյան Բ.Սադունյան Շ.Սարատիկյան	Արագածոտն	սեպտեմբեր

					պրոբլեմների հետազոտություն	ան		
6	Ամբե Թագա		•		1.Տոնակատարության մասնակցություն 2.Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Հ.Խառայան Շ.Սարատիկյան Բ.Սադունյան	Արագ աճոտն	հուլիս սեպտեմբեր
7	Ավշեն		•		Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Բ.Սադունյան Շ.Սարատիկյան	Արագ աճոտն	սեպտեմբեր
8	Օրթաճյա		•		Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Բ.Սադունյան Շ.Սարատիկյան Հ.Աբրահամյան	Արագ աճոտն	սեպտեմբեր
9	Ռյա Թագա		•		Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Բ.Սադունյան Շ.Սարատիկյան Հ.Աբրահամյան	Արագ աճոտն	սեպտեմբեր
10	Շենկանի		•		Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Բ.Սադունյան Շ.Սարատիկյան	Արագ աճոտն	սեպտեմբեր
11	Դերեկ		•		Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Բ.Սադունյան Շ.Սարատիկյան	Արագ աճոտն	սեպտեմբեր

					12ն			
12	Միփան		•		Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Բ.Սադունյան Շ.Սարատիկայան	Արագ աճոտն	սեպտեմբեր
13	Ղազարավան		•		Վիճելի խնդիրների հստակեցում, Իրավունքների իրազեկում,	Հ.Խառատյան Շ.Սարատիկյան Բ.Սադունյան	Արագ աճոտն	մայիս
14	Այգավան		•		Վիճելի խնդիրների հստակեցում, Իրավունքների իրազեկում,	Հ.Խառատյան Շ.Սարատիկյան Բ.Սադունյան	Արարատ	ապրիլ
15	Զովունի		•		1.մասնակցություն հոգևոր արարողությանը 2. Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Հ.Խառատյան Բ.Սադունյան Վ.Ասցատրյան Շ.Սարատիկյան Հ.Աբրահամյան	Կոտայք	հունիս սեպտեմբեր
16	Շամիրամ		•		1.Նորակառույց դպրոցի բացման արարողություն , 2.Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն 3.Տոնակատարության	Հ.Խառատյան Բ.Սադունյան Շ.Սարատիկյան Հ.Աբրահամյան	Կոտայք	մայիս սեպտեմբեր

					մասնակցություն			
17	Սանգյառ		•		Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Հ.Խառատյան Բ.Սադունյան Շ.Սարատիկյան	Արագ աճոտն	օգոստոս
18	Երասխահուն		•		Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Հ.Խառատյան Բ.Սադունյան	Արմավիր	սեպտեմբեր
19	Բառոժ		•		Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Բ.Սադունյան Շ.Սարատիկյան	Արագ աճոտն	սեպտեմբեր
20	Սորիկ		•		Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Հ.Աբրահամյան	Արագ աճոտն	սեպտեմբեր
21	Հացաշեն		•		Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Հ.Աբրահամյան	Արագ աճոտն	սեպտեմբեր
22	Ղաբախափա		•		Իրավունքների իրազեկում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Բ.Սադունյան Շ.Սարատիկյան	Արագ աճոտն	սեպտեմբեր
23	Ֆերիկ		•		Իրավունքների իրազեկում, կրթական	Հ.Խառատյան Հ.Աբրահամյան	Արմավիր	սեպտեմբեր

					պրոբլեմների հետազոտություն			
24	Արտաշար		•		Իրավունքների իրագրելում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Բ.Սադունյան Շ.Սարատիկյան	Արմավիր	սեպտեմբեր
25	Լերմոնտով			•	Իրավունքների իրագրելում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Հ.Խառատյան Շ.Սարատիկյան Հ.Աբրահամյան	Լոռի	օգոստոս սեպտեմբեր
26	Ֆիլետով			•	Իրավունքների իրագրելում, կրթական պրոբլեմների հետազոտություն	Հ.Խառատյան Շ.Սարատիկյան		սեպտեմբեր

Աղյուսակ 4

1989 և 2001թ. մարդահամարների համեմատությունը ըստ ՀՀ բնակչության էթնիկ կազմի

	Բացարձակ թիվ	տոկոս	բացարձակ թիվ	տոկոս	տարբերությունը
	1989թ.	1989թ.	2001թ.	2001թ.	
Հայեր	3.083.616	93,3	3145354	97,8	61.738
Ադրբեջանցիներ	84.860	2,6	-	-	-
Քրդեր	4.151	0,1	1.519	0,05	-2.632
Եզդիներ	51.976	1,6	40.620	1,3	-11.356
Ռուսներ	51.555	1,6	14.660	0,5	-36.895
Ուկրաինացիներ	8.341	0,2	1.633	0,05	-6.708
Ասորիներ	5.963	0,2	3.409	0,1	-2.554

Հույներ	4.650	0,1	1.176	0,04	-3.474
Այլ ազգություններ	9.664	0,3	4.640	0,1	-5.024
Ընդհանուրը	3.304.776	100,0	3.213.011	100,0	-91.765

Աղյուսակ 5
ՀՀ մշտական բնակչության բախշումը քաղաքներում և գյուղերում

	ԱԶԳՈՒԹՅՈՒՆԸ							
	Հայեր	Ասորիներ	Եզդիներ	Հույներ	Ռուսներ	Ուկրաինացիներ	Քրդեր	այլ
Ընդամենը	3145354	3409	40620	1176	14660	1633	1519	4640
Քաղաք	2041622	524	7413	853	10489	1386	315	3551
Գյուղ	1103732	2885	33207	323	4171	247	1204	1089

13	Միրաք	եզդիներ	Արագածոտն
14	Սանգյառ	եզդիներ	Արագածոտն
15	Ջամշլու	եզդիներ	Արագածոտն
16	Բառոժ	եզդիներ	Արագածոտն
17	Սորիկ	եզդիներ	Արագածոտն
18	Շամիրամ	եզդիներ	Արագածոտն
19	Երասխահուն	եզդիներ` հայերի հետ խառը	Արագածոտն
20	Ղաբախթափա	եզդիներ	Արագածոտն
21	Ղազարավան	հայերի հետ խառը` որոշ թվով եզդիներ	Արագածոտն
22	Հակկո	եզդիներ	Արագածոտն
23	Գյալթո	եզդիներ	Արագածոտն
24	Թըլըկ	եզդիներ	Արագածոտն
25	Բայսըզ	եզդիներ	Արագածոտն
26	Ավթոնա	եզդիներ	Արագածոտն
27	Գետափ	խառը	Արագածոտն
28	Այնթափ	հայերի հետ խառը` որոշ թվով եզդիներ	Արարատ
29	Հոկտեմբեր	հայերի հետ խառը` որոշ թվով եզդիներ	Արմավիր
30	Ֆերիկ	եզդիներ	Արմավիր
31	Արդաշար	եզդիներ	Արմավիր
32	Նոր Կեսարիա	հայերի հետ խառը` որոշ թվով եզդիներ	Արմավիր

33	Այգավան	հայերի հետ խառը՝ որոշ թվով եզդիներ	Արարատ
34	Զովունի	հայերի հետ խառը՝ որոշ թվով եզդիներ	Կոտայքի մարզ
35	Նոր Գեղի	հայերի հետ խառը՝ որոշ թվով եզդիներ	Կոտայքի մարզ
36	Ջրաբեր	հայերի հետ խառը՝ որոշ թվով եզդիներ	Կոտայքի մարզ
37	Լերմոնտովո	ռուս մալականներ՝ որոշ թվով հայերի հետ	Լոռու մարզ
38	Ֆիռլեստովո	ռուս մալականներ	Լոռու մարզ

Աղյուսակ 7

Եզդիական և քրդական որոշ գյուղական բնակավայրերի սեփականաշնորհված հողի չափը

	Բնակավայրի անունը	Հողի սեփականաշնորհմանը մասնակցած ընտանիքները	մեկ հողաբաժինը
1	Ջամշու	Գյուղի ողջ բնակչությունը (72 ընտանիք)	3,5 հեկտար, միջին հաշվով յուրաքանչյուր ընտանիքի հասել է 7-10,5 հեկտար
2	Ալազյազ	Գյուղի ողջ բնակչությունը (152 ընտանիք)	1,4 հեկտար
3	Շենկանի	գյուղի ողջ բնակչությունը	1,5 հեկտար
4	Օրթաճյա	Գյուղի ողջ բնակչությունը (38 ընտանիք)	3,5 հեկտար
5	Ամրե Թազա	գյուղի ողջ բնակչությունը	3,5 հեկտար
6	Դերեկ	գյուղի ողջ բնակչությունը	3,5 հեկտար,
7	Ռյա Թազա	գյուղի ողջ բնակչությունը	2,25 հեկտար
8	Սանգյառ	գյուղի ողջ բնակչությունը	1,5 հեկտար
9	Միրաք	գյուղի ողջ բնակչությունը	3,5 հեկտար
10	Շամիրամ	գյուղի ողջ բնակչությունը	0,97 հեկտար
11	Սիփան	գյուղի ողջ բնակչությունը	1 հեկտար
12	Հացաշեն	գյուղի ողջ բնակչությունը	2,60 հեկտար

Աղյուսակ 8

Ազգային փոքրամասնությունների հասարակական կազմակերպություններ

1	Հայաստանի հույների ֆեդերացիա	ք. Երևան	Թավրիզյան փող. 69
2	«Ֆաէտոն» հունական համայնք	ք. Գյումրի	Ռուսթավելի փող. 29
3	«Էլլաիդա» հունական համայնք»	ք. Վանաձոր	46588, Տիգրան Մեծի 48, Արկադի Խիտարով
4	«Լոռու մարզի Ստեփանավանի տարածքային «Պոնտոս» հունական համայնք»	ք. Ստեփանավան	Երիտասարդական փող.« թիվ 43 տնակ, Ա.Խրիստաֆորիդի
5	«Հունական մշակութային միություն»	ք. Գյումրի	Սևյան փող. 68, բն. 1
6	«Երևանի «Պոնտի» հունական համայնք» հասարակական կազմակերպություն	ք. Երևան	Արդուտյան 29/22, 233297, Ֆ.Նիկոլաիդիս
7	Վանաձորի «Պոնտի» հունական համայնք	ք. Վանաձոր	Գր. Լուսավորչի փող.« տուն 40
8	Ալավերդու «Պոնտոս» հունական համայնք	ք.Ալավերդի	Զորավար Անդրանիկի 197, բն.1ա, Անժելա Կիլինկարովա
9	Շիրակի մարզի Գյումրի քաղաքի «Պատրիոտիս» հունական համայնք»	ք. Երևան,	Սավոյան 225, բն. 296, 30758, Վրաժ Կուտիկով
10	Նոյեմբերյանի «Օլիմպիոս» հունական համայնք	ք. Նոյեմբերյան	Կամոյի 3, 22098, Թամարա Թամազյան
11	«Անաստասի» հունական համայնք հասարակական կազմակերպություն	ք.Հրազդան	Պիոներների 12, 27, Ավգիտով Կ.
12	Ալավերդու «Ռոմեոս» հունական համայնք	ք. Ալավերդի	Զորավար Անդրանիկի 197, բն. 1ա
13	Հայաստանի հույների «Պատրիդա»	ք. Երևան	Վարդանանց 2, 774500, 495774, Է.Պոլատով
14	Հայաստանի հույների հանրապետական «Պոնտի» ընկերություն	ք. Երևան	Արշակունյաց 63
15	Եզդիների ազգային միություն	Կոտայքի մարզ	գ. Զովունի, Ա.Հաջոյան

16	Եզդիաքրդական համայնք	ք. Երևան	Շիրակի 19/15, 461600, Ս.Սադոն
17	Աշխարհի եզդիների ազգային միություն	ք. Երևան	Արշակունյաց 2, 12-րդ հարկ, 522550, Ա. Թամոյան
18	Եզդիների ազգային կոմիտե	ք. Երևան	Դավիթ-Անհաղթ 23, 3-րդ հարկ
19	Եզդիները արտասահմանում»	ք. Երևան	Դ. Անհաղթի 23, Ռ. Խուդոյան
20	«Քուրդ մտավորականության խորհուրդ» հասարակական կազմակերպություն	ք. Երևան	Արշակունյաց 2, հ. 12, 529612, Ամարիկ Սարդարյան
21	«Քուրդիստան կոմիտե» ՀԿ	ք. Երևան	Տերյան 62/19, 582207, Չ. Մստոյան
22	«Սլավյանսկի դոմ» ՀԿ	ք. Երևան	771455, Ն. Գուստովա
23	Ռուսական մշակույթի «Օդա» ընկերություն»	ք. Երևան	Աբովյան 7
24	«Հարմոնիա» ռուսական մշակույթի միջազգային կենտրոն»	ք. Երևան	Հին Երևանցու փող. 47ա տուն, 534121, Աիդա Հարությունյան
25	Հայաստանի երիտասարդության ռուսական հասարակական միություն	ք. Երևան	Վաղարշյան 19, բն. 29
26	ՀՀ ռուսաստանցի հայրենակիցների օգնության և աջակցության ՀԿ: Վերակազմակերպվել է հիմնադրամի:	ք. Երևան	Օրբելու փ. տուն 10, բն. 16, 443341, 228993, Ի. Սեմյոնով
27	«Բերյոզկա» ռուսների բարեգործական միություն		
28	«Ռուսական ժողովրդական հիմնադրամի» Հայաստանի մասանձյուղ	ք. Երևան	Աբովյան փող. տուն 7
29	ՀՀ ռուսական համայնքների կոնգրես մշակութային հասարակական կազմակերպություն	ք. Երևան	Մամիկոնյանց 46
30	Հայաստանի Հանրապետության «Ռոսիյա»	ք. Երևան,	Փ. Բուզանդի 1/3, 565491, Յ. Յակովենկո
31	«Ռոսիյանե»	ք. Կապան	Լենինի փող., 3, թիվ 3 դպրոց,

			085-62212, Գ. Աղախանյան
32	Գավառի «Ռուսական համայնք»	ք. Գավառ, Գեղարքունիքի մարզ	Գ. Լուսավորչի 8, քաղաքապետարանի 2-րդ հարկ, հեռ. 064 -2 36 58, 2 28 36, Սիրանուշ Մանուկյան, Տատյանա Մանուկյան
33	Գավառի «Ազգային փոքրամասնություն»	ք. Գավառ, Գեղարքունիքի մարզ	Գ. Լուսավորչի 8, քաղաքապետարանի 2-րդ հարկ
34	ՀՀ «Սվետլանա» ռուսական ուղղափառ բարեգործական համայնք	ք. Երևան	Գաստեյլոյի 4-րդ փող. « տուն 20, բն. 2
35	Ուղղափառ հավատացյալների հոգաբարձուների խորհուրդ	ք. Երևան	Վաղարշյան 19, բն. 29
36	«Սլավոնական տուն»	ք. Երևան	Հովսեփյան 8
37	«Սլավոնական մշակութային, սպորտային-առողջարարական կենտրոն» ՀԿ	ք. Երևան	Շրջանային փող., 2-2
38	Հայաստանի ուկրաինական մշակութային «Չերվոնկա կալընա» ընկերություն	ք. Երևան	Նորքի II գ. Նորքի ուս. ավան 9-րդ մասնաշենք
39	«Ուկրաինա» Հայաստանի ուկրաինացիների ֆեդերացիա» հասարակական կազմակերպություն	ք. Երևան	Գյուլբենկյան 2/1, բն. 52, Յավիր Ռումանիյա
40	Ուկրաինացիների ասոցիացիա	ք. Երևան	Նարեկացի թաղ. 38, բն. 61, 621273, Օ. Պարխոմենկո
41	«Բելառուս րիսըրեքշն» միջազգային հումանիտար հիմնադրամի Երևանի մասնաճյուղ	ք. Երևան	Իսրայելյան 37
42	«Երևանի բելառուսների համայնք «Բելառուս»»	ք. Երևան,	Գոգոլի 5, բն 7, 395938, Վ. Վարաժան- Կրիշտոպիկ
43	«Աթուր» ասորական ասոցիացիա	ք. Երևան	Պուշկինի 11
44	Ասորական «Աշուր» երիտասարդական կենտրոն	ք. Երևան	Տերյան 105, 4-րդ մասնաշենք, 4102 լսարան, 598515, Ի. Գասպարյան

45	Լեհերի համագործակցության «Պոլոնիա» բարեգործական հասարակական կազմակերպություն	ք. Երևան	Ղազար Փարպեցի 20, բն.6, Իսահակյան 14, բն. 9, 568004, Ա.Կուզմինսկայա
46	«Վրացական «Իվերիա» համայնք» բարեգործական հասարակական կազմակերպություն	ք. Երևան	Բաղրամյան 18, բն. 2
47	ՀՀ գերմանացիների «Աղբյուր» համայնք	ք. Երևան	Պուշկինի փող. 14, 580300, Ա. Յասկոբսկի
48	«Մենորա» հրեական մշակութային կենտրոն»	ք. Երևան	Վարդանանց փող. 5ա, բն. 113 525882, Վ.Վայներ
49	ՀՀ հրեական «Տիսիյա» մշակութային կենտրոն	ք. Երևան	Կուտուզովի 36, բն. 21
50	Հայաստանի հրեական համայնք	ք. Երևան	Բրյուսովի 2, բն. 35
51	«Հայաստանի Հանրապետության ազգությունների միություն»	ք. Երևան	Տիգրան Մեծի 8, բն.16

Աղյուսակ 9

ՀՀ-ում պետական գրանցում ունեցող կրոնական կազմակերպությունների ցանկ

ՀՀ-ում պետական գրանցում ունեցող կրոնական կազմակերպությունների ցանկը					
N	N	Վերագրանցման տարեթիվը	Անվանումը	Հասցեն	Հեռախոսը
1. Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցի					
1	1	29.12.00թ.	Հայաստանյայց Առաքելական Ս. Եկեղեցի և իր պատմական կենտրոն Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Կաթողիկոսություն	Վաղարշապատ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին	28-86-66 51-17-10 51-13-01 ֆաքս
			Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Նորին Սուրբ Օծություն Տեր Տեր Գարեգին Բ		

2	1/2	01.01.01թ.	<i>Գանձասար Աստվածաբանական կենտրոն</i> տնօրեն տեր Մեսրոպ քահանա Արամյան	Երևան, Կորյունի 19ա	54 15 95
2. Կաթոլիկ եկեղեցի					
3	2/1	30.05.00թ.	<i>Հայաստանի Հայ Կաթողիկե Եկեղեցի</i> հայր Ներսես Տեր-Ներսիսյան, արքեպիսկոպոս Սեբաստիոյ Հայոց, առաջնորդ հայ կաթողիկե եկեղեցու, Հայաստանի, Վրաստանի և Արևելյան Եվրոպայի	Գյումրի, Աթաբեկյան 82	041/ 2-21-15
4	2/2	29.12.00թ.	<i>Հայաստանի Մխիթարյան կենտրոն</i> ընդհանուր աբբահայր հայր Եղիա Ծ. Վրդ. Քիլադայան	Երևան 19, Արաբկիրի շրջանի Ի. Ալիխանյանի փ. 7	56-18-88
5	2/3	13.10.00թ.	<i>«Անարատ Հղության Հայ քույրերի միաբանության «Տիրամայր Հայաստանի» կուսաստան»</i> վանամայր քույր Արուսյակ Սաչոնյան	Գյումրի, Անի թաղամաս, Ե. Չարենցի 6	041/ 3-43-38
3. Ռուս Պրավոսլավ եկեղեցի					
6	3/1	29.12.00թ.	<i>Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցու Երևան քաղաքի Ս. Տիրամոր եկեղեցու ուղղափառ համայնք</i> քահանա Հայր Վլադիմիր Գլազաչև	Երևան, Քանաքեռ	28-42-12 28-16-92
7	3/2	29.12.00թ.	<i>Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցու Գյումրի քաղաքի Ս. Նիկոլայ Հրաշագործի եկեղեցու ուղղափառ համայնք</i> քահանա Արսենի Գրիգորյանց	Գյումրի, Ռուս Ուղղափառ եկ.	
8	3/3	29.12.00թ.	<i>Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցու Վանաձոր քաղաքի Ս. Աստվածածնի Ծննդյան եկեղեցու ուղղափառ համայնք</i> քահանա Արսենի Գրիգորյանց	Վանաձոր, Ռուս Ուղղափառ եկ.	
9	3/4	18.01.01թ.	<i>Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցու ՀՀ Արարատի մարզի Դիմիտրով գյուղի Կիրիկ և Իուլիտա Մբ. Նահատակների եկեղեցու ուղղափառ</i>	ՀՀ Արարատի մարզ, գյուղ Դիմիտրով	

			<i>համայնք</i> քահանա Հայր Վլադիմիր Գլազաչև		
Բողոքական ուղղություններ					
4. Ավետարանական հարանվանություններ					
10	4/1	10.07.00թ.	<i>Երևանի Ավետարանական եկեղեցի</i> հովիվ վերապատվելի Լևոն Պարտակչյան	Երևան, Վ. Վաղարշյան 12	27-37-46
11	4/2	29.12.00թ.	<i>Հայաստանի Ավետարանական</i> <i>եկեղեցիների միություն</i> հովիվ վերապատվելի Ռընե Լևոնյան	Երևան, Նիկոլ Դուրմանի 22	26-36-56
12	4/3	29.12.00թ.	<i>Հայաստանյայց Ավետարանական</i> <i>Եկեղեցի</i> հովիվ վերապատվելի Ռընե Լևոնյան	Երևան, Նիկոլ Դուրմանի 22	27-28- 92
13	4/6	04.06.03թ.	Հայ եղբայրության եկեղեցի <i>հովիվ Հովհաննես Հալատճյան</i>	ք. Երևան, Նորք Մարաշ համայնք, Ամառանոցային փող. 24 տուն	65-00-48
5. Ավետարանական-մկրտական հարանվանություններ					
14	5/1	26.10.00թ.	<i>Երևանի Հայ ավետարանական-մկրտական</i> <i>քրիստոնյաների եկեղեցի</i> անդամական ժողովի նախագահ Սովսիսյան	Երևան, Նար-Դոսի 90	57-00-31
15	5/2	13.11.00թ.	<i>Ստեփանավանի Հայ ավետարանական-</i> <i>մկրտական քրիստոնյաների եկեղեցի</i> պատասխանատու Միհրան Ներսիսյան	Ստեփանավան, Կենտրոնական 104	051/ 24-00
16	5/3	13.11.00թ.	<i>Արևշատի Հայ ավետարանական-</i> <i>մկրտական քրիստոնյաների եկեղեցի</i> հովիվ Թարվերդյան	Արարատի մարզ, գ. Արևշատ, Միկոյանի 22	
17	5/4	13.11.00թ.	<i>Արարատի Հայ ավետարանական-</i> <i>մկրտական քրիստոնյաների եկեղեցի</i> հովիվ Գ. Թաչոյան	Արարատ, Բսահակյան 6	
18	5/5	13.11.00թ.	<i>Աբովյանի Հայ ավետարանական-</i> <i>մկրտական քրիստոնյաների եկեղեցի</i> առաջնորդ Ա. Գրիգորյան	Աբովյան, Ռոսիա 4, բն. 46	

19	5/6	13.11.00թ.	Վանաձորի Հայ ավետարանական-մկրտական քրիստոնյաների եկեղեցի առաջնորդ Սերգեյ Շահինյան	Վանաձոր, Տիգրան Մեծի 38/16	051/ 2-17-96
20	5/7	13.11.00թ.	Շիրակի մարզի Հայ ավետարանական-մկրտական եկեղեցի հովիվ Ռուբեն Փահլևանյան	Գյումրի, Ռ. Մելիքյանի 16	041/ 4-16-51
21	5/8	13.11.00թ.	Հայաստանի ավետարանական-մկրտական քրիստոնյաների եկեղեցիների միություն նախագահ Ռուբեն Փահլևանյան	Երևան, Նար-Դոսի 90, Գյումրի	57-00-31 041/ 4-16-51
22	5/9	16.08.00թ.	Երևանի Հայ ավետարանական-մկրտական քրիստոնյաների «Բեթել» եկեղեցի անդամական ժողովի նախագահ Դավիթ Թորոսյան	Երևան, Սեբաստիա-Մալաթիա համայնք, Միրաքյան 14	74-08-22 74-28-75
6. Ադվենտիստական հարանվանություն					
23	6	29.12.00թ.	Հայաստանի Շաբաթապահ-գալստական(ադվենտիստական) եկեղեցի հանրապետական խորհրդի նախագահ Վիգեն Խաչատրյան	Երևան, Նար-Դոսի 108	77-48-12 55-40-23 57-03-49
7. Հոգեգալստական հարանվանություններ					
24	7/1	10.07.00թ.	ՀՀ Երևանի Ավետարանի-հավատքի քրիստոնյաների եկեղեցի գործադիր մարմնի նախագահ Նոդար Թադևոսյան	Երևան, Նոր-Արեշի 22, 17 տ.	47-35-81 45-31-83 vernatur@ netsys.am
25	7/2	13.11.00թ.	Երևանի Ավետարանի հավատքի քրիստոնյաների կազմակերպություն գործադիր մարմնի նախագահ Վ. Սահակյան	Երևան, ՀԱԹ, Ա-3 թաղ, Սվաճյան փ. 12, բն.114	72-43-53
26	7/3	05.10.00թ.	ՀՀ Երևանի Էրեբունու համայնքի հոգեգալստականների կրոնական կազմակերպություն համայնքի գործադիր մարմնի նախագահ Ն. Մովսիսյան	Երևան, Վարդաշենի 8 փ., 19 տուն	45-32-91; 45-12-88
			Չարենցավանի Ավետարանի հավատքի	Չարենցավան,	026/

27	7/4	02.06.00թ.	քրիստոնյաների եկեղեցի հովիվ Արսենյան	Անդրանիկի գան- գըվ., 2-րդ միկրո, 2-րդ թաղ., 15 շ., 15 բն.	4-22-55; 4-37-48
28	7/5	12.06.00թ.	Շիրակի մարզի Ավետարանի հավատքի քրիստոնյաների կազմակերպություն նախագահ Գ. Դահմանյան	Գյումրի, Սպարտակի 33	041/ 3-99-05
29	7/6	11.07.00թ.	ՀՀ Մասիսի Ավետարանի հավատքի քրիստոնյաների եկեղեցի գործադիր մարմնի նախագահ Մելս Հարությունյան	Մասիս, 3-րդ փ. տուն 39	4-48-73
30	7/7	30.10.00թ.	ՀՀ Արարատի Ավետարանի հավատքի քրիստոնյաների եկեղեցի եկեղեցու հովիվ Ս. Շահնազարյան	Արարատ, Աբովյանի 6, բն. 12	4-24-43; 4-24-90
31	7/8	30.10.00թ.	ՀՀ Արտաշատի Ավետարանի հավատքի քրիստոնյաների եկեղեցի նախագահ Խ. Սաֆարյան	Արտաշատ, Արարատյան 3ա, բն. 27	2-57-23
32	7/9	13.06.00թ.	ՀՀ Լոռու, Տավուշի մարզերի Ավետարանի հավատքի քրիստոնյաների եկեղեցի գործադիր մարմնի նախագահ Ժ. Վարդանյան	Վանաձոր, Շինարարների 12 բն.	5-59-83; Վանաձորու մ` 051/ 5-53-48
33	7/10	14.11.00թ.	Կոտայքի, Գեղարքունիքի և Արագածոտնի Ավետարանի հավատքի քրիստոնյաների եկեղեցի Ս. Զամարյան (գործադիր մարմնի նախագահ)	Աբովյան, Ռոսիա 4, բն. 159	022/ 2-65-16
34	7/11	29.12.00թ.	Արմավիրի մարզի Ավետարանի հավատքի քրիստոնյաների կազմակերպություն կազմակերպության նախագահ Ա. Բաղդասարյան	Արմավիր, Տուրքազրեգատնե րի 2/7	
35	7/12	29.12.00թ.	Էջմիածին քաղաքի Ավետարանի հավատքի քրիստոնյաների եկեղեցի գործադիր մարմնի նախագահ Անուշավան Խաչիկյան	Վաղարշապատ, Իսկաովի 20	031/ 7-21-55
36	7/13	02.06.03թ.	Ավետարանի հավատքի քրիստոնյաների Միաբանություն եկեղեցի ավագ հովիվ Ռ. Թումանյան	Երևան, Շերամի 88	72-72-06
37	7/14	23.07.03թ.	Վանաձորի Ավետարանի հավատքի քրիստոնյաների եկեղեցի հովիվ Ռ. Գրիգորյան	Վանաձոր, Վարդանանց 28	051/ 2-39-82

<i>8. Էքյումենիկ կազմակերպություններ</i>					
38	8/2	03.03.01թ.	<i>Հայաստանի Աստվածաշնչային Ընկերություն</i> ատենապետ Գերաշնորհի Տեր Եզնիկ արքեպիսկոպոս, քարտուղար Հրաչ սարկավազ	Երևան, Զաքյան 6/26	56-49-06, 58-55-09, 54-24-39 ֆաքս
<i>9. Նոր կրոնական շարժումներ</i>					
39	9/1	23.05.00թ.	<i>Նորառաքելոց եկեղեցու Հայաստանի համայնք</i> շրջանային ավագ Ռաֆայել Մովսիսյան	Երևան, Խորենացու 1-ին փակուղի, տուն 35	58-19-84
40	9/2	20.06.00թ.	<i>Հայաստանի բահայիների համայնք</i> օժանդակ կոլեգիայի անդամ Թիմուր		27-38-12
41	9/3	20.06.00թ.	<i>Հիսուս Քրիստոսի վերջին օրերի սրբերի եկեղեցու» Հայաստանի կրոնական համայնք</i> տնօրեն Լամար Բարթոլոմեյ	Երևան, Վրացական 5,	25-32-06, 23-93-37, 23-93-38, 27-57-84
42	9/4	06.03.93թ.03. 04.98թ. 27.07.00թ.	<i>Հայաստանի «Կյանքի խոսք» եկեղեցի (խարիզմատներ)</i> հովիվ Ա. Սիմոնյան	Երևան, Թբիլիսյան խճուղի 9/1, փ/ա 18	23-83-20 23-83-30
43	9/5	03.07.03թ.	<i>Ավետարանի քրիստոնյաների Երևանի եկեղեցի (Վոչման Նիի Տեղական եկեղեցի)</i> խորհրդի նախագահ Տիգրան Հայրապետյան	Երևան, Նոր Արեշ 35 փող., 127/2 շենք, բն. 76	72-02-78
<i>10. Կրոնական բարեգործական կազմակերպություններ</i>					

44	10/1	13.10.00թ.	<i>ԱՄՆ-ի ԱԳԱՊԵ կրոնաբարեգործական կազմակերպության ՀՀ մասնաճյուղ գործադիր տնօրեն Նաիրա Մելքոնյան</i>	Երևան, Նիկոլ Դումանի 24-ա	26-07-56
45	10/2	29.12.00թ.	<i>Ֆրանսիայի Հույս Հայաստանի Համար կազմակերպության Հայաստանի մասնաճյուղ նախագահ Ռընե Լևոնյան</i>	Երևան, Նիկոլ Դումանի 2	27-28-92; 26-36-56
46	10/3	29.12.00թ.	<i>Ամերիկայի Հայ Ավետարանչական ընկերակցության Հայաստանի մասնաճյուղ նախագահ Ռընե Լևոնյան</i>	Երևան, Նիկոլ Դումանի 2	27-28-92; 26-36-56
47	10/4	29.12.00թ.	<i>Աստվածաշնչային Հայկական Միություն բարեսիրական կազմակերպություն նախագահ Վահան Ֆրանգյան</i>	Երևան, Նիկոլ-Դումանի 22	25-34-83 <u>63-50-21</u>
48	10/5	29.12.00թ.	<i>Երևանի «Գեդեոն» բարեգործական կազմակերպություն նախագահ Կ. Այդինյան</i>	Երևան Նիկոլ Դումանի 22	23-43-90 25-34-83 26-36-56
49	10/6	29. 12. 00թ.	<i>Վանաձորի «Գեդեոն» բարեգործական կազմակերպություն նախագահ Վ.Թովմասյան</i>	Վանաձոր, Հակոբյանի 2	5-55-36 2-56-40
11. Այլ ազգային-կրոնական կազմակերպություններ					
50	11/1	16.08.00թ.	<i>Հայաստանի Եզդիների (Շարֆադինի) հետևորդներ կրոնական կազմակերպություն շեյխ Հասան Հասանյան</i>	Արագածոտնի մարզ, գ. Շամիրամ	58-03-76
51	11/2	14.11.00թ.	<i>ՀՀ Եզդիների Ազգային «Շեխի Շեխու Բաքրա» համայնք Ազգային կոմիտեի հոգևոր խորհրդի նախագահ ԱրթՖ Ավդալյան</i>	Երևան, Դավիթ Անհաղթի 23, 3-րդ հարկ	24-00-68 45-00-26
52	11/3	29.12.00թ.	<i>Հայաստանի Հրեական կրոնական համայնք</i>	Երևան, 18 Նար-Դոսի 23	57-19-68

			նախագահ Գերշ Բուռշտեյն		
53	11/4	15.05.03թ.	<i>Արևելքի ասորական կաթողիկոսության սուրբ առաքելական եկեղեցի Հայաստանի ասորական կրոնական կազմակերպություն</i> հոգևոր հայր Իսահակ կաշիշա Թամրազ	ՀՀ Արարատի մարզ, գյուղ Վերին Դվին,	48-26-31
12. Հեթանոսական կրոնական կազմակերպություններ					
54	12	13.06.00թ.	<i>Արորդիների Ուխտ կրոնական համայնք</i> գերագույն մեհենական խորհրդի նախագահ Զոհրաբ Պետրոսյան	Երևան, Նորք-Մարաշ 13, տ. 26	58-79-26 գր.
13. Այլ կրոնական կազմակերպություններ					
55	13/1	19.07.00թ.	<i>Հայաստանի Տիեզերական առաքելություն</i> հոգևոր միություն նախագահ Կարինե Բզիթյան	Երևան, Բակունցի 13	27-61-88

Աղյուսակ 10
Ազգային փոքրամասնությունների լեզվով լույս տեսնող մամուլ

NN	Անվանումը	ազգային համայնքը և պարբերականի տեսակը	Պարբերականի հրատարակչական լեզուն
1.	Նովոյե վրեմյա	օրաթերթ	ռուսերեն
	Լիտերատուրնայա Արմենիյա	ամսաթերթ	ռուսերեն
	Ռեսպուբլիկա Արմենիյա	օրաթերթ	ռուսերեն
	Գոլոս Արմենիի	օրաթերթ	ռուսերեն
	Ուրարտու	շաբաթաթերթ	ռուսերեն
	Դնիպրո	ուկրաինական համայնք, շաբաթաթերթ	ուկրաիներեն
	Պուկի մի ժիվյեմի	լեհական համայնք, եռամսյա	լեհերեն
	Եզդիխանա	եզդիական համայնք, շաբաթաթերթ	հայերեն
	Լալը2	եզդիական համայնք, շաբաթաթերթ	հայերեն
	Ռյա Թագա	քրդական համայնք,	քրդերեն
	Միջազետք	քրդական համայնք, եռամսյա	հայերեն-քրդերեն
	Բյուզանդական ժառանգություն	հունական համայնք, եռամսյա	հունարեն
	Մագեն Դավիթ	հրեական կրոնական համայնք	հրեերեն
	Կոհելետ	հրեական համայնք	ռուսերեն